

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

ЩЕРБА ВІКТОРІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 343.135

**КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор

Карпов Никифор Семенович

Київ – 2015

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ	14
1.1. Значення інституту присяжних у кримінальному провадженні та стан наукового дослідження його проблем	14
1.2. Історія становлення інституту присяжних в Україні та інших державах	38
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2 ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНОГО ТА ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	66
2.1. Поняття та загальна характеристика правового статусу присяжного	66
2.2. Гарантії та відповідальність як інструменти забезпечення законності та безперешкодного виконання присяжним своїх функцій	92
2.3. Відбір присяжних за законодавством України	105
2.4. Процесуальний порядок розгляду та вирішення кримінального провадження в суді присяжних України	122
Висновки до розділу 2	140
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	144
3.1. Англо-американська модель суду присяжних	144
3.2. Європейська (континентальна) модель суду присяжних	167
3.3. Кримінальне провадження в суді присяжних засідателів за законодавством Російської Федерації	177
Висновки до розділу 3	191

	3
ВИСНОВКИ	194
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	199
ДОДАТКИ	232

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

КПК	Кримінальний процесуальний кодекс, Кримінально-процесуальний кодекс
КК	Кримінальний кодекс
КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
ЦК	Цивільний кодекс
РФ	Російська Федерація
США	Сполучені Штати Америки
ст.	стаття, століття
р.	рік
р.р.	роки

ВСТУП

Актуальність теми. На шляху розбудови в Україні демократичної та правової держави європейського зразка першочерговим є удосконалення правових й організаційних засад функціонування системи кримінального судочинства, яка ще не повною мірою відповідає суспільним потребам щодо реального додержання засад верховенства права та змагальності сторін. У зв'язку з приведенням кримінального процесуального законодавства України у відповідність з міжнародними стандартами, особливої актуальності набуває ґрунтовне дослідження запровадженого в КПК України інституту присяжних (параграф 2 глави 30), що є однією з форм реалізації конституційного права громадян на безпосередню участь у здійсненні правосуддя. Вперше за часів існування вітчизняного кримінального процесу закріплено порядок провадження в суді присяжних, особливості формування та діяльності суду присяжних, механізм відбору присяжних та їх усунення від участі в судовому розгляді, гарантії їх незалежності та неупередженості при ухваленні рішень.

У законодавстві та практиці багатьох країн світу тривалий час успішно реалізуються дві основні моделі суду присяжних: англо-американська (класична) та європейська (континентальна), кожна з яких має специфіку обрання присяжних і здійснення ними повноважень в суді першої інстанції. Проте у вітчизняній науці кримінального процесу питання кримінальної процесуальної діяльності присяжних у судочинстві європейських країнах, США та державах пострадянського простору з оцінкою доцільності використання найбільш перспективних положень майже не розглядалися. Відсутня й достатня практика реалізації цього особливого порядку кримінального провадження (2013 р. вперше в Україні розпочалися слухання по справі іноземного громадянина, який обвинувачувався в умисному вбивстві та особисто виявив бажання, щоб його справа слухалася за участю присяжних; у жовтні цього ж року в м. Суми за участю суду присяжних вперше винесено виправдувальний вирок). На

поступовому впровадженні й розширенні застосування суду присяжних, з огляду на зарубіжний досвід, висловились значна частина опитаних респондентів, зокрема 86,2 % громадян, 59,2 % адвокатів, 47,0 % прокурорів і 37,2 % суддів.

Пошук шляхів удосконалення порядку участі громадян у здійсненні правосуддя, зокрема через інститут присяжних, був предметом активних дискусій вчених різних історичних періодів та з усією гостротою постав перед сучасною наукою, зокрема у зв'язку з опрацюванням проектів нового КПК України. Відповідні варіанти вирішення зазначених питань пропонували у своїх працях Ю. П. Аленін, Л. Б. Алексєєв, Т. В. Апаров, М. В. Баглай, В. П. Бахін, О. М. Бобрищев-Пушкін, С. В. Боботов, О. Д. Бойков, Н. С. Бондар, В. Д. Бринцев, Л. Є. Владимиров, М. М. Видра, С. І. Вікторський, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, С. М. Даровських, В. Ф. Дейтрих, С. І. Добровольська, В. М. Єрмолаєв, О. В. Капліна, Н. С. Карпов, В. П. Кашепов, О. В. Колісник, А. Ф. Коні, М. М. Куцин, В. М. Лебедєв, М. О. Лозина-Лозинський, К. Є. Лисенкова, П. А. Лупинська, А. О. Ляш, С. А. Насонов, Т. С. Нешик, В. Т. Маляренко, І. Є. Марочкін, В. В. Мельник, М. М. Михеєнко, М. І. Муравйов, М. А. Погорецький, В. О. Попелюшко, Н. В. Радутна, М. М. Розін, В. М. Савицький, В. С. Стефанюк, М. С. Строгович, В. М. Тарнавська, В. М. Тертишник, Л. Д. Удалова, І. Я. Фойницький, Г. А. Філімонов, Н. М. Чепурнова, В. І. Шишкін, О. Г. Яновська, М. М. Ясинюк, Н. Г. Яценко та ін. Вагомий науковий вклад цих учених у розроблення зазначеної проблематики є беззаперечним, проте їх дослідження містять неоднозначні, а нерідко й протилежні оцінки стосовно закріпленої в КПК України моделі суду присяжних: від повного її несприйняття, заперечення позитивного значення цього інституту як засобу забезпечення прав і законних інтересів учасників процесу до абсолютної впевненості в прогресивності цієї форми судочинства, її підвищеному правозахисному потенціалі.

Отже, особливого значення набуває створення оптимальних процесуальних механізмів діяльності суду присяжних у соціально-економічних і політико-правових умовах сьогодення, вивчення історичної спадщини у

поєднанні з оцінкою зарубіжної практики, що має забезпечити використання накопиченого століттями юридичного досвіду та сприяти правильній побудові, ефективному функціонуванню інституту суду присяжних та уникненню помилок, які трапляються у правозастосовній практиці. Зазначені обставини й зумовили актуальність дослідження та вплинули на обрання теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується, зокрема, з положеннями Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 12 лютого 2015 р., Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (Указ Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015), Планом заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 р. № 24/2011), Планом заходів Міністерства внутрішніх справ, спрямованих на реалізацію норм Кримінального процесуального кодексу України (наказ МВС України від 8 серпня 2012 р. № 685), Пріоритетними напрямками дисертаційних досліджень МВС України, що потребують першочергового розроблення і впровадження у практичну діяльність органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 рр. (наказ МВС України від 29 липня 2010 р. № 347) та планами науково-дослідних робіт Національної академії внутрішніх справ на 2013–2015 рр. Тему дисертації затверджено Вченою радою Національної академії внутрішніх справ 29 грудня 2009 р. (протокол № 21) з уточненням назви 25 червня 2013 р. (протокол № 21) та зареєстровано Координаційним бюро НАПрН України (2009 р., № 1208).

Мета і задачі дослідження. *Метою* роботи є визначення шляхів розв'язання правових і правозастосовних проблем кримінального провадження в суді присяжних України на основі порівняльно-правового дослідження цього інституту в зарубіжних країнах та формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування.

Для досягнення цієї мети було визначено наступні *задачі*:

- сформулювати поняття та з'ясувати значення інституту провадження в суді присяжних, розкрити стан його наукової розробленості;
- встановити історико-правові передумови становлення інституту присяжних в Україні та інших державах;
- охарактеризувати процесуальний статус присяжного як учасника кримінального провадження, а також гарантії та відповідальність як засоби забезпечення законності та безперешкодного виконання присяжним своїх обов'язків за законодавством України;
- визначити особливості відбору присяжних після відкриття судового засідання за законодавством України;
- розкрити процесуальний порядок розгляду та вирішення кримінального провадження в суді присяжних України;
- оцінити доцільність використання досвіду провадження в суді присяжних за англо-американською моделлю;
- виокремити особливості європейської (континентальної) моделі суду присяжних;
- з'ясувати специфіку законодавчої регламентації суду присяжних засідателів у країнах пострадянського простору, зокрема в Російській Федерації.

Об'єкт дослідження – це суспільні відносини, пов'язані з реалізацією вітчизняного та зарубіжного кримінального процесуального законодавства щодо провадження в суді присяжних.

Предмет дослідження – порівняльно-правове дослідження кримінального провадження в суді присяжних.

Методи дослідження. Під час дослідження застосовувались загальнонаукові методи (*спостереження, опису, порівняння, класифікації*) для визначення категорій матеріального та процесуального права, що характеризують кримінальне провадження в суді присяжних (розділи 1–3), а також спеціальні методи, зокрема: *історико-правовий* – для розкриття генезису інституту присяжних в Україні та інших країнах, а також еволюції поглядів

учених на проблеми його реалізації (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий* – при дослідженні особливостей кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України та інших країн (підрозділи 1.1, 2.1, розділ 3); *догматичний* – з метою тлумачення кримінальних процесуальних категорій, уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження (розділи 1–3); *системно-структурний* – для характеристики елементів правового статусу присяжного (розділ 2); *моделювання* – для формулювання пропозицій до законодавства щодо удосконалення кримінального провадження в суді присяжних України (підрозділи 2.1, 3.3); *соціологічні (анкетування, інтерв'ювання)* – для з'ясування експертної думки адвокатів, прокурорів, суддів та позиції громадян щодо проблемних питань застосування суду присяжних в Україні (розділи 1–3); *статистичний* – для узагальнення результатів соціологічних досліджень, аналізу помилок правозастосовної діяльності (розділи 1–2).

Емпіричну базу дослідження становлять рішення суду присяжних у кримінальному провадженні України та інших країн; зведені дані анкетування упродовж 2011–2014 років 793 респондентів, зокрема 120 адвокатів, 100 прокурорів, 86 суддів, 487 громадян з усіх областей України; державна та відомча статистична звітність різних періодів; слідча та судова практика; аналітичні дані МВС України, Генеральної прокуратури України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державної судової адміністрації України, Міністерства юстиції України, а також результати безпосереднього ознайомлення автора з діяльністю суду присяжних у ФРН, Російській Федерації, Грузії та Польщі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні досліджень, у якому на основі порівняльного аналізу наукових концепцій і правових засад участі присяжних у кримінальному провадженні різних країн запропоновано напрями удосконалення законодавчої регламентації та практики реалізації цього інституту в Україні. Зокрема:

вперше:

– з наукових позицій викладено періодизацію історичного розвитку інституту присяжних в Україні та інших країнах, охарактеризовано особливості становлення європейської (континентальної) та англо-американської моделей суду присяжних, що мають специфіку стосовно порядку їх обрання, закріплення статусу та регламентації повноважень;

– визначено місце суду присяжних в кримінальному судочинстві України як колегіального суду, що діє у складі двох професійних суддів і трьох присяжних, який утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції, і за клопотанням обвинуваченого в особливому порядку здійснює кримінальне провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, вирішує спільно всі питання, пов'язані з судовим розглядом, окрім питання, передбаченого частиною 3 статті 331 КПК України, яке вирішує головуючий;

– науково аргументується доцільність запровадження у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство певних елементів правової регламентації і практики розв'язання окремих проблем функціонування суду присяжних за англо-американською моделлю, у тому числі щодо чіткого розмежування компетенції між професійними суддями і присяжними, організаційного відокремлення колегії присяжних від суддів, мотивування вердиктів присяжних та їх юридичної відповідальності за прийняті рішення;

– з огляду на зарубіжний досвід, обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення (коригування) кількісного складу суду присяжних шляхом його збільшення до трьох суддів та дев'яти присяжних; порядку обрання старшини присяжних; зниження віку, з якого особа може стати присяжним (до 25 років); поширення певних гарантій присяжних на кандидатів у присяжні; розширення категорій справ, які повинні розглядатися судом присяжних (про злочини, за які передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років, а також учинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище);

удосконалено:

– наукові погляди на проблему закріплення процесуального статусу присяжного як учасника кримінального провадження у кримінальному процесуальному законодавстві України та інших країн;

– визначення напрямів удосконалення порядку виклику присяжних з урахуванням положень КПК України (ст. 385), а також Закону України «Про судоустрій і статус суддів»;

– критерії відбору кандидатів у присяжні, зокрема аргументовано необхідність заборони обирати в якості присяжних осіб, які були судимі за вчинення кримінального правопорушення, священнослужителів та посадових осіб органів місцевого самоврядування;

– бачення юридичних підстав диференціації кримінальної відповідальності присяжного та професійного судді за постановлення завідомо неправосудного рішення з огляду на відмінність їх правового статусу та повноважень;

– визначення правових та організаційних засад забезпечення безпеки присяжних, а також унеможливлення незаконного впливу на них, до яких належать: особливий порядок відбору, усунення та притягнення до відповідальності; поширення на присяжних гарантій незалежності й недоторканності суддів на час виконання обов'язків із здійснення правосуддя; незмінюваність присяжного; таємниця ухвалення судового рішення; заборона спілкування з присяжними з боку прокурора, обвинуваченого, потерпілого та інших учасників кримінального провадження; особливий порядок фінансування;

дістало подальший розвиток:

– визначення інституту суду присяжних в Україні як комплексного правового інституту, вперше закріпленого в КПК України;

– наукове бачення правового статусу присяжного як системи прав та обов'язків, що надаються присяжному як громадянину України, який пройшов відбір у суді у зв'язку з залученням його за клопотанням обвинуваченого до розгляду в суді першої інстанції, з виокремленням таких його складових: прав та обов'язків, процесуальних гарантій їх забезпечення, а також юридичної

відповідальності;

– порядок організації суду присяжних, з виокремленням таких елементів: складання списку громадян для виконання функцій присяжних; перевірка відповідності цих осіб вимогам закону; відбір присяжних для розгляду провадження та виклик їх до суду; відбір присяжних у суді.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано в:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальших розроблень проблем кримінального провадження в суді присяжних, підготовки аналітичних матеріалів з питань судової реформи (акти впровадження Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю РНБіО України від 6 лютого 2012 р., Державного науково-дослідного інституту митної справи від 12 червня 2013 р.);

– *законотворчості* – під час опрацювання законопроектів стосовно внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, розроблення проекту Закону України «Про статус присяжного» (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 11 лютого 2015 р.);

– *практичній діяльності* – у рамках розроблення спеціальних інструкцій, пам'яток та методичних рекомендацій щодо підстав і порядку залучення громадськості до кримінального судочинства (акти впровадження Управління МВС України у Херсонській області від 11 лютого 2012 р.; слідчого управління Головного управління МВС України в Київській області від 15 квітня 2012 р.);

– *навчальному процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних курсів «Кримінальний процес», «Доказування і докази у кримінальному процесі» (акти впровадження Академії адвокатури України від 18 квітня 2011 р., Національної школи суддів України від 6 лютого 2012 р., Київської державної Академії водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного від

18 квітня 2011 р., Поліцейської фінансово-правової академії від 15 квітня 2011 р., Національної академії внутрішніх справ від 22 січня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням та становить особистий здобуток дисертанта. Наукові ідеї та розроблення, що не належать автору та оприлюднені в наукових статтях «Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя», «Правовий статус присяжного», «Виклик присяжних засідателів», опублікованих у співавторстві з Н. С. Карповим (авторська частка в них не менше 50 %), у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні результати, висновки і пропозиції дослідження доповідалися автором на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, семінарах і круглих столах, зокрема: «Наследие батыра – родник идеологии страны» (м. Шимкент, 2010 р.); «Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі» (м. Київ, 2011 р.); «Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі» (м. Харків, 2012 р.); «Розвиток юридичної науки на сучасному етапі» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України» (м. Київ, 2013 р.); «Права людини: досягнення, проблеми, перспективи» (м. Тернопіль, 2013 р.); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції» (м. Дніпропетровськ, 2013 р.); «Шляхи реформування правової системи України» (м. Луцьк, 2013 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено в 25 наукових публікаціях, серед яких 15 статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві статті – у фахових виданнях іноземних держав, а також вісім тез – у збірниках доповідей науково-практичних конференцій і семінарів.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ

1.1. Значення інституту присяжних у кримінальному провадженні та стан наукового дослідження його проблем

Серед фундаментальних засад формування правової держави важливе місце відводиться незалежній судовій владі. Однак, реалізація цього конституційного положення можливе лише завдяки активній участі у здійсненні правосуддя членів громадянського суспільства в особі присяжних.

Нині інститут присяжних перебуває в активній стадії розвитку і тому він є предметом численних досліджень серед українських та зарубіжних вчених і практичних працівників.

Серед вітчизняних дослідників слід відмітити роботи А. Е. Плєскач «Права и обязанности народных заседателей» [176], И. А. Тогобицкого «Записки народного заседателя: Встать! Суд идет!» [249], І. О. Русанова «Суд присяжних в Україні: проблеми становлення та розвитку» [211], В. М. Єрмолаєва «Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження)» [56], О. Г. Яновської «Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства» [298].

Вагомий внесок розробку концептуальних засад формування та діяльності суду присяжних у своїх працях зробили такі російські вчені як О. М. Бобрищев-Пушкін «Эмпирические законы деятельности русского суда присяжных» [15], В. Ф. Дейтрих «О суде присяжных: вопрос о его реорганизации» [46], С. П. Мокринський «Суд присяжных» [146], А. Ф. Коні «О суде присяжных и о суде с сословными представителями», «Присяжные заседатели», «Судебная реформа и суд присяжных» [98], Л. Є. Владимиров

«Уголовный законодатель как воспитатель народа» [28], И. Я. Фойницкий «Курс уголовного судопроизводства» [265], Л. Б. Алексеева «Предупреждение судебных ошибок, обусловленных обвинительным уклоном в деятельности судов первой и кассационной инстанций» [3], Т. В. Апарова «Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия» [6], С. В. Боботов «Суд присяжных. История и современность» [14], О. Д. Бойков «Третья власть в России. Книга вторая – продолжение реформ» [16], Ю. М. Грошевий «Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве» [38], Л. М. Карнозова «О суде присяжных (психологические аспекты реформирования)», «К проекту исследовательской инфраструктуры судебных инноваций», «Суд присяжных в России: инерция юридического сознания и проблемы реформирования», «Возрожденный суд присяжных. Замысел проблемы становления», «Суд с участием присяжных заседателей» [67; 65; 68; 64; 69], І. Є. Марочкін «Судебная власть как социальная ценность» [130], В. В Мельник «Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе» [135], О. Н. Тисен «Теоретические и практические проблемы формирования коллегии присяжных заседателей» [244], С. В. Спирин «Теория и практика формирования состава коллегии присяжных заседателей по уголовному делу» [224] та ін.

Чимало з їх наукових розробок є актуальними й донині, однак, слід констатувати, що на сьогодні більшість теоретичних висновків потребують ґрунтовного переосмислення з огляду на нові реалії.

Низку актуальних проблем функціонування суду присяжних досліджено й на рівні наукових статей українськими вченими, зокрема А. В. Бандуровичем, А. А. Демичевим, К. Ф. Гуценком, В. Єрмолаєвим, О. Б. Загурським, В. С. Канцір, Л. В. Карабутом, М. І. Карпенко, Н. С. Карповим, Р. П. Качуром, О. В. Колісником, К. Є. Лисенковим, Л. О. Максимовою, А. В. Меланчуком, Т. С. Нешиком, В. В. Новоселовою, С. Ю. Обрусною, І. О. Русановою, О. О. Сидорчуком, О. В. Середою, О. А. Сєряковим, А. А. Солодковим,

В. М. Тертишником, В. І. Теремецьким, А. Р. Туманянц, О. В. Урсуляк, Є. А. Чорнобай, В. Г. Шишленко, М. М. Ясинюком [111] та ін.

Зарубіжний досвід функціонування інституту присяжних та подібних інститутів окреслюється в працях Г. А. Філімонова «Уголовный процесс США» [264], В. І. Шишкіна «Судові системи країн світу» [275], Б. Утина «Очерк исторического образования суда присяжных в Англии» [263], В. Н. Бутова «Суд присяжных в Австрии», «Уголовный процесс Австрии» [20; 21], К. Ф. Гуценка «Основы уголовного процесса США», «Уголовный процесс США», «Уголовный процесс западных государств» [42; 43; 45], Г. А. Джаншиєва «Суд над судом присяжных», «Верховный суд и права человека в США» [48; 49] та ін.

Окремо необхідно назвати ряд дисертаційних досліджень українських та зарубіжних вчених різних галузей права з цього питання. Серед вітчизняних дослідників слід відміти дисертації І. О. Русанової «Проблеми організації суду присяжних в Україні» (2003 р.) [210], С. О. Іваницького «Формування складу народних засідателів у судочинстві України» (2006 р.) [61], В. М. Тернавської «Інститут суду присяжних в Україні (історико-правовий аспект)» (2007 р.) [237], О. В. Колісника «Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин» (2008 р.) [88], А. Б. Войнарович «Участь народу в здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України» (2011 р.) [30], О. В. Середи «Присяжні засідателі та станові представники в судових органах українських губерній Російської імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття)» (2012 р.) [216].

Однак усі ці дисертаційні дослідження підготовлені до вступу в дію КПК України 2012 р. і жодне з них не було присвячено порівняльно-правовому дослідженню кримінального провадження в суді присяжних.

У Росії дана тематика на рівні дисертаційних досліджень є більш розробленою. Вона розкрита у роботах С. І. Добровольської «Суд присяжных: актуальные проблемы организации и деятельности» (1995 р.) [51], Н. К. Петровського «Вердикт присяжных заседателей и его социально-

правовые последствия» (1998 р.) [174], А. А. Акімечева «Проблемы истины в суде присяжных в российском уголовном процессе» (2000 р.) [2], Г. Г. Гавриліна «Объективизация доказательств как фактор повышения эффективности суда присяжных» (2000 р.) [31], В. В. Мельника «Проблемы судопроизводства с участием присяжных заседателей в современном российском уголовном процессе» (2001 р.) [138], Н. В. Осіпової «Организационно-правовые основы становления и развития института суда присяжных. Проблемы его деятельности в России» (2003 р.) [167], В. А. Сударікова «Роль председательствующего судьи при осуществлении правосудия судом присяжных заседателей в российском уголовном процессе» (2003 р.) [227], О. О. Кіреєва «Суд присяжных как особый социальный институт» (2006 р.) [81]. Така увага зарубіжних дослідників до цієї тематики свідчить про її актуальність, витребуваність та багатогранність.

Водночас, нині в Україні має місце недостатня теоретична розробленість дослідження проблем організації та діяльності суду присяжних в умовах реформування українського кримінального процесуального законодавства, що негативно впливає на розвиток законодавчої бази в цій сфері, а отже, й на захист прав і основних свобод людини та неоднозначність думок щодо доцільності впровадження даного інституту [293, с. 63].

Система правосуддя в Україні від моменту набуття державою незалежності фактично перебуває у стані постійного реформування. Як правило, кожен реформаторський захід у цій сфері запроваджується під гаслами забезпечення незалежності судової влади, наближення національної судової системи та судочинства до міжнародних і європейських норм і стандартів. Без належного функціонування судової влади неможливий захист прав людини та громадянина в правовій державі. В Україні одним із важливіших напрямків судово-правової реформи є впровадження суду присяжних.

Однією з найважливіших конституційних гарантій справедливого правосуддя є побудова судочинства на основі змагальності і рівноправності

сторін. І. Л. Петрухін так характеризує змагальність у суді присяжних: розмежування функцій обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи між різними суб'єктами процесу – прокурором і потерпілим (обвинувачення), підсудним, захисником (захист) і судом (вирішення справи) і недопустимість поєднання цих функцій в одній особі; визнання представників функції обвинувачення і функції захисту сторонами; наділення сторін рівними процесуальними правами і можливостями; надання судовому розгляду характеру спору, полеміки сторін, які захищають протилежні інтереси [175, с. 8].

Унаслідок проведених реформ в Основному Законі України – Конституції закріплено фундаментальні положення про суд присяжних, зокрема: народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ч. 3 ст. 124); правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні (ст. 127); судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних (ст. 129) [99].

Вивчення цих положень дозволяє зробити декілька важливих висновків. Присяжні є представниками народу у здійсненні правосуддя. Якщо професійні судді здійснюють правосуддя завжди, то присяжні у визначених законом випадках. Судочинство може провадиться судом присяжних. Суміжним інститутом до інституту присяжних є інституту народних засідателів.

Прийняття 13 квітня 2012 р. Верховною Радою України нового Кримінального процесуального кодексу України обумовило створення ефективної системи захисту основних прав і свобод людини та подолання проблем, що існують у сфері кримінального судочинства України. Важливу роль у цій системі відводиться суду присяжних.

У чинному КПК України, в частині 3 статті 31, зазначено, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом

присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

Суд присяжних повинен утворюватися при місцевому загальному суді першої інстанції, судді та присяжні мають спільно вирішувати питання, які пов'язані з судовим розглядом, крім питань про обрання, скасування або заміну запобіжного заходу в суді (ст. 383 КПК України).

Суд присяжних – це незалежна від професійних суддів колегія обраних громадян, які внаслідок своєї обізнаності з умовами місцевого побуту, специфіки життя всіх тих суспільних прошарків, які вони представляють, покликані вирішувати в суді питання факту та виносити справедливий вирок.

Водночас в Україні це колегіальний суд у складі двох професійних суддів та трьох присяжних, який утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції, і за клопотанням обвинуваченого здійснює кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, учасники якого усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого частиною третьою статті 331 КПК, вирішують спільно.

З урахуванням законодавчих та доктринальних положень інститут суду присяжних в Україні можна визначити як комплексний правовий інститут народовладдя, закріплений в Конституції України і нормах кримінального процесуального права, який регламентує суспільні відносини, що виникають у разі особливого порядку провадження в суді першої інстанції у зв'язку з клопотанням особи обвинуваченої у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, з метою найбільш повного забезпечення прав підсудного.

В. Г. Шишленко стверджує, що оскільки присяжні повинні вирішувати питання про доведеність діяння, винності в ньому підсудного, тому для суду присяжних повинно бути характерним: розмежування компетенції між суддями

і присяжними засідателями; організаційне відокремлення колегії присяжних засідателів від професійних суддів; присяжні засідателі не несуть юридичної відповідальності за постановлення вердикт; вирок не може бути оскаржений в апеляційному порядку; вирок суду присяжних у касаційній інстанції може бути скасований лише у випадку порушень процесуального законодавства, а у разі скасування вироку, суд касаційної інстанції повинен призначити новий судовий розгляд в іншому складі суду присяжних. Відтак, присяжні засідателі представляють собою незалежну від професійних суддів колегію, покликану вирішувати в суді питання факту та виносити справедливий вердикт [276].

Істотні ознаки суду присяжних визначені історично: напрацьовані звичаєм та досвідом, зумовлені економічною, політичною та соціокультурною ситуацією в суспільстві. Невипадково І. Я. Фойницький вважав, що суд присяжних засідателів є палладіумом особистої свободи та політичної незалежності народної, сторожем суспільної безпеки [265].

У сучасних соціально-економічних умовах в Україні проведена велика робота щодо завершення будівництва інститутів судової влади, які покликані забезпечити незалежність суддів (суду) при здійсненні ними правосуддя від будь-якого впливу держави та службових осіб, що дає підстави сподіватись на справедливе та об'єктивне правосуддя.

Мабуть, мало які правові інституції в системі кримінального судочинства викликали та викликають стільки суперечливих, часто абсолютно протилежних думок, як суд присяжних. Цей суд називають і «судом суспільної совісті», «судом життєвої правди», «судом здорового глузду», і «судом вулиці», «судом натовпу», «іграшкою у руках обвинувачення та захисту».

У теорії кримінального процесу висловлюють різні критичні висловлювання щодо суду присяжних [46; 125; 147; 4; 128], окремі з яких слід розглянути більш детально.

1. *Нездатність «народного елемента» до правосуддя.* Критика суду присяжних зазвичай зводиться до критики здатності «народного елемента» до правосуддя. При цьому ігнорується важлива обставина, що суд присяжних – це

не народне правосуддя, а особлива конструкція процесу з участю народного елемента, з розділенням компетенції між професійними і непрофесійними судьями, які беруть участь, за термінологією юристів минулого сторіччя, в «сукупній» діяльності по відправленню правосуддя і є елементами визначеної цілісності. Специфіка суду присяжних полягає саме в конструкції цієї самої цілісності. «Неясністю розуміння справжнього і дійсного становища присяжних, – писав К. А. Миттермайер, – тільки і можна пояснити багато докорів, які ймовірно не висловлювались би, якщо б завжди малось на увазі, що при постановленні вироку присяжні не надаються самі собі, але, навпаки, контролюються і навчаються коронними судьями. Вирок їх повинен ґрунтуватися на доказах судового розгляду, і вони не тільки не можуть не керуватись законом, але в своїх випадках про юридичну кваліфікацію діяння, навіть пов'язанні ним» [140, с. 16].

На думку С. Москаленка, Україна може бути ще просто не готова до діяльності суду присяжних. На заході люди більш правосвідомі: присяжні підбираються з найбільш моральних, шанованих осіб. Отже, людина йде в присяжні не з фінансових міркувань, а з почуття необхідності додержання закону, правосвідомості, адже вона змалку виховується в дусі додержання закону. В слов'янських народів усе навпаки. Українське суспільство ще не зовсім готове до повноцінного запровадження суду присяжних; можливо, спочатку краще створити експериментальний суд присяжних у певному регіоні та проаналізувати наслідки його діяльності [147]. Схожу аргументацію наводить М. Куцин, який наголошує, що суд присяжних продовжують критикувати, оскільки в суспільства немає правових традицій; немає загальних моральних засад, занадто сильна соціально-економічна диференціація в суспільстві» [112].

З такою позицією слід не погодитись, оскільки український народ одвічно славився своїми традиціями у тому числі правовими, а значна частина його представників має високі моральні якості. Усе залежить від того яких громадян відберуть для участі в суд присяжних. Тобто проблема не у традиціях і

моральних засадах, а у критеріях відбору. Щодо соціально-економічної диференціації суспільства, то вона існує в усіх державах світу.

2. *Відсутність правових знань, юридична «некомпетентність»*. Саме необізнаність пересічних громадян – майбутніх присяжних у галузі юриспруденції є одним з головних аргументів заперечення доцільності введення цього суду в Україні. Вчені вважають, що присяжні не мають відповідної кваліфікації для винесення рішень і не обізнані в юриспруденції, можуть легко піддаватися емоціям та суб'єктивним факторам [302], не завжди здатні правильно оцінити докази, які надаються сторонами тощо [93, с. 72]. Як зазначає В. Т. Маляренко – у зв'язку з усе більшим ускладненням кримінальних справ законне їх вирішення, точна юридична оцінка правовідносин залежить саме від високого професіоналізму і досвіду [125, с. 7]. Хоча в іншому випадку вчений зазначає, що сьогодні, щоб установити факт винуватості чи невинуватості особи (наприклад, в ухиленні від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів), необхідно мати знання про велику кількість нормативних актів з питань оподаткування. Щоб сказати, винна чи не винна особа в порушенні ветеринарних правил, правил охорони праці тощо, треба їх знати. У значній частині статей Кримінального кодексу України винність особи в тому чи іншому діянні пов'язується з порушенням відповідних нормативних актів. Що ж до особливостей пошуку істини, то окремі вчені вважають, що чим менше такий представник народу (присяжний) в судочинстві має юридичних знань, чим менше він обізнаний з конкретною справою, тим краще для правосуддя [126]. Усі приклади вченого про злочини здебільшого не відносяться до компетенції присяжних. Стосовно ж відсутності юридичних знань, то В. Т. Маляренко знаходить навіть у цьому переваги.

Продовжуючи критику юридичної некомпетентності присяжних Л. О. Максимова стверджує, що КПК віддає вирішення основного питання судочинства особам, не здатним судити про юридичну природу діяння, досліджуваного судом. Безпосередня участь присяжних у правосудді як громадського судді заснована на тому, що кожний громадянин незалежно від

його соціального стану, освіти, статі та інших характеристик повинен бути здатним оцінювати обставини справи, що є предметом судового дослідження. Інакше втрачається сенс гласності суду, виховної ролі правосуддя [123, с. 93–97].

Як зазначає В. М. Тертишник варто зазначити, що особам, які не мають юридичної освіти, буде складно обґрунтовано відповідати на запитання, також виникнуть труднощі для присяжних при вирішенні питань кваліфікації дій підсудного та визначення міри покарання. Логічним є висновок про те, що у вищевказаних випадках вони підтримуватимуть позицію професійних суддів. «Самостійного рішення присяжні за концепцією, запропонованою новим КПК України, не будуть приймати. Вони також не зможуть відповідати за свої рішення, що, безперечно, не сприятиме об'єктивному та неупередженому постановленню вироку. Передбачаючи правову норму, за якою судді спільно з присяжними повинні вирішувати всі питання при ухваленні рішення, законодавець може спричинити ситуацію колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і професійних суддів, оскільки останні свої помилки та зловживання зможуть перекидатися на недосвідчених присяжних, що стануть своєрідним прикриттям судового беззаконня». За такої форми судочинства присяжні будуть піддаватися впливу професійних суддів при винесенні вердикту щодо винуватості або невинуватості обвинуваченого та призначенні йому міри покарання [238; 236]. Цю проблему можна вирішувати шляхом чіткого розмежування компетенції суддів і присяжних: присяжні можуть вирішувати питання вини, а судді – кваліфікації злочину та призначення покарання.

С. Москаленко також вважає, що складні юридичні справи не можуть вирішувати особи без належної освіти і фахової підготовки. Як може особа, яка навіть не знає юридичної термінології і не має хоча б початкових правових знань, вирішувати долю людей в непростих процесах? Звісно, в такому випадку зростає роль адвоката. Саме він повинен довести присяжним винність чи

невинність особи. На думку вченого, в цьому випадку бажано запозичувати досвід англо-американської правової системи [147].

Досить влучним на нашу дамку є твердження В. М. Савицького щодо класичної моделі суду присяжних. Вчений стверджує, що засідателі, як правило, не знають статей закону, але і цього від них ніхто не вимагає. Правосуддю потрібна совість засідателя, його розум і серце. Він приносить у суд свій життєвий досвід, свої сумніви та вдумливість, спостережливість, свою гарячу зацікавленість у долях осіб. Його розуміння добра і зла може розійтись із офіційною позицією. Але тут немає чому дивуватись. Слід визнати те, що часто у їх, як вважають, неправильних рішеннях прихована справжня справедливість, виявлена розумом серця. Тому вони є необхідними у демократичному суді» [213, с. 41]. З чим безумовно слід погодитись.

Є. А. Чорнобай стверджує, що ще один, досить розповсюджений аргумент противників даного інституту передбачає, що у присяжних засідателів відсутні правові знання, що, у свою чергу, не дозволяє їм критично сприймати та об'єктивно вирішувати справу. Безсумнівно, що висновок по фактах чи вирішення питання достатності доведення винності підсудного можна зробити і без наявності фахової юридичної підготовки. Більше того, у деяких випадках ці ж самі знання сковують сприйняття матеріалів справи, адже судді на певному етапі починають думати та оцінювати докази за допомогою сформованих практичною роботою схем, стереотипів, стандартів, тобто, мова йде про професійну деформацію.

Коли обговорюють фактори, які заважають введенню та функціонуванню суду присяжних, найчастіше доводиться чути: «Наш народ не готовий». Є. А. Чорнобай вважає, що правники, які обстоюють дану позицію, видають бажане за дійсне [271, С. 1160–1162]. З чим ми абсолютно погоджуємось.

Спростовуючи цей недолік варто навести позицію Н. М. Ахтирської відповідно до якої для правильного і максимально справедливого вирішення певних справ важливими є не тільки юридичні знання суддів, але й життєвий досвід та моральність народних засідателів [9].

Справедливою є й думка Л. М. Карнозової, яка з цього приводу зазначає, що така позиція є нічим іншим, як формою спротиву професійного співтовариства [66].

Критики суду присяжних вважають, що присяжні, вирішуючи питання про винність підсудного в конкретному злочині без достатнього уявлення про такі юридичні поняття, як «злочин», «вина», «співучасть», свідомо приречені на судові помилки і вердикти, які суперечать закону.

Вчені вважають, що існуюча в кримінальному законі юридична конструкція форми вини може призвести до помилки, коли присяжні визнають особу винною в учиненні злочину при вчиненні нею лише об'єктивної сторони злочину, хоча із суб'єктивної сторони в її діях присутній юридичний казус [112]. З такою позицією важко погодитись, оскільки ознаки казусу вказують на те, що особа не бажала вчиняти злочин, не могла передбачити і не повинна була передбачати його суспільно небезпечні наслідки. Водночас цей факт дійсно говорить про те, що повинні мати хоча б елементарні знання кримінального законодавства. З другого боку у випадку встановлення казусу слідчий повинен закрити кримінальне провадження у порядку і з підстав передбачених законом.

Крім того, виникає логічне запитання чому до складу присяжних не брати людей з юридичною освітою або які мають певний досвід в юридичній сфері. Частково відсутність відповідної кваліфікації присяжних компенсується роллю головуючого в суді присяжних.

Крім того, не можна залишити без уваги дослід чикагського професора Г. Калвена, здійснюваний шляхом опитування суддів, які мали досвід розгляду справ про те, що практично кожен третій вердикт визнаний сумнівним з точки зору його законності і правильності [146, с. 128]. Дослідження професора Г. Клівленда дають підстави стверджувати, що і професійні судді із значним досвідом роботи виносять не завжди ідеальні з точки зору законності та об'єктивності судові вироки.

Одним із шляхів вирішення цієї проблеми може стати поширення політичного виховання та підвищення рівня правової культури,

правосвідомості в нашій державі. Оскільки запровадження суду присяжних передбачене саме в галузі кримінального судочинства, то норми кримінального законодавства мають бути сформульовані таким чином, щоб бути доступними розумінню громадян, у яких відсутнє знання правової теорії [269, с. 119].

3. Залежність від мелодраматичних фактів (виступів сторін, місця розгляду справи тощо). В. Котляр стверджує, що цей інститут – результат емоційної, а не правовиконавчої судової діяльності засідателів, які, приймаючи вердикт, діють під впливом комбінацій сторін – обвинувачення і захисту [103, с. 11]. Однак в основі комбінації сторін лежать усе ж аргументи і чия сторона краще і більше їх представить може одержати перевагу.

До недоліків методології судового пізнання представниками народу В. Т. Малярєнко відносить, зокрема, психологічний аспект: «Холоднокровність і об'єктивність суддів, які мають хоч якийсь досвід розгляду судових справ і хоч невеликі, але гарантії незалежності, усе ж виглядають краще, ніж емоційне ставлення до всього, що відбувається, у пересічних громадян. Сприйняття ними обставин тієї або іншої справи з самого початку перебуває під тиском соціальних процесів у суспільстві» [126, с. 430]. З приводу холоднокровності частини суддів вчений має рацію, а щодо об'єктивності, то вона давно викликає сумніви з огляду на рівень корупції та політичні процеси в державі. За таких умов робити категоричний висновок про об'єктивність суддів недоречно.

Рівень правосвідомості українських громадян залежить від засобів масової інформації, в яких часто об'єктивно, а іноді й суб'єктивно населенню нав'язується думка про нездатність органу досудового розслідування належним чином підготувати матеріали провадження до судового розгляду. Присяжним теж притаманні подібні настрої, оскільки вони є членами того самого суспільства і відчують на собі вплив засобів масової інформації [132]. Частково погоджуючись з цією позицією слід констатувати, що подекуди такі випадки мають місце. Практика доводить, що процес змагальності між адвокатом та прокурором на процесі за участю присяжних засідателів

будується рівною мірою, як на оголошенні фактів слідства, так і на емоційному впливові на присяжних [112].

Водночас Б. Б. Мельник слушно зауважує, що у змагальному кримінальному процесі з участю присяжних засідателів, адвокат і прокурор, які не володіють ораторським мистецтвом, в кращому випадку – безкорисні, в гіршому – джерело підвищеної суспільної небезпеки і для потерпілого, і для суспільства [134, с. 45].

На думку С. Хрульова, «на присяжних вплине та промова, яка роз'яснює сумнівні для них обставини, висвітлюючи їх з належних сторін тобто зачіпає саму суть справи і проголошується зрозумілою для них мовою, і що ця промова, яка не задовольняє ці умови, якою б ефективною вона не була і вишуканою по формі, не справить ніякого враження, або, краще сказати, не вплине на рішення суду» [267, с. 40].

С. В. Андрусенко слушно наголошує, що суд, якщо він прагне бути справедливим і неупередженим, має бути позбавлений від переважання елементів емоційності над елементами раціональності. Професійна раціональність теж певною мірою перешкоджає реалізації справедливості, обумовлюючи постановлення формальних судових рішень. Довести, що для правосуддя є шкідливішим – «емоційність» чи «раціональність» тих, хто його здійснює, практично неможливо [4].

4. Запровадження інституту присяжних вимагає великих зусиль та потребує чималих коштів. С. Москаленко стверджує, що зараз суди і апарати судів фінансуються далеко не на належному рівні (низький рівень заробітної плати апарату суду, застарілі приміщення тощо). Тож при сьогоdnішньому фінансуванні судів на інститут присяжних просто не вистачить коштів [147]. У зарубіжній судовій практиці мала місце ситуація коли працівники суду збирають гроші, щоби хоча б частково компенсувати дванадцяти, позбавленим засобів існування засідателям їх багатоденну участь у процесі [35, с. 242].

В. І. Теремецьки й зауважує, що очевидною на даний час проблемою є фінансування такого інституту, оскільки мають бути виділені значні кошти для спеціальних комісій, які будуть займатися складанням списку присяжних [236].

Ефективне функціонування будь-якого органу залежить від рівня його матеріального та фінансового забезпечення. Відтак, яку б модель організації судочинства не обрала б Україна без такого забезпечення вона буде недостатньо ефективною.

Без випробування часом не можна повною мірою оцінити життєздатність цього інституту в нашій державі, його перспективи і напрямки. Для уникнення поспішного і невиправданого рішення про введення суду присяжних на всій території України, В. Т. Маляренко пропонує навіть проведення експерименту і ввести альтернативну форму правосуддя на території, мінімум двох областей [125, с. 243].

5. Складність поєднання участі у судовому процесі і виконання своєї постійної роботи. Ще однією проблемою введення суду присяжних в Україні можемо назвати складність поєднання засідателями участі у судовому процесі і виконання своєї постійної роботи. Як зазначає К. Ф. Гуценко, непостійний характер діяльності судів асизів у Франції пояснюється тим, що непрофесіоналів не можна надовго відривати від основних занять [43, с. 292]. На наш погляд тут варто уточнити про те, що відривати від основних занять допустимо, однак в певних випадках це просто недоцільно робити.

6. Відсутність аргументів прийнятого рішення. Під час розгляду справи за участю присяжних засідателів вчені вважають, що як у вердикті, так і у вирокі, традиційно не наводиться аргументація прийнятого рішення [268, с. 134–148]. З такою позицією важко погодитись, оскільки можливо у деяких процесуальних документах аргументація відсутня, однак у прийнятті рішень вона безумовно є, тому що рішення присяжні приймають спільно і кожен в такий спосіб висловлює свою позицію, яка в своїй основі безумовно має певні аргументи.

7. *При запровадженні суду присяжних в Україні корупція може зовсім не зменшитись.* С. Москаленко вважає, що при введенні суду присяжних в Україні корупція може зовсім не зменшитись. Гарантувати, що до складу присяжних потрапить ідеально чесна людина неможливо. Оскільки серед присяжних завжди будуть більш впливові особи, ніж усі інші члени журі, зацікавлені особи шукатимуть можливість «домовитись». Крім того, не виключений тиск (в т.ч. і фізичний) на присяжних. Коли йтиметься, наприклад, про можливість призначення покарання у вигляді довічного позбавлення волі, на присяжних можуть робитись спроби тиску з метою прийняти неправосудний вердикт. Зважаючи на те, що присяжні обиратимуться на певний строк, вони легше піддаватимуться впливу [147]. Безумовно ця теза має право на існування, однак підкупити одного суддю легше ніж кількох присяжних. Крім того, з корупцією варто боротися, а не уникати її і цей інститут є ще одним вагомим кроком у цьому процесі.

8. *Ймовірність ускладнення організації судових засідань.* Розгляд провадження судами присяжних ускладнить організацію судових засідань, позаяк зібрати велику кількість людей у судові засідання проблематично. Провадження, які розглядаються судами присяжних, не прості. Цілком справедливо вони передбачають велику кількість учасників, і забезпечення своєчасної явки свідків, потерпілих, підсудних, експертів, спеціалістів та інших осіб уявляється нелегкою справою тому, що значна частина цих осіб у пошуках роботи виїжджає за межі постійного місця проживання. Ці обставини можуть призвести до збільшення кількості відкладених проваджень, розтягнення строку їх розгляду, штучного незадоволення та недовіри потерпілих до правосуддя загалом. Потрібно врахувати і той факт, що громадяни, які потерпіли від злочину, при таких умовах будуть нести додаткові матеріальні та моральні збитки. У зв'язку з важливістю безперервності процесу необхідні перерви між судовими засіданнями можуть негативно позначитись на сприйнятті й оцінці доказів присяжними і ускладнити можливість зібрати

самих присяжних [132]. Можливо й дійсно організація судових засідань може ускладнитись, однак це будуть досить рідкі випадки.

Попри низку негативних перспектив та прогнозів розвитку інститут присяжних більшість його негативних аспектів можна спростувати. М. П. Чубинський з цього питання ще у 1897 р. стверджував, що часткові його недоліки можна усунути вдосконаленням системи формування суду присяжних [272, с. 3]. Серед сучасних дослідників цієї проблематики є представники, які займають схожу позицію, зокрема К. Є. Лисенков вважає, що проблемні аспекти, пов'язані з функціонуванням суду присяжних в Україні усунути можливо шляхом аналізу практики розгляду судом присяжних кримінальних проваджень та на підставі цього внесення певних змін до Кримінального процесуального кодексу України [116]. Візьмемо за основу гіпотези погляди цих та інших вчених та спробуємо її довести чи спростувати.

Незважаючи на наявність низки критичних зауважень більшість вчених підтримує ідею функціонування інституту присяжних [236; 9; 36; 55; 147; 226; 164; 87; 180]. На підставі аналізу їх поглядів позитивними рисами функціонування суду присяжних слід вважати такі положення: втілення ідей правової держави та громадянського суспільства у сфері правосуддя; багатотисячова історія існування його у цивілізованих країнах; зміцнення та підвищення незалежності суду; підвищення його авторитету та довіри до нього населення; гарантування справедливості правосуддя; підвищення правосвідомості і моральності громадян; широка колегіальність; менший ризик допущення слідчих та судових помилок; втілення засад гласності та змагальності; усунення бюрократичного духу правосуддя; додаткове гарантування додержання прав людини, зокрема гарантування необґрунтованого засудження невинного; зменшення ризиків корупційних проявів; виявлення профнепридатності слідчого, судді, захисника; пом'якшення соціальної напруги у суспільстві; встановлення громадського контролю за судочинством.

Розглянемо найбільш важливі переваги суду присяжних.

1. *Втілення ідей правової держави та громадянського суспільства у сфері правосуддя.* Л. Є. Владимиров провівши ґрунтовне дослідження функціонування суду присяжних у розвинутих країнах Заходу робить висновок, що суд присяжних можливий лише у правовій державі, де закон визначає, що заборонено, і гарантує кожному свободу, поки той не порушить закон [28, с. 3]. На думку В. Єрмолаєва законодавче закріплення відновлення суду присяжних в Україні сприятиме вирішенню одного з головних завдань судової реформи – демократизації правосуддя [55]. Школою «законності» називає суд присяжних О. Г. Яновська, пояснюючи роль представників народу у відправленні правосуддя. Вона вірить, що народна школа «законності» стане загально масовою в українському суспільстві [297].

П. Л. Михайлов стверджує, що суд присяжних як політичний інститут є одним із найкращих творінь людства. Інститут присяжних навіть у межах писаного права, за відсутності прецеденту, відіграє вагомий роль у формуванні законодавства, змушуючи законодавця вдосконалювати норми матеріального і процесуального права, консолідує суспільство, виховує громадян, допомагає їм осмислити свій обов'язок перед суспільством, наділяє судову владу довірою з боку народу, сприяє зближенню права і справедливості, а також запобігає можливості зловживань [143, с. 297–298].

Суд присяжних загалом надає можливість створити необхідні умови для подальшого втілення ідей правової держави у сфері правосуддя, зміцнити довіру до суду, гарантувати справедливість, захист прав і свобод людини. У зв'язку з цим, необхідно в цілому підвищувати правосвідомість і моральність нації, тому що такий суд, перш за все, повинен спиратися на моральні фактори, на почуття справедливості та неупередженості.

Таким чином можна виділити декілька найбільш важливих аргументів доцільності створення та функціонування суду присяжних.

2. *Багатівікова історія існування його у цивілізованих країнах.* Багатівікова історія існування у цивілізованих країнах поряд зі звичайним

судом суду присяжних може бути пояснена тільки тим, що він задовольняє такі соціальні потреби, які не забезпечує звичайне судочинство [302].

На думку А. Ф. Коні, масштаби існування суду присяжних то звужуються, то розширюються, можна сказати, що в одній лише Англії на нього дивляться як на дещо неминуче та органічно поєднане з усім суспільним ладом [97, с. 192].

Як зауважує С. Комберянова, поки що складно сказати, чи приживеться у нас інститут присяжних засідателів і чи буде він ефективним, але, аналізуючи закордонну практику, можна припустити, що він, можливо, стане гарантією законності кримінального процесу [92, с. 295].

С. В. Андрусенко слушно наголошує, що європейськими експертами вже давно запропоновано для України впровадження інституту суду присяжних. Це наполегливо рекомендують і міжнародні інстанції, насамперед Парламентська Асамблея Ради Європи (висновок від 26 вересня 1995 р. № 190).

Введення цього правового інституту в кримінальне судочинство нашої держави є одним із найважливіших питань правової реформи в Україні. Значення цього кроку важко переоцінити, адже розгляд справи в суді присяжних є об'єктом самотійного права людини, яка притягається до кримінальної відповідальності. Зв'язок між правами людини і судом присяжних підкреслює переваги цієї форми судочинства перед традиційним порядком розгляду справ, вказує на гуманістичний і правозахисний характер нової форми судочинства [4, с. 290].

3. Зміцнення та підвищення незалежності суду, підвищення його авторитету та довіри до нього населення. М. М. Михеєнко стверджує, що участь народних засідателів і присяжних у здійсненні правосуддя може зміцнити незалежність суду, підвищити його авторитет, довіру до нього населення. Деякі юристи-практики вважають, що правосуддя стане більш справедливим тільки тоді, коли кілька осіб, які вперше зібралися у складі колегії присяжних в суді винесуть вердикт на основі своєї життєвої практики [181, с. 282–284].

Окрім підвищення довіри до суду, присяжні зміцнюють фундаментальну засаду судової влади – її незалежність. Відомий вітчизняний вчений О. Ф. Кістяківський, обговорюючи необхідність активної участі суспільства в утвердженні принципу незалежності і незмінності суддів, вказував: лише в тій державі дані принципи не позбавлені сенсу, де суспільство розвинуто настільки, що воно в змозі пильно слідкувати і робити критичний аналіз суддівської діяльності, обговорювати вироки суддів і виносити сувору і справедливу критику їх помилкам і зловживанням. Присяжні, на думку О. Ф. Кістяківського, більш здатні, ніж судді, вникнути у фактичну сторону справи, оскільки суддя більше звертає увагу на деталі справи, коли він повинен викласти їх присяжним, ніж коли він робить це для самого себе [152, с. 14]. Дійсно, життєвий досвід колегії присяжних як наголошує В. В. Городовенко має вдало доповнити одну (навіть високопрофесійну) позицію судді, який за результатами багаторічної практики може стати жертвою професійної деформації. Окрім того, присяжні, на відміну від суддів, не є державними службовцями, а отже, є вільними від адміністративного, будь-якого службового, економічного і політичного тиску, що дозволяє їм бути неупередженими і об'єктивними суддями у справі [36].

Один із відомих вчених дореволюційної російської юриспруденції професор М. М. Розін влучно зазначив, що сила судової влади залежить від багатьох факторів, серед яких чітка організація її здійснення, справжня довіра населення до її інститутів та органів, справжнє визнання населенням їх авторитету [205, с. 133].

4. *Гарантування справедливості правосуддя.* С. А. Пашин вважає, що правосуддя стане справедливішим тільки тоді, коли кілька осіб, які вперше зібралися у складі колегії присяжних в суді, винесуть вердикт на основі своєї життєвої практики [169, с. 34].

В. Г. Шишленко стверджує, що суд присяжних, забезпечуючи незалежність правосуддя, сприяє захисту прав та інтересів особи в

кримінальному процесі і тому може розглядатися як гарантія від необґрунтованого засудження невинного [276].

Виходячи із об'єктивних та суб'єктивних причин, діяльність цього інституту судочинства полягає в найбільш повному забезпеченні прав підсудного. Водночас зазначений інститут не може однаковою мірою захистити права підсудного та потерпілого, адже клопотати про розгляд судом присяжних вправі лише підсудний.

5. Підвищення правосвідомості і моральності громадян. Як слушно відмічає Є. А. Чернобай часто доводиться чути думку, що в Україні суд присяжних не запрацює, бо в нас не такі укорінені демократичні традиції, як в розвинених західних правопорядках. У даному разі, говорячи мовою військовослужбовців, запровадження розглядуваного інституту має тактико-стратегічні задачі, серед яких провідне місце займає підвищення правової та загальної культури населення, а також розвиток вже існуючих і формування нових демократичних традицій. Як здається, суд присяжних повинен стати не логічним завершенням демократичної еволюції українського громадянського суспільства, а засобом, який буде допомагати рухатися в цьому напрямку. Більше того, виховний вплив суду присяжних буде здійснювати не лише на пересічних громадян, але й на юридичне співтовариство [271].

В той же час багато хто вважає що наявність суду присяжних у правовій системі є одним з головних завоювань демократії. Коли англійці заснували суд присяжних, вони являли собою наполовину варварський народ. З тих пір вони стали однією з найбільш освічених націй у світі, і їх прихильність суду присяжних зростала у мірі розвитку у них освіти [250].

Виходячи з того, що на сьогодні українці є досить освіченим народом функціонування суду присяжних може зробити нас ще більш освіченими або хоча б стимулювати до цього.

6. Додаткове гарантування додержання прав людини, зокрема гарантування необґрунтованого засудження невинного. В. І. Теремецький слушно відмічає, що інститут суду присяжних забезпечує більш надійний

захист основних прав, свобод і законних інтересів обвинуваченого від незаконного і необґрунтованого засудження. При цьому участь присяжних у розгляді справ про тяжкі та особливо тяжкі злочини зменшить ступінь ймовірності висунення незаконного та необґрунтованого обвинувачення, що в свою чергу сприятиме постановленню правосудного рішення [236].

На думку К. Є. Лисенкова запровадження суду присяжних в Україні має виключно позитивне значення, оскільки це виступає додатковою гарантією додержання прав людини та реалізації засад кримінального провадження [116].

7. Зменшення ризиків корупційних проявів. Як слушно відмічає Є. А. Чорнобай адвокати виступають проти суду присяжних тому, що «домовитися» про позитивний розгляд справи із колегією присяжних фактично не реально, у той самий час, як із тим чи іншим суддею цей шлях розв'язання проблеми є давно налагодженим. Саме для того, щоб побороти корупцію у судовій системі (принаймні розпочати широкомасштабний наступ на неї) та підвищити авторитет суддів та довіру до них серед населення, і необхідно запровадити розглядуваний інститут [271].

8. Виявлення профнепридатності слідчого, судді, захисника, помилок та зловживань правоохоронних органів. Слід погодитись з Є. А. Чорнобай в тому, що коли державний обвинувач чи адвокат виступають перед суддею та ще кількома учасниками процесу, то їхня профнепридатність мало проявляється. А коли доводиться проголошувати промову перед колегією присяжних, а як наслідок і перед більшою глядацькою аудиторією (розгляд справи судом присяжних завжди має громадський резонанс), то фахова ущербність юриста постає в усій красі. Суспільна думка – це велика сила, яка здатна автоматично виключити правника із юридичного співтовариства. Це, у свою чергу, призведе до загострення конкуренції, яка є рушійною силою у напрямку розвитку та самовдосконалення, і як наслідок, – професійний рівень вітчизняних правознавців стане значно вищим. Справа полягає в тому, що в суді присяжних створені найкращі умови для виявлення помилок та зловживань слідства. І в цьому випадку суддя вже не може проявити поблажливість та солідарність з

правоохоронними органами, оскільки фактичне вирішення справи по суті здійснює не він, а колегія присяжних, яка є непов'язаною та незалежною від прокуратури та міліції. За провадженням інституту присяжних засідателів законодавець зніме з конвеєру видання обвинувальних висновків, адже «обвинувальний ухил» у судовій діяльності загалом відомий [271].

9. *Пом'якшення соціальної напруги у суспільстві.* Як слушно відмічає Є. А. Чорнобай запровадження інституту присяжних сприятиме пом'якшенню соціальної напруги у суспільстві, адже представники різних верств населення і різного матеріального стану, сидячи пліч-о-пліч на лаві присяжних і користуючись рівними правами у вирішенні справи, будуть відчувати свою рівність між собою та обопільну відповідальність перед суспільством [271].

10. *Встановлення громадського контролю за судочинством.* На думку С. Москаленка народ повинен брати участь у судовому процесі, бути більш правосвідомим, а не покладати функцію здійснення правосуддя лише на вузький склад суду. Суд присяжних, врешті-решт, є формою здійснення громадського контролю [147].

У продовження цих аргументів слід навести твердження про те, що судова влада потребує, по-перше, соціального контролю з боку представників суспільства за справедливим застосуванням не тільки закону, але й норм моралі, справедливості з врахуванням місцевих традицій і звичаїв, що склалися, та, по-друге, забезпечення представниками суспільства таких умов, які можуть гарантувати суддям незалежність від незаконного впливу офіційних структур і самостійність у формуванні їх внутрішнього переконання по судовій справі [276].

Суд присяжних, який встановлений за новим КПК України, необхідно розглядати не тільки як елемент судової системи, а й як інструмент судової реформи. Призначення присяжних у рамках судової реформи – служити засобом розвитку змагального правосуддя і нової правосвідомості в кримінальному судочинстві. Суд присяжних – це правова школа не тільки для громади, а також для слідчого судді. Правосуддя в Україні, як інших країн

Європи, які зберегли або відродили класичну форму суду присяжних, буде працювати поряд з професійним слідчим суддею присяжні.

Участь присяжних допоможе у вирішенні окремих питань кримінального судочинства, а саме: ігнорування процедури розгляду кримінальної справи за участю присяжних стає не просто формальною вимогою, а нагальною потребою; недоліки в дослідженні доказів, через відсутність спеціальної процедури виключення недопустимих доказів в суді присяжних набуває нової тенденції, а саме: за внутрішнім переконанням присяжні можуть виключити докази, які не знайшли своє відображення в судовому засіданні; сторона обвинувачення не буде формулюватися з обвинувальним ухилом; слідчий суддя повинен підвищити особисту відповідальність професійних суддів за прийняття процесуального рішення та вироку в судовому розгляді [123, с. 93–97].

Реформування інституту суду присяжних у новому КПК України в сторону розширення їх повноважень, надання права самостійно та незалежно від професійних суддів вирішувати питання про винуватість чи невинуватість підсудного, сприятиме забезпеченню презумпції невинуватості в кримінальному процесі, реалізації принципу змагальності та процесуальної рівноправності сторін у судовому провадженні [236, с. 728–735].

Незважаючи на усі позитивні та негативні сторони цього інституту у результаті соціологічного дослідження встановлено, що 54,2 % опитаних громадян хотіли б взяти участь в суді в якості присяжного, 27,1 % – не хотіли б і 18,7 % – не визначились у своєму виборі. Очевидно, що невизначеність громадян є свідченням того, що цей інститут є маловідомим, що ще раз підтверджує актуальність дослідження його проблемних питань.

Крім цього, у разі вчинення злочину 81,7 % громадян, 76,0 % прокурорів, 75,8 % адвокатів, 69,8 % суддів скористалися б своїм правом на суд присяжних. Відтак, незважаючи на те, що ці особи відмічають низку недоліків функціонування цього інституту фактично три чверті цих суб'єктів все ж у разі виникнення необхідності скористалися б правом на цей суд.

Таким чином, суд присяжних необхідно вводити у кримінальне судочинство України з урахуванням особливостей національної правової системи. При створенні такого інституту слід урахувати досягнення вітчизняної науки в галузі процесуального права, організаційні та фінансові можливості держави.

1.2. Історія становлення інституту присяжних в Україні та інших державах

Для всебічного дослідження інституту присяжних в Україні з метою формування оптимально ефективної його моделі у нашій державі варто вивчити історичний досвід його становлення та розвитку. Ознайомлення з вітчизняною та зарубіжною історією інституту присяжних та аналогічних інститутів дозволить виявити і врахувати позитивні і негативні його сторони та спрогнозувати подальші перспективи розвитку.

Серед науковці немає єдиної думки щодо зародження інституту суду присяжних. Так, В. М. Тернавська, К. А. Яневич-Яневский та К. Ю. Миттермайер наголошують про існування прототипів даного інституту у давніх греків, римлян, германських і слов'янських племен, де спірні питання вирішувались представниками, обізнаними з нормами звичаєвого права [237, с. 15; 296, с. 11; 141, с. 156].

Відтак, існує думка, що суд присяжних походить від афінської гелієї (античний суд присяжних засідателів) і римського суду постійних комісій (квестій, або римське журі юдексів) [30, с. 46; 19, с. 46].

Пізніше схожі інституції з'явилися й у інших державах. Вони мали свої особливості з огляду на характерні традиції того чи іншого народу.

В. М. Тернавська причиною відмінності процесу функціонування схожих інститутів у різних народів слушно вбачає специфіку умов, які сприяють

природному розвитку даного інституту чи навпаки перешкоджають йому [237, с. 23]. У кожній державі цей інститут мав власну назву.

У Франції це були рахімбурги, чи скабіни, у Німеччині – «судні мужі», «творці порядку», чи шеффени, у Київській Русі – «судні мужі», чи «цілувальники» тощо [30, с. 46].

Прообраз сучасного суду присяжних виник у Франції. Так, король Луї Піус у 829 р. н. е. ввів такий інститут внаслідок проведення судової реформи. Згодом, після норманського завоювання 1066 р. суд присяжних з'явився у Великобританії [11, с. 90].

В українському суспільстві правові форми участі громадян у здійсненні судочинства розвивались історично і після досягнення певної суспільно-політичної зрілості держави втілились у класичній моделі суду присяжних. Цей інститут під час проведення судово-правової реформи 1864–1865 рр. перейняв кращі традиції англійського та французького підходів до розуміння та формування суду присяжних [228, с. 234].

Історичні корені українського суду присяжних ідуть усередину багатовікової історії Великобританії, де така форма правосуддя з'явилась ще в XII ст. за часів правління Генриха II як продукт системи загального права. Тобто, батьківщиною суду присяжних вважається Англія. Англійський суд присяжних слугував прикладом для багатьох держав. Його становлення припадає на XII–XV століття. Однак ще відомий історик карного процесу М. А. Чельцов-Бебутов відзначав, що журі того часу ще довгий час не виступало судом присяжних у сучасній формі [269]. Його члени не перевіряли безпосередньо доказів. Вони вирішували справу своїм вердиктом на підставі особисто їм відомих фактів.

Далі суд присяжних змінювався таким чином, що обвинувачу необхідно було домогтися того, щоб висунуте ним обвинувачення прийняли на себе призначені сотнею присяжні, а для цього йому було необхідно надати присяжним докази, що підтверджують вчинення злочину підозрюваною особою. Таким чином, присяжні, котрі раніше діяли в силу особистого знання

ними обставин справи, поступово перетворювалися в осіб, які вирішували питання про обґрунтованість обвинувачення за представленими приватним обвинувачем доказами. Іншими словами, відбулося перетворення присяжних зі свідків окремих фактів у суддів, які виносили вердикт за переконанням, що склалося на основі представлених їм доказів обвинувачення [93; 263; 7]. У такий спосіб відбулась своєрідна трансформація процесуального статусу присяжних.

Подальше вдосконалення суду присяжних відбувалось у Франції, де він з'явився під час буржуазної революції, внаслідок чого розглядався не стільки як інститут ліберальний, скільки як інститут політичний. Однак законодавча влада Франції була не задоволена дуже великою кількістю виправдувальних вироків. Виправдувальні вирoki виносились тому, що, обираючи між безумовним обвинуваченням та виправданням, та знаходячи обвинувачення занадто жорстоким, а виправдання несправедливим, присяжні виносили виправдувальні вирoki, надаючи перевагу несправедливості, а не жорстокості. Саме тоді з'явилося право присяжних визнавати в діяннях підсудного пом'якшуючі обставини, що зобов'язувало суддів проявляти до підсудного поблажливість [262]. Таким чином, ми бачимо, що виникнення та розвиток інституту присяжних обумовлює функціонування інших інститутів, зокрема обставин, що пом'якшують покарання.

Велика французька революція дала поштовх широкому розвитку інституту присяжних в Європі. Революціонери вбачали в ньому знаряддя боротьби з деспотизмом, але відзначали і його неперехідну цінність. Так, М. О. Робесп'єр головною перевагою нового суду вважав розділ судження про факт і право на те, що судова влада надається простим громадянам, обраним народом, які скоро повернуться в маси і будуть самі підкорені тій же владі, котру вони щойно запроваджували [204].

Німеччина, як стверджує А. Б. Войнарович, запозичила саме французьку модель суду присяжних. Після об'єднання Німеччини в 1871 р. французька модель суду присяжних була закріплена в КПК 1877 р. однак, у 1924 р.

внаслідок об'єднання судових колегій суд присяжних з різними колегіями було фактично скасовано [30, с. 43].

На даний час у Німеччини передбачено функціонування суду присяжних і суду шеффенів [179, с. 144]. Суд присяжних – це суд, який складається із двох різних колегій: професійного судді та представників народу. Присяжні засідателі – це люди, які присягають виносити самостійний вердикт про винуватість підсудного об'єктивно і справедливо. Суд шеффенів (народних засідателів) – це суд, в якому разом із професійним суддею представники народу приймають рішення про винуватість та призначення покарання [30, с. 34]. Така модель суду за участю народу частково була реалізована і в Україні. Конституція України передбачає дві форми участі народу у здійсненні правосуддя – в ролі присяжних і народних засідателів.

Поштовхом для зародження на теренах України прототипів інституту суду присяжних стала традиція при вирішенні справи кримінального і цивільного характеру з підвищеним ступенем суспільної небезпеки чи важливості запрошувати людей високих моральних якостей, які заслужили загальну повагу і довіру [30, с. 14].

В Україні історико-правова генеза суду присяжних складається з декількох етапів. Слушну періодизацію суду присяжних в Україні запропонував В. М. Єрмолаєв.

Першим етапом вчений пропонує вважати період Київської Русі, коли в системі судоустрою існували вервні (общинні) суди, інститут «судних мужів», процедура розгляду цивільних і кримінальних справ за участю представників місцевої громади, застосування очисних присяг, різних випробувань – ордалій при вирішенні питання про винуватість підсудного. Таке судочинство знайшло своє законодавче закріплення в нормах Руської Правди. Ще однією з найдавніших форм участі народу в здійсненні правосуддя на Русі були віча. Хоча управління і суд належали до виключної компетенції князів, але віче нерідко порушувало їх юрисдикцію і князі визнавали це право віча

[55; 56, с. 35]. З цього можна зробити висновок, що в Київській Русі було декілька форм участі народу у здійсненні правосуддя.

М. С. Грушевський зазначав, що вервний суд утворився шляхом добровільного об'єднання декількох сіл на основі міцних сусідських зв'язків, що ґрунтувалися на спільних традиціях [40, с. 357]. В. М. Тернавська, досліджуючи історію суду присяжних, зазначає що до суду общини (суду кони чи верви) зверталися шляхом «заклику» чи «заповіді» на торгу про пропажу речей чи побіг челядина [237, с. 37].

Своєрідним прообразом майбутнього суду присяжних можна вважати й вищу судову інстанцію давньоруського Новгороду, де судові справи розглядалися намісником князя, посадником або їх тіунами разом із представниками «кінців» (вулиць) міста [55; 56, с. 35]. У 1533 р. жителі Новгороду вибрали 48 цілувальників (добрі люди, що приносили клятву, цілуючи хрест), четверо з яких кожний місяць засідали в суді як представники громади. Без них закон наказував «суду не чинити. Цілувальникам же наказувалось «у суді сидіти і правду стерегти» [208, с. 108–112, 150–151].

Оскільки територіально, переважна частина України довгий час була у складі Російської імперії, то інститут суду присяжних був закріплений ще у Двінській статутній грамоті 1397 р. [30]. Потім це положення відобразилось у Судебнику, який прийняв Іван III спільно з Боярською думою в 1497 р. Згідно ст. 38 «Судебника», в судах, які розглядали найбільш важливі справи, мали бути присутні «староста та кращі і добрі люди» без котрих «суду не чинити» [208; 238, с. 58–59]. Це були так звані цілувальники, обов'язком яких у судовому засіданні був контроль за дотриманням статутних грамот [37, с. 513]. Проте пізніше народ на довгий час відсторонили від судочинства.

Другий етап передісторії суду присяжних в Україні припадає на добу польсько-литовського панування на українських землях кінця XIV – першої половини XVII ст. Правова система Польського королівства і Великого князівства Литовського сформувалася на основі синтезу місцевого звичаєвого права і нормативних актів – судебників, статутів, сеймових постанов, привілеїв

та інших актів. Продовжувала діяти й значна кількість норм Руської Правди. Поширеним на українських землях було і Магдебурзьке право, що надавало містам право судитися відповідно до його положень за участю радців і лавників. В Україні тривалий час продовжували існувати общинні, «копні» суди, які за заявою постраждалого, керуючись звичаєм досягти справедливості разом, «копою», самостійно здійснювали розшук обвинуваченого, розглядали справи по суті, виносили вирок, який був остаточним і виконувався негайно [55; 56, с. 35]. Як бачимо право на розгляд справи за участю представників народу мав не підсудний, а потерпілий.

Литовські статuti містили положення про копні суди (громадські суди), які діяли до кінця XVIII ст. В Литовському статuti 1529 р. зазначено, що копним суддям було забезпечено таку саму недоторканність, як і суддям урядовим. А. Б. Войнарович у своєму дослідженні зазначає, що збори громади, що скликались для розгляду кримінальної справи, називали копою, звідси і назва – копні суди. Членів суду звали коплями, копниками, купниками [30, с. 44].

В. М. Тернавська ж робить висновок, що копний суд виник із спільності сусідських інтересів, які полягали у тому, щоб спільними зусиллями знайти, засудити і покарати злочинців [237, с. 34].

Друга редакція Литовського Статуту 1566 р. обмежила юрисдикцію копного суду. У ній встановлено норму про необхідність звертатися до урядового суду, де мала розглядатися справа і виконуватися вирок, залишивши в компетенції копного суду лише розгляд справ про втечу челядників, а Литовський Статут 1588 р. змінив сутність інституту добрих людей і копних судів по земельним позовам, обмеживши юрисдикцію копного суду розглядом таких справ, як вбивство невідомої людини, отраву і розслідування крадіжки по сліду [115, с. 21–22].

Копний суд функціонував до кінця XVIII ст., однак розвиток копного суду різнився залежно від подальшого перерозподілу українських земель на Правобережну і Лівобережну Україну. На Правобережжі копний суд

продовжував функціонувати до кінця XVIII ст., а на Лівобережжі – до першої половини XVIII ст. і лише в одному регіоні [237, с. 52].

Своєрідна й демократична судова система існувала у запорізьких козаків. Судові функції тут виконували представники козацької старшини. Причому в найскладніших справах як суд першої інстанції інколи виступав весь кіш, а вищою судовою інстанцією – військова рада [55]. Таким чином, аналогі суду присяжних у козаків характеризувалися чисельністю цієї інстанції і склалися з представників народу.

Українська Національна революція 1648 р., процес державотворення і республіканська державність поклали початок третьому етапу, коли в процесі державотворення було створено власну судову систему – Генеральний суд, полкові, сотенні та громадські (сільські) суди. У магістратських, ратушних, копних судах зберігався попередній порядок судочинства з розгляду цивільних і кримінальних справ, який закріплювався як у нормативних актах, так і в адміністративно-судовій практиці. Судові засідання, як правило, проводилися відкрито, за активною участю громадськості.

В умовах автономії України під протекторатом Росії з 1654 р. відбувалися суттєві зміни в матеріальному і процесуальному праві, хоча всі гетьманські договірні статті з московським царем закріплювали непорушність «малоросійських прав». Про великий вплив на судочинство Гетьманщини звичаєвого права свідчили часті відступи суддів від писаних процесуальних норм. Зберігалася широка компетенція полкових і сотенних судів, які могли винести смертний вирок без затвердження Генеральним судом. Запорізькі козаки підлягали юрисдикції лише козацького суду, який діяв за принципом: «де троє козаків, там судять одного».

Таким чином, українському судовому процесу здавна були властиві риси демократичності. Вервні суди, суди князя або посадників, тіунів, «судних мужів», копні суди розглядали найважливіші цивільні і кримінальні справи за участю представників громадськості чи місцевої громади. Процес був гласним і мав змагальний характер. Цей тип судочинства мав багато спільних рис зі

становленням європейської, особливо французької, моделі суду присяжних. На судоустрій і порядок відправлення правосуддя в Україні значною мірою вплинули норми Руської Правди, Литовських статутів, організація самоврядування міст за Магдебурзьким правом, козацьке самоврядування, норми звичаєвого права. Так зародилась і розвивалась судова система Гетьманщини з її невід'ємним атрибутом – представниками народу: козаків, селян, міщан [55].

У другій половині XVIII ст. усі західноукраїнські землі опинились під владою Австрійської монархії. В той час продовжували функціонувати вйтівські суди, у яких під керівництвом вйта, засідателів з народу розглядали кримінальні справи. Але 11 січня 1852 р. було припинено діяльність цих судів [30].

Після створення 21 грудня 1867 р. австро-угорської держави, було відновлено діяльність судів присяжних, але вони не приймали остаточного рішення про призначення виду та тривалості кримінальної відповідальності, вони лише встановлювали наявність або відсутність вини підсудних. Право визначення міри покарання входило до виключної компетенції судді [300, с. 121].

Наступний, четвертий, етап в історії суду присяжних в Україні пов'язаний із проведенням у Російській імперії судової реформи 1864 р. і запровадженням та функціонуванням цього інституту судочинства на українських землях [55].

20 листопада 1864 р. Олександр II затвердив чотири реформаторських акти – «Заснування судових установлень», «Статут цивільного судочинства», «Статут кримінального судочинства», «Статут про покарання, що накладаються мировими суддями», які й склали законодавчу базу судової реформи [178]. Вона вперше базувалася на принципах відділення судової влади від законодавчої, виконавчої і адміністративної, незалежності й незмінюваності суддів, запроваджувала всестановий суд та інститут присяжних засідателів в

окружних судах. окружний суд був судом першої інстанції з усіх кримінальних і цивільних справ, які виходили за межі юрисдикції мирових судів [55].

Заснування суду присяжних у його класичному розумінні, в період судової реформи 1864 р., було найважливішим демократичним завоюванням у дореволюційній Росії, у правовому полі законодавства якої знаходились Україна, Польща, Фінляндія [205, с. 133]. Неоціненний вклад в розроблення цієї реформи було внесено С. І. Зарудним, якого небезпідставно вважають засновником інституту присяжних [95, с. 208]. Даний інститут був закріплений Статутом кримінального судочинства і Уставом про покарання і затверджений імператором Олександром II 20 листопада 1864 р. [71, с. 55]. Відповідно до цих нормативних актів, присяжні засідателі для роботи в окружних судах обиралися земськими комісіями. Як правило, в список присяжних включались люди, які мали повагу і довіру співвітчизників. Загальний список присяжних публікувався в місцевих відомостях. Функцію захисника виконували присяжні—повірені. Для участі в роботі суду пропонувалось тридцять присяжних засідателів. Прокурор міг відвести не більш шести засідателів. Підсудні могли заявляти відвід з тією умовою, щоб залишилося не менше вісімнадцяти присяжних. З числа останніх жеребкуванням визначалось чотирнадцять засідателів, які повинні були брати участь у роботі суду: дванадцять основних і двоє запасних. Таким чином, суд присяжних складався із судді і дванадцятьох присяжних засідателів. За результатами судового слідства присяжні виносили вердикт [238].

Після введення суду присяжних у практику судочинства, число противників останнього не зменшилося. Водночас у суспільстві зростала кількість його прихильників. Тодішня наукова дискусія щодо суду присяжних була досить напруженою і складною, що зумовлювалося низкою проблем, що стосувалися діяльності даного інституту судочинства [60, с. 2].

Теорія суду присяжних, на той час фрагментарно була відображена у багатьох наукових та науково-публіцистичних працях. З-поміж них чільне місце належить тим, що були опубліковані в Україні. На їх підставі можна

окреслити коло теоретичних проблем, щодо яких велися дискусії: доцільність інституту присяжних; умови діяльності; компетенція та права суду присяжних; порядок формування і склад суду тощо.

Дискусія стосовно компетенції суду присяжних не припинялася впродовж усього періоду його діяльності [286, с. 139]. Першим важливим її моментом було те, що цей суд з самого початку існування не мав права розглядати справи про державні злочини. Пізніше, Законом 1878 р. у суду присяжних забрано справи щодо злочинів проти порядку управління, а в 1889 р. вилучено справи про службові злочини посадових осіб. Головними аргументами потреби вилучення статей з компетенції суду присяжних були: неспроможність присяжних зрозуміти складні злочини; часте винесення щодо окремих злочинів виправдовувальних вироків; необ'єктивність розгляду справ [146, с. 17].

Наукові дискусії щодо порядку формування та складу суду присяжних стосувалися наступних моментів: його якісного складу; участі адміністрації у процесі формування суду; відвід присяжних сторонами обвинувачення та захисту. У результаті цих дискусій Законом 1887 р. для присяжних засідателів підвищено ценз – володіти більшим майном, порівняно з тим, що було регламентовано Статутами 60-х рр. [51, с. 171].

Підтримуючи думку А. Б. Войнарович, зазначимо, що інститут суду присяжних на теренах України розвивався з певними відмінностями, це було зумовлено поділом держави на Лівобережну і Правобережну. На Лівобережній Україні вказаний інститут пройшов шлях від піднесення під час судової реформи до поступового витіснення із судочинства за часів контрреформи. На Правобережній Україні інститут суду присяжних почав діяти пізніше і з тими змінами, що вносились до положень судових статутів, спрямованих на обмеження юрисдикції суду присяжних. Також існували певні обмеження – з юрисдикції суду присяжних було вилучено все неросійське населення цих територій [30, с. 32].

Фактична діяльність суду присяжних на території Російської імперії розпочалась 1866 р. Основною функцією присяжних було прийняття рішення

про винуватість або невинуватість підсудного у вчиненні злочину. У разі визнання підсудного винуватим присяжні могли висловити свою думку про те, чи заслуговує підсудний поблажливості під час визначення міри покарання. На основі вердикту присяжних професійні судді постановляли вирок [118, с. 6]. Якщо складом суду одноголосно наголошувалося на тому, що присяжні засудили невинуватого, то суд відміняв обвинувальний вирок і справа передавалась на розгляд нового складу присяжних [82, с. 8]. Таким чином присяжні у цей період встановлювали винуватість підсудного та брали безпосередню участь у призначенні покарання. Заслуговують на увагу й положення про те, що суд міг скасувати вирок винесений присяжними і направити справу на новий розгляд. Фактично це положення було додатковою гарантією недопущення засудження невинного.

Суд присяжних став центральною ланкою післяреформеної судової системи Росії. Громадськість брала активну участь у кримінальному судочинстві, сумлінно здійснюючи обов'язки присяжних засідателів. Із впровадженням даного інституту майже зникло хабарництво [48, с. 35]. Що на сьогодні є вельми актуальним з огляду на рівень корумпованості судових органів та рівень довіри до них.

Крім того, позитивною стороною діяльності суду присяжних стало поширення присяжними засідателями правових знань серед народу після виконання ними свого громадянського обов'язку, що значно підвищувало рівень правової культури і правосвідомості громадян, збільшувало довіру й повагу до суду [214, с. 26]. Це є ще одним аргументом доцільності запровадження суду присяжних.

У законі «Заснування судових установлень» законодавець передбачив місце інституту присяжних засідателів у системі судочинства: «Для визначення в карних справах вини або невинності підсудних до складу судових місць у випадках, зазначених у Статуті кримінального судочинства, залучаються присяжні засідателі» (№ 41475, ст. 7). Глава II, розд. II «Про присяжних засідателів» встановлювала їх склад, порядок обрання та складання загальних і

чергових списків (статті 81–109). Тут визначалося, що присяжні засідателі обираються з місцевих обивателів усіх станів, хто перебуває у російському підданстві, кому не менше 25 і не більше 70 років і хто проживає не менше двох років у тому повіті, де відбуваються вибори присяжних засідателів. Ними не можуть бути особи, що перебувають під слідством, виключені зі служби, боржники, хто перебуває під опікою, сліпі, глухі, німі, «позбавлені розуму», хто не знає російської мови [55]. З цих положень можна зробити декілька важливих висновків. Насамперед головні положення цього суду мають бути закріплені на рівні закону. Це має бути КПК і окремий закон, що визначає статус присяжних, порядок їх формування та правила функціонування. Присяжними варто обирати громадян країни серед місцевих жителів для яких слід встановлювати мінімальний та максимальний віковий ценз. Варто визначати й категорії осіб, яких недоцільно обирати присяжними.

Відповідно до закону «Заснування судових установлень» На першому етапі загальний список присяжних засідателів складався тимчасовими комісіями кожного повіту, які призначалася земськими повітовими зборами. Закон визначав коло осіб, хто мав право бути внесеним до списків присяжних засідателів, та тих, хто не підлягав занесенню до їх списків – священнослужителі і монашествуючі, військові чини, учителі народних шкіл, хто служить у приватних осіб. Установлювався місячний термін для внесення змін до загального списку, після чого він до 1 жовтня мав бути поданий губернатору для перевірки і затвердження.

На другому етапі тимчасові повітові комісії складали черговий список присяжних з осіб, які відповідали вимогам і повинні були призиватися для участі в судових засіданнях наступного року (не більше одного разу на рік). одночасно з черговим списком складався список запасних засідателів. Закон регламентував їх кількість відповідно до чисельності населення повіту чи міста. До списків уносилися лише особи православного віросповідання. Порядок залучення присяжних засідателів до участі в судових засіданнях і у вирішенні кримінальних справ визначався Статутом кримінального судочинства (№ 4176).

Цей Статут визначав основні засади кримінального судочинства, зокрема, у справах про злочини та провини, які тягнуть за собою покарання, пов'язані з позбавленням усіх громадянських прав або із втратою всіх чи деяких особливих прав і переваг, визначення вини або невинності підсудних надавалося присяжним засідателям. Статут визначав, що судові засідання за їх участю відбуваються публічно, усно (ст. 624) [55].

За підрахунками О.М. Бобрищева-Пушкіна, до сфери компетенції засідателів входило приблизно 410 статей Уложення про покарання карні та виправні, що становило майже п'яту частину всіх каральних норм російського законодавства [15, с. 49].

За три тижні до відкриття судових засідань із присяжними засідателями з чергового списку жеребкуванням призначалися 30 засідателів та ще 6 запасних «для присутності протягом усього періоду засідань». Про проведення жеребкування складався протокол, а обраних присяжних засідателів до суду запрошували повітками (статті 550–553). Список з їх прізвищами роздавався обвинуваченню і захисту. Обидві сторони мали право немотивованого відводу шістьох засідателів. Папірці із прізвищами 18 присяжних, відібраних таким чином, вкладалися у скриньку для жеребкування, після чого з 12 осіб, чії прізвища визначило жеребкування, формували лаву присяжних. Називалися і прізвища двох запасних засідателів (статті 654–658).

Відкриття судового засідання за участю присяжних засідателів розпочиналося з оголошення складу і приведення їх до присяги священиком, який проголошував її урочистий зміст. Кожний присягаючий із присяжних цілував текст присяги, хрест і промовляв уголос «клянусь». Неправославні приводились до присяги відповідно до обрядів їх віри. За відсутності на судовому засіданні духовної особи неправославного віросповідання засідателів приводив до присяги голова суду (статті 666–668) присяжні обирали серед себе старшину для організації своїх нарад.

Далі Статут встановлював порядок пояснення головою суду присяжних їх прав, обов'язків та відповідальності. У судовому слідстві вони мали рівне із

суддями право як на огляд слідів злочину, речових доказів, так і право ставити допитуваним особам запитання. Присяжні також мали право просити голову суду роз'яснень для них змісту прочитаних на суді документів, складу злочину та інших незрозумілих для них питань. Їм дозволялося під час судового засідання робити письмові нотатки. Присяжні засідателі не мали права виходити із судової зали, контактувати із сторонніми особами, не одержавши на те дозволу голови суду. Їм заборонялося також збирати будь-які відомості щодо розглядуваної справи поза судовим засіданням, розголошувати таємниці дорадчої кімнати. За порушення цих правил присяжний усувався від подальшої участі в розгляді справи і на нього накладався штраф (статті 671–677).

Статут кримінального судочинства регламентував порядок постановлення й оголошення вироків без і за участю присяжних (ст. 755). Після вручення головою судового засідання старшині присяжних запитального листа голова проголошував напутнє слово, в якому пояснював присяжним найбільш істотні обставини справи і закони, що стосуються визначення властивості розглядуваного злочину, загальні юридичні судження про докази, наведені на користь і проти підсудного. Голова суду нагадував присяжним про необхідність визначитися щодо винності чи невинності підсудного за своїм внутрішнім переконанням після обговорення в сукупності всіх обставин справи (статті 801–804).

За Статутом порядок прийняття рішення присяжними передбачав прийняття одностайного рішення або ж, у разі недосягнення одностайності, – більшістю голосів. Коли голоси поділялись порівну, то рішення приймалося на користь обвинуваченого. У випадку винесення обвинувального вердикту присяжні могли зазначити, що підсудний має право на пом'якшення покарання. У такому випадку суд повинен був призначити покарання нижче, ніж передбачено законом. Присяжні наділялися також правом доповнити свою відповідь «так» чи «ні» словами про наявність чи відсутність умислу, обставини злочину тощо. Відповідь присяжних засідателів засвідчувалась підписом їх старшини, який обирався в кожній конкретній справі самими присяжними. Він же оголошував їх рішення після повернення усього складу

присяжних до судової зали, а їх опитувальний лист передавався головуючому судді для підписання. Судді не завжди мали погоджуватися з рішенням присяжних: якщо за їх одноголосним рішенням було засуджено невинного, то справа передавалась на розгляд нового складу присяжних засідателів, рішення яких у всіх випадках було остаточним (статті 801–818) [55].

Низка цих базових положень було втілено у сучасному суді присяжних в Україні. Це свідчить про те, що Україна взяла до уваги низку апробованих часом важливих положень цього інституту. 9 травня 1878 р. – 7 липня 1889 р. Т. С. Нешик вважає період значного обмеження компетенції суду присяжних. Перший закон, що серйозно змінив законодавство 1864 р. про суд присяжних, було прийнято 9 травня 1878 р., а останній закон такого роду – 7 липня 1889 р.

Даний період розглядають як кризу українського суду присяжних. Однак необхідно відзначити, що під кризою слід розуміти логічний ступінь розвитку будь-якого історичного явища, перехід від одного якісного стану до іншого.

Непередбачуваність висновків присяжних у справах, що мали політичне підґрунтя, не відповідала прагненням уряду забезпечити порядок у країні. Закон «Про тимчасову зміну підсудності та порядку судочинства справ по деяким злочинам» від 9 травня 1878 р. тимчасово позбавив присяжних засідателів можливості здійснювати судочинство під час розгляду службових злочинів. В історико-правовій літературі видання вказаного закону вважається наслідком виправдання у квітні 1878 р. Санкт-Петербурзьким окружним судом за участю присяжних засідателів Віри Засулич.

Нормальному функціонуванню суду присяжних заважала й недосконалість тогочасного законодавства (причини правового характеру): невідповідність матеріального і процесуального права (норми Уложень про покарання кримінальні та виправні 1845 р. не відповідали нормам Судових статутів 1864 р.); невдалий склад Тимчасових комісій, що складали списки присяжних (обтяжені серйозними обов'язками в земстві, дворянських зборах, мировому суді, члени комісій ставилися до своїх обов'язків формування

списків досить недбало); наявність «службового цензу» та нерівномірність майнового цензу.

Визначальною групою причин, що призвели до кризи суду присяжних у Росії, стали соціокультурні причини. Уведена західноєвропейська модель інституту присяжних не відповідала ментальним особливостям російських мешканців. Деякі види злочинів (наприклад, порушення паспортного статуту, фінансові злочини) виявилися занадто складними для присяжних. Іноді присяжні засідателі просто не розуміли своїх функцій. Криза 1878–1889 рр. відбувалась у трьох напрямках: зміна компетенції суду присяжних, зміна соціального й освітнього складу присяжних засідателів, зміна підсудності розгляду справ за їх участю.

Після 1889 р. присяжним засідателям були підсудні злочини без будь-якого політичного підґрунтя. Відповідно, на 10–15 % скоротився обсяг юрисдикції суду присяжних (в основному за рахунок передачі мировим суддям справ про дрібні крадіжки зі зломом). Проте ні звуження компетенції, ні скорочення обсягу юрисдикції практично не позначилося на репресивності «суду суспільної совісті».

У роки кризи було значно поліпшено склад засідателів: усі присяжні через введення вимоги вміння читати стали обиратися лише з числа грамотних людей; серед присяжних на 8–10 % скоротилася кількість бідних і неосвічених селян; були вжиті заходи щодо залучення до участі в судочинстві заможних людей. Загальним результатом кризи стало народження оригінального російського варіанту суду присяжних, який серйозно відрізнявся від початкової моделі, закріпленої в Судових статутах 1864 р.

У середині 90-х рр. XIX ст. відбулося усвідомлення того, що суд присяжних у варіанті, створеному в 1878–1889 рр., повністю задовольняє здійснення цілей правосуддя. 26 листопада 1913 р. було видано закон «Про призначення присяжним засідателям із бюджету добових і дорожніх коштів», згідно з яким кожний присяжний засідатель, що постійно проживає поза місцем засідання суду, міг одержати з бюджету добові гроші за кожний день

відсутності за місцем проживання, а також кошти на оплату проїзду до міста, де відбувалося засідання суду. Із загальної кількості досліджених кримінальних справ за участю суду присяжних вироки переважно не оскаржувалися учасниками процесу, що свідчить про справедливу, на думку сторін, оцінку присяжними діянь.

Слід зазначити, що інститут суду присяжних функціонував у судовій системі на всіх етапах державотворення з 1917 по 1920 р. Це ще один період становлення і розвитку суду присяжних, пов'язаний із добою національно-визвольних змагань [154].

У 1917–1920 рр., під час побудови в Україні незалежної держави, інститут суду присяжних отримав свій подальший розвиток в українському законодавстві, незважаючи на політичну нестабільність й економічну кризу. Було прийнято ряд нормативних актів, спрямованих на удосконалення умов діяльності суду присяжних шляхом демократизації складу присяжних за допомогою відміни старих і введення нових цензів, зміни правил комплектування колегії присяжних з метою запобігання відміни судових сесій внаслідок нестачі присяжного контингенту, упорядкування діяльності комісії по складанню списків присяжних. Пропонувалося введення жінок до складу суду присяжних [281, с. 50–52].

Так, до судової системи України за часів влади Центральної Ради входили мирові суди та з'їзди мирових суддів, окружні суди, апеляційні суди (колишні судові палати) і Надвищий суд. Суди присяжних продовжували діяти при окружних судах: присяжні засідателі вирішували лише фактичні питання про винуватість особи при розгляді справ про злочини, за які законом визначалися покарання, що передбачали позбавлення майнових та особистих прав [237, с. 45]. Проте ефективному функціонуванню суду присяжних заважали негативні чинники політичного характеру.

Так, інститут суду присяжних був скасований у 1920 р. після встановлення на Україні радянської влади Постановою Народного Секретаріату Української Республіки «Про уведення Народного суду» від 17 (4) січня 1918 р.

разом із іншими судовими установами. Запроваджувались колегіальні місцеві народні суди [199].

Після встановлення в Україні радянської влади низкою нормативних актів було остаточно скасовано суд присяжних та відтворено дію народного суду (Інструкція до Тимчасового положення «Про народні суди і революційні трибунали» від 29 квітня 1920 р., Положення Ради Народних Комісарів «Про народний суд» від 26 жовтня 1920 р., Положення «Про судоустрій УРСР» від 16 грудня 1922 р.) [154].

Після приходу до влади Тимчасового уряду розвиток суду присяжних пішов шляхом демократизації. Постановою від 30 березня 1917 р. значну частину справ було передано до компетенції суду присяжних у зв'язку з ліквідацією низки судових установ. У всіх судових органах інститут станових представників змінювався на інститут присяжних засідателів. Було відновлено право засідателів брати участь не лише у здійсненні правосуддя в окружних судах, але й у судових палатах Кримінально-касаційного департаменту Сенату. До компетенції присяжних було повернуто всі категорії справ, вилучені в період кризи 1878–1889 рр.

Демократизація суду присяжних при Тимчасовому уряді виявилася й у тому, що для присяжних скасовано майновий ценз, а також ряд інших обмежень.

Суд присяжних юридично припинив своє існування на території Російської імперії після Жовтневої революції. 22 листопада (5 грудня) 1917 р. Раднарком Декретом «Про суд» № 1 ухвалив: «Скасувати донині існуючі загальні судові встановлення, як-то: окружні суди, судові палати й Правлячий сенат з усіма департаментами...». Відповідно, скасовувався й інститут присяжних засідателів, що діяв у цих судових установах.

Постановою Народного Секретаріату Української Республіки «Про введення Народного суду» від 17 (4) січня 1918 р. було скасовано всі судові установи, які раніше діяли на території України. Таким чином, даною Постановою було відмінено дію суду присяжних [154].

Після розпаду Російської імперії Українська Центральна Рада розпочала реформування судової системи, намагаючись зберегти сталі демократичні форми судоустрою, «упорядкувати судівництво і привести до згоди з правними поняттями народу» [257, с. 400]. Проте надзвичайно складні умови продовження світової війни, початок громадянської війни і присутність іноземних військ на українських землях зумовили незавершеність судової реформи в УНР, створення судів із спеціальною юрисдикцією. У конституційному законодавстві УЦР, Гетьманату, Директорії, в проекті «основного державного закону УНР» 1920 р. відновлення суду присяжних не передбачалося.

У той же час суд присяжних продовжував функціонувати на українських землях, які входили до складу Австро-Угорщини і Польщі.

Із припиненням існування суду присяжних в Україні за радянської доби участь народу у здійсненні правосуддя відбувалася через систему виборів народних суддів і народних засідателів. Отже, розпочався новий, радянський етап участі народу в здійсненні судочинства у формі обраних суддів і народних засідателів.

З проголошенням і розбудовою незалежної демократичної держави України розпочався і новий, сучасний етап у тривалій історії суду присяжних. Реалізуючи положення про безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних, законодавець у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» 2010 р. та у процесуальних кодексах закріпив цю форму здійснення правосуддя [55].

Призупинення здійснення судочинства за участю суду присяжних відбувалося також внаслідок неправомірного втручання окупаційних сил у процес діяльності українських судових установ:

1) влада німецького військового командування забороняла розгляд кримінальних справ в українських судах за участю суду присяжних, вимагаючи натомість провадження у німецьких військово-польових судах;

2) радянська влада скасувала (на час своєї дії) інститут суду присяжних разом з іншими судовими установами й інститутами рядом нормативних актів як ворожих владі робітничо-селянського уряду, незважаючи на демократичний характер даного судового інституту. Однак завдяки наполегливим зусиллям українського уряду відновити процес судочинства відповідно до положень національного законодавства, дію інституту суду присяжних було відновлено за часи незалежної України [286].

За часи незалежності України розпочалося відновлення демократичних принципів функціонування держави. У 1992 р. була прийнята Постанова «Про Концепцію судово-правової реформи в Україні», якою було проголошено напрям на світову практику демократизації правосуддя [193]. Після прийняття у 1992 р. Закону України «Про судоустрій» суд присяжних було визначено як одну із можливих форм здійснення правосуддя [145, с. 68].

Тільки Конституція України 28 червня 1996 р. остаточно закріпила положення про обов'язкову участь народу у здійсненні правосуддя через суд присяжних [99]. Однак Рада суддів України, підтримуючи ідею розроблення і затвердження Концепції подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні, прийняла 26 травня 2006 р. рішення про необхідність виключення з Конституції України положення про участь у судочинстві присяжних [192, с. 6].

Судова реформа 2010 р. кардинально змінила позицію законодавця на інститут присяжних. Вона відродила ідею впровадження в Україні суду присяжних. Відразу дві конституційні норми – ст. 124 й 127 Конституції України – закріплюють таку безпосередню форму народовладдя, як можливість здійснення правосуддя судом присяжних [99].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р., як спеціальний закон, що закріплює засади організації судочинства повинен був визначити порядок створення і розгляду справ судом присяжних [198]. Проте, вказаний закон не містив конкретних положень щодо діяльності інституту присяжних (окрім положення про посвідчення присяжного), натомість детально регламентував діяльність народних засідателів, які залучаються до здійснення

правосуддя. Цікавим є те, що народні засідателі мають ту саму правову природу і процесуальний характер як і присяжні, тому зовсім незрозуміло за яким критерієм законодавець розмежує ці два інститути. Чинний на той момент Кримінально-процесуальний кодекс 1960 р. не передбачав безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя шляхом залучення присяжних чи навіть народних засідателів [220].

Судова реформа 2010 р. значною мірою змінила місце і роль судової влади в загальній системі державної влади, істотно вплинула на зміст і спрямованість вітчизняного судочинства, по-новому визначила статус суддів, порядок забезпечення (кадрового, організаційного, фінансового, матеріально-технічного, інформаційно-технічного) діяльності судів і суддів. У результаті це визначило нову якість судової влади. Проте нинішня ситуація у сфері правосуддя свідчить про те, що судова реформа не розв'язала ключові проблеми, наявні у вітчизняному судочинстві до її проведення: залишається критично низький рівень довіри громадян до суду; залежність судів і суддів; порушення розумних строків розгляду судами справ (судова тяганина); надзвичайно висока завантаженість судів; необов'язковість виконання судових рішень (тривале їх виконання або взагалі невиконання), що набуло системного характеру [256]; політизованість процедури формування суддівського корпусу; хронічне недофінансування судової влади; неналежний рівень кваліфікації значної частини суддівського корпусу; високий рівень корупції в судах [168].

Законом України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо участі народних засідателів» від 19 травня 2011 р. інститут народних засідателів у кримінальному судочинстві був ліквідований, при цьому впроваджений інший механізм колегіального розгляду кримінальних справ. Так, частиною 2 статті 17 КПК України регламентовано, що кримінальні справи про злочини, за які законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк більше десяти років, розглядаються в суді першої інстанції колегіально судом у складі трьох осіб, якщо підсудний заявив клопотання про такий розгляд, а про злочини, за які законом передбачена можливість

призначення покарання у виді довічного позбавлення волі, – у складі трьох осіб незалежно від наявності клопотання підсудного про такий розгляд [186].

На думку народного депутата В. П. Пилипенка, таке рішення є вкрай необхідним, оскільки у зв'язку з тим, що чинний КПК України був прийнятий ще у 1960 р., велика кількість його положень безнадійно застаріли, є неефективними і такими, що не відповідають сучасним стандартам кримінального судочинства [185].

Спробу визначити процесуальну форму діяльності суду присяжних зроблено в новому проекті КПК України 2012 р. № 9700. Але сама ідея суду присяжних тут зазнала значної мімікрії і була спотворена.

Про якусь обґрунтованість позиції авторів законопроектів важко говорити з огляду на перманентну зміну думки щодо кількісного складу суду присяжних. Зауважимо, що за Проектом Кримінально-процесуального кодексу України від 29 квітня 2003 р. (кер. авт. кол. В. Т. Маляренко) присяжних передбачалось дев'ять, а за процедурою діяльності вони мали бути ближче до моделі суду шеф-енського, ніж до суду присяжних.

Згідно зі ст. 32 Проекту КПК України в редакції 2011 р. «Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється в складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі трьох професійних суддів та двох присяжних». Згідно з уже новою редакцією Проекту КПК 2012 р. № 9700 до складу суду присяжних входять двоє професійних суддів та троє присяжних.

Більше того, обмеження юрисдикції суду присяжних лише справами, котрі передбачають можливість довічного позбавлення волі, не тільки позбавляє сенсу створення такого інституту, а й не узгоджується з конституційними приписами щодо права особи бути судимою судом присяжних [163; 240, с. 15–19].

У гл. 29 Проекту 2012 р. № 9700 «Особливі порядки провадження в суді першої інстанції» міститься § 4 під багатообіцяючою назвою «Провадження у

суді присяжних». Але ніякої особливої процесуальної форми провадження тут не розкрито, та і розкрито не могло бути, адже присяжні мисляться як декоративний придаток, що сидить рядом з професійними суддями і «киває» під їх керівництвом.

Стаття 385 Проекту зазначає, що «нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені статтею 351 цього Кодексу, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім».

Тобто два «селянина» (присяжні, що не мають юридичної підготовки) під керівництвом трьох «генералів» (суддів-професіоналів) вирішують доленосні для людини юридичні питання, щодо яких вони (присяжні) мають туманне уявлення, але які чітко визначені в ст. 351 Проекту (чи містить це діяння склад кримінального правопорушення і якою саме статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; яка саме міра покарання повинна бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати; чи підлягає відшкодуванню шкода, завдана потерпілому, територіальній громаді чи державі і, якщо так, у якому розмірі та в якому порядку; чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності тощо).

Але чим такі присяжні відрізняються від народних засідателів часів «розвинутого соціалізму», яких у народі небезпідставно прозвали «кивалами»? Та нічим, окрім того факту, що вони будуть отримувати чималу платню. Чи потрібні нам сьогодні такі «дорогі кивали-цілувальники»?!

Пропонувати неосвіченим у юриспруденції людям робити висновки щодо чисто юридичних проблем – по суті, дискредитувати саму ідею суду присяжних. Підкреслимо, що присяжні за Статутом кримінального судочинства 1864 р. самостійно виносили вердикт, в якому розв'язували питання, для розуміння яких достатньо було здорового глузду (Чи мав місце злочин? Чи

винний в ньому підсудний?), і не брали участь у розв'язанні чисто юридичних питань щодо кваліфікації дій підсудного та його покарання.

Колись народні засідателі придумали формулу: «якщо щось незрозуміло – один головує «за», а інший «проти», головуючий, голосуючи останнім, розставить крапки над «і».

Запропонована в новому проекті КПК України глава, що мала б регламентувати діяльність суду присяжних, м'яко кажучи, не витримує ніякої критики. Ніякого самостійного рішення (вердикту) присяжні за такої концепції не приймають, а отже, практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи їм спільно з суддями вирішувати всі питання судочинства, законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і суддів-професіоналів, котрі за таких умов свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя.

По суті, за Проектом КПК України судочинство повертається не до ідеї суду присяжних у класичній його формі, а до ідеї «народних засідателів-цілувальників». Адже нові присяжні можуть легко стати такими ж «кивалами», як і народні засідателі, але ще й клятву будуть приносити. Залишилось їм тільки оригінальні мантії придумати та давати після клятви цілувати або хрест, або Конституцію, або ще щось.

Схоже, що упорядники Проекту не з'ясували до кінця відмінностей в моделях суду шефенів, суду присяжних, цілувальників і народних засідателів, та між тим хутко їх змішали до кучі і явили народу нову «панацею» від судових негараздів. Нове – давно забуте старе. Суд присяжних має відроджуватись у класичній його моделі.

Особливість класичної моделі суду присяжних: поділ судової влади на дві відносно самостійні інституції (суд присяжних і професійний суддя), які взаємно контролюють один одного, що створює додаткові важелі стримувань і противаг проти свавілля й можливих проявів корупції та зменшує можливості судових помилок; відокремлення питання про винність (це питання

вирішується присяжними у вердикті) від питання про покарання (це питання вирішує суддя в вироку), що обмежує можливості зловживання, корупції та свавілля; активізація ретельного безпосереднього дослідження доказів у суді та змагальності сторін, чому сприяє, зокрема, той факт, що до початку судового розгляду присяжні не знайомляться з кримінальною справою; колегіальність прийняття вердикту та численність суддів і широкі права їх відводу, що значно обмежує можливості тиску та корупційних проявів.

Після проголошення вердикту судовий розгляд продовжується суддею за участю сторін в загальному порядку. Суд (суддя) може прийняти рішення про направлення справи на новий розгляд в іншому складі суду присяжних, якщо присяжні винесли незаконний, необґрунтований чи несправедливий вердикт. Це ще одна гарантія справедливого розв'язання справи.

Відродження суду присяжних у такій моделі з неминучістю спричинить необхідність активного і всебічного дослідження доказів у суді [242].

13 квітня 2012 р. був прийнятий новий КПК України, який визначив порядок кримінального провадження на території України з 19 листопада 2012 р. [106].

Першим в Україні з моменту прийняття нового КПК є суд присяжних, який розглядає кримінальне провадження стосовно громадянина Марокко Шакіба Отмана за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України у Личаківському районному суді м. Львова за фактом вбивства відомого лікаря-травматолога Леона Фрайфельда [202, с. 8–15; 116].

Основними напрямками реформування кримінального судочинства, відповідно до КПК України 2012 р., є створення рівних можливостей для кожної із сторін у кримінальному процесі та реальне впровадження у кримінальне судочинство принципу змагальності, за якого результат розгляду судом конкретного випадку притягнення особи до кримінальної відповідальності залежатиме виключно від обґрунтованості позиції сторін.

Дослідження історії розвитку суду присяжних допомогло розкрити соціально-правову природу даного інституту та його функціональне

призначення: окрім судових функцій (встановлення істини по справі і винесення справедливого рішення), суд присяжних є також й ефективним механізмом інституту захисту прав людини, за допомогою якого долаються різні прояви дискримінації людини за ознаками кольору шкіри, соціального статусу, віросповідання тощо.

Вивчення історичної спадщини у вигляді емпіричних знань, що містяться у законодавчій базі та працях відомих українських та іноземних юристів стосовно судочинства за участю суду присяжних у поєднанні з аналізом вітчизняного та зарубіжного чинного законодавства, що регулює діяльність інституту суду присяжних, має забезпечити використання накопиченого століттями юридичного досвіду для сприяння правильній побудові й ефективному функціонуванню інституту суду присяжних та уникненню тих помилок, що мають місце в історії даного судового інституту.

Висновки до розділу 1

Недостатня теоретична розробленість цієї проблематики та недосконалість законодавчої бази спричиняють неоднакове тлумачення та застосування окремих норм на практиці. З прийняттям Конституції України закріплено право громадян брати безпосередню участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст. 124), однак чітких механізмів залучення громадян до реалізації ними такого права не існувало. Не містили жодних уточнень з цього приводу й Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року, а також КПК (в редакції 1960 р.). Можливість реалізації конституційних прав громадян, зокрема обвинувачених у вчиненні особливо тяжких кримінальних правопорушень, виникла лише з ухваленням нового КПК України, який закріпив засади цього інституту народовладдя (п. 23 ч. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 31, п. 2 ч. 1 ст. 38, п. 7 ч. 2 ст. 65, ч. 1 ст. 78, ч. 3 ст. 331, ч. 1 ст. 361), виокремивши главу «Особливі порядки провадження в суді першої

інстанції», якою передбачено порядок провадження в суді присяжних (§ 2 глави 30, ст. 383–391).

Серед недоліків цього інституту, на думку опитаних, найбільш значущими є емоційність і непрофесіоналізм присяжних при прийнятті рішень (56,9 % суддів, 50,0 % прокурорів, 25,8 % адвокатів, 7,2 % громадян); відсутність реальних гарантій захисту присяжних від незаконного впливу на них (75,6 % громадян, 46,7 % адвокатів, 44,0 % прокурорів, 40,7 % суддів); небажання громадян брати на себе відповідальність за здійснення правосуддя (69,8 % суддів, 43,0 % прокурорів, 30,0 % адвокатів, 7,0 % громадян); залежність долі підсудного від красномовства захисника (46,7 % адвокатів, 46,5 % суддів, 46,0 % прокурорів, 12,1 % громадян); неможливість однаковою мірою захистити права підсудного та потерпілого (41,7 % суддів, 26,0 % прокурорів, 25,0 % адвокатів, 10,5 % громадян) тощо. Спростування більшості аргументів проти функціонування цього інституту, а також співставлення їх з позитивними його сторонами дає підстави стверджувати про доцільність функціонування суду присяжних, проте за умов його подальшого вдосконалення.

За результатами соціологічного дослідження, 54,2 % громадян хотіли б взяти участь в кримінальному провадженні як присяжні, 27,1 % – категорично заперечили цю можливість, а ще 18,7 % – не визначились у своєму виборі. Невизначеність громадян є свідченням того, що цей інститут є маловідомим, що підтверджує актуальність дослідження його проблемних питань. До того ж, зважаючи на умови змодельованої ситуації, 81,7 % громадян, 76,0 % прокурорів, 75,8 % адвокатів і 69,8 % суддів заявили б клопотання про розгляд кримінального провадження щодо них судом присяжних. Тож, незважаючи на низку відмічених недоліків, три чверті респондентів скористалися б правом на цей суд.

Передумовами виникнення суду присяжних стала участь членів громади у здійсненні правосуддя, що практикувалось у деяких стародавніх культурах. Судовий контроль вперше було започатковано у державах-полісах

Стародавньої Греції, в яких виборні громадяни внаслідок таємного голосування мали право скасовувати навіть закони. Звичай використання поважних людей під час суду над обвинуваченими існував у германських племен. За Великою Хартією Вольностей (Англія, 1225 р.) короля було обмежено в праві піддавати вільну людину репресії, яка могла бути засуджена «не інакше як за законним вироком рівних йому осіб» (ст. 39). Відтоді таємниця дорадчої кімнати присяжних (у тому числі й від впливу професійного судді) вважається одним із ключових принципів англійського права.

Підтверджено, що суд присяжних у сучасному розумінні сформовано в континентальній Європі переважно упродовж XVIII–XIX ст., коли більшість тогочасних урядів під впливом революційних подій погоджувались допускати представників громади до участі в здійсненні правосуддя. Відтоді в національному законодавстві країн склалися моделі судів присяжних з різним обсягом повноважень при ухваленні рішень, зокрема: англо-американська («класична») з роздільними колегіями суддів і присяжних та європейська (континентальна) з роздільно-спільною колегією, коли після винесення присяжними вердикту остаточне рішення приймається спільно з професійними суддями, або ж зі спільною із професійними суддями колегією.

Колегіальна форма судочинства була притаманна судовому процесу й на українських землях. За часів раннього середньовіччя найкращі представники місцевої громади – люди високої моральності, які заслужили повагу і довіру, добре обізнані як з особливостями місцевого побуту, так і з нормами звичаєвого права, вирішували справи цивільного і кримінального характеру з підвищеним ступенем суспільної небезпеки. На території сучасної України суди присяжних запроваджено законодавством Російської імперії (1864 р.), Австро-Угорщини (1873 р.), Польщі (1921 р.) та Румунії (1936 р.). За радянських часів суд присяжних було визнано «буржуазним пережитком», а відтак, участь громадськості у судочинстві обмежено інститутом народних засідателів.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПРИСЯЖНОГО ТА ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

2.1. Поняття та загальна характеристика правового статусу присяжного

У сучасних цивілізованих, правових і демократичних державах суд є невід'ємною складовою системи правового захисту особи, її прав і свобод. В Україні процес реформування політичної системи та створення основ правової європейської держави обумовлює необхідність докорінної реорганізації форм і методів діяльності всіх правових інститутів і добровільних об'єднань. Одне з найважливіших місць у цьому процесі посідає вдосконалення судової влади, як однієї з трьох гілок державної влади. Судова влада виступає як незалежний інститут, зобов'язаний діяти згідно з Конституцією і законами України та захищати права і законні інтереси людей.

Саме в цьому проявляється державно-владна сила судової влади, яка не повинна нехтувати своїми принципами, а має завжди діяти в ім'я закону і справедливості. Стаття 55 Конституції України визначає, що права і свободи людини і громадянина захищає суд [99]. Саме ця функція суду сприяє розбудові громадянського суспільства, фізичні та юридичні особи якого користуються широким колом прав і свобод, а всі їх взаємовідносини базуються на основі права [291, с. 151].

Проте реалії сьогодення свідчать, що суди не завжди об'єктивно вирішують судові справи. Вважається, що суди є залежними від виконавчої влади і тому не можуть забезпечити змагальності в судовому процесі.

У ч. 4 ст. 124 Конституції України проголошено, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних.

Відповідно до статті 127 Основного Закону, правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, народні засідателі і присяжні [99]. Збезпечення їх участі у функціонуванні органів судової влади є ознакою демократичності, являє собою один із заходів соціального контролю за законністю і справедливістю діяльності суддів [232, с. 208].

Проте, тільки після прийняття нового КПК України, яким визначено можливість громадян реалізувати своє конституційне право на участь у правосудді присяжного, з'явилась можливість застосування інституту присяжних в Україні, що відповідає світовим тенденціям розвитку суспільства у напрямку побудови правової держави та не суперечить національним правовим традиціям і світогляду громадян України.

Саме слово «присяжні» говорить про те, що ці люди дають присягу з приводу того, що виноситимуть рішення щодо вчиненого кримінального правопорушення об'єктивно і справедливо. Це все ж таки накладає відповідальність на присяжних у кожному судовому процесі (передусім перед їх власною совістю) судити відповідно до закону. В нашій судовій системі суддя один раз на життя дає обіцянку дотримуватись закону при винесенні рішення чи ухвали. При цьому, присяжний є серйозним контролером діяльності професійного судді при розгляді кримінального провадження [292, с. 162–165].

Відповідно до результатів опитування, на питання, що потрібно враховувати присяжному під час прийняття рішення, 92,8 % громадян відповіли, що власний життєвий досвід, 84,4 % громадян відповіли, що докази, 15,6 % – позицію прокурора, 21,4 % – думку судді, 11,0 % – позицію прокурора.

Як слушно зазначає В. В. Мельник, правосуддя суду присяжних – це процес об'єктивного, повного і всебічного дослідження в змагальному кримінальному процесі питань винуватості та вироблення з цих питань у нестандартних морально-конфліктних ситуаціях правильного і справедливого вердикту, що відповідає імперативам тверезого розуму й суспільної гуманістичної совісті [84, с. 515].

Деякі вчені також висловлюються досить категорично, наводячи аргументи за широке впровадження даного інституту. Так, С. А. Пашин зазначає, що «...правосуддя стане справедливішим тільки тоді, коли кілька осіб, які вперше зібралися у складі колегії присяжних в суді, винесуть вердикт на основі своєї життєвої практики» [169, с. 39–40]. Дійсно, запровадження інституту присяжних, особливо в часи суттєвих реформ в Україні, сприятиме пом'якшенню соціальної напруги у суспільстві, оскільки представники різних верств населення і різного матеріального стану, сидячи поряд один з одним на лаві присяжних і користуючись однаковими правами у вирішенні справи, будуть відчувати свою рівність між собою та відповідальність перед суспільством [283, с. 18].

Оскільки судове пізнання судом присяжних базується на принципі змагальності, то воно більш об'єктивне. Як слушно зазначає Р. Марченко, «кому зараз потрібна промова адвоката в процесі? Щоб не говорив представник, головуєчий тут же зупинить його з проханням говорити «лише по суті та лаконічніше». Все просто: судді сумно витрачати час – скільки його позиція вже сформована й, що ще жахливіше, нерідко не ним!» [132, с. 6].

Видатний адвокат А. Ф. Коні зазначав: «Цей суд (присяжних), що облагороджує народну мораль та слугує провідником народної правосвідомості, мусить закріпитися у нашому житті. Цю надію варто плекати й щодо молодих юристів, яким доведеться зіткнутися з оцінкою доказів цим судом. Необхідно пам'ятати, що суд присяжних, як і будь-яка установа, має свої недоліки. Але виправляти їх потрібно без гніву, осліплення та зверхності, відрізняючи недоліки інституту присяжних від помилок окремих осіб. Необхідно ставити питання, а чи все зроблено для цього суду з боку законодавця, який його створив?» [94, с. 59–60].

На певні недоліки у судовому пізнанні присяжними об'єктивної істини вказував також О. Тоні, який стверджував, що присяжні можуть поділяти упередженість звичайних людей проти непопулярних верств населення, і тому

інколи розгляд справи одним або кількома суддями може бути справедливішим [251, с. 96].

Наведемо декілька прикладів здійснення судочинства судом присяжних в Україні. З початку 2013 року суди присяжних, запроваджені новим КПК України, винесли вісім вироків. Такі дані озвучили в Державній судовій адміністрації. З восьми справ три були розглянуті в Луганській області, дві – у Криму, і по одній – у Миколаївській, Хмельницькій та Рівненській областях. У більшості випадків справи стосувалися вбивств після прийому спиртного. У шести випадках присяжні вибрали для злочинців покарання у вигляді позбавлення волі на 14 або 15 років, замість довічного ув'язнення [73, с. 127].

Разом з тим, є один приклад ухвалення виправдувального вироку судом присяжних. Його ухвалив районний суд міста Суми щодо громадянина, який обвинувачувався у вчиненні злочинів, передбачених п. 6 ч. 2 ст. 115 та ч. 4 ст. 187 КК України. Суд присяжних, проаналізувавши свідчення обвинуваченого, зазначив, що вони є суперечливими, не конкретними та не послідовними, у зв'язку з чим виникає сумнів щодо їх добровільності. Вони не збіглися з висновками судово-медичної експертизи. Виникла плутанина з речовими доказами. Додалась ще й низка процесуальних порушень під час затримання особи. Також присяжні дійшли висновку, що явка з повинною була написана під тиском працівників правоохоронних органів [233, с. 10].

За словами судді Білокуракинського районного суду Луганської області, в якому відбувся розгляд двох справ судом присяжних, Віктора Полєно, поки що складно оцінити роботу присяжних, оскільки поки мало практики. «Але якщо порівнювати з народними засідателями, то ті були більш підготовленими. До цього стажувалися в суді, наприклад. Присяжні ж – це, швидше, моральні авторитети», – зазначив суддя [294, с. 197–198].

У Російській Федерації спостерігається скорочення кількості клопотань про розгляд справи судом присяжних, що пояснюється репресивністю судів присяжних, які постановляють обвинувальний вердикт; обмеженими можливостями щодо оскарження вироку, постановленого на підставі вердикту;

позицією адвокатів, які не володіють прийомами ведення процесу в суді присяжних та не рекомендують таку форму судочинства своїм підзахисним та проблемами організаційного характеру, що виникають на практиці під час формування колегії присяжних, що призводить до порушення строків, тяганини [52].

Справжнє внутрішнє переконання присяжних щодо винуватості підсудного може бути вироблено лише на основі всіх безпосередньо досліджених у суді доказів, доводів, встановлених на їх основі обставин справи, що розглядається. Якщо їх недостатньо для встановлення обставин справи і формування внутрішнього переконання присяжних щодо винуватості підсудного, то присяжні не мають права ані за законом, ані за совістю визнавати підсудного винним.

Немотивований виправдувальний або обвинувальний вердикт з питань винуватості, що виробляється у ході правосуддя (чи доведено, що певне діяння мало місце; чи доведено, що це діяння вчинив підсудний; чи винний підсудний у вчиненні цього діяння), відрізняється від довільного або формального правосуддя тим, що присяжні вирішують ці питання правильно і справедливо ще тоді, коли в результаті об'єктивного, повного і всебічного дослідження обставин, що підлягають доказуванню (мотив, спосіб здійснення злочину тощо), на основі безпосередньо вивчених у судовому засіданні даних і настанов головуючого вони внутрішньо переконуються в логічній неминучості та моральній обов'язковості виправдувального або обвинувального вердикту, тобто у тім, що таке рішення відповідає «правді–істині» (юридичній правді) і «правді–справедливості» (моральній, або життєвій, правді) [144, с. 246].

Деякі аспекти здійснення правосуддя судом присяжних вже розглядали такі вчені, як: С. В. Оверчук, Т. В. Омельченко, С. В. Прилуцький, В. І. Теремецький, В. М. Тертишник, А. А. Черечук, Є. А. Чорнобай та ін. Однак, визнаючи значимість наукового доробку цих вчених, зауважимо, що частина проблем все ще залишається недослідженою. Це стосується і окреслення правового статусу присяжного.

Перед тим, як перейти безпосередньо до розгляду правового статусу присяжного, вважаємо за необхідне визначити, що взагалі розуміють під поняттям «правовий статус особи».

Аналізуючи поняття правового статусу, слід зазначити, що взагалі термін «статус» походить від латинського «status» і означає стан, положення, позицію у будь-якій структурі, системі [246, с. 426; 223, с. 342]. У великому енциклопедичному словнику правовий статус визначено як «встановлене нормами права становище його суб'єктів, сукупність їх прав і обов'язків» [18, с. 655].

Відтак, статус варто розглядати як якісну характеристику суб'єкта, яка свідчить про наявність у його носія певних можливостей, прав, привілеїв та обов'язків. Що стосується поняття «правовий статус», то воно є одним із фундаментальних у юридичній науці, оскільки дає можливість визначити місце суб'єкта права в системі суспільних відносин, його права і обов'язки стосовно інших суб'єктів.

Так, відомий український вчений–теоретик В. В. Копейчиков підкреслював, що індивід – це конкретна людина. У правовій системі суспільства її місце і роль характеризуються через правовий статус, що дає можливість розглянути фактичне та юридичне становище людини у громадянському суспільстві [101].

М. В. Кравчук вважає, що правовий статус особи – це сукупність або система всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене, в чинному законодавстві та інших формах права [105]. Д. О. Карпенко розуміє під правовим статусом правове положення суб'єкта права, визначене законодавством [70, с. 34]. Цікава позиція О. В. Зайчука та Н. М. Оніщенко, які зазначають, що «найпоширенішим є визначення правового статусу як системи законодавчо встановлених і гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків особи» [235, с. 78, 79].

Також заслуговує на увагу тлумачення правового статусу як комплексної інтеграційної категорії, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда й колективу, а також інші соціальні зв'язки [124, с. 397].

М. Н. Марченко відзначає, що правовий статус складають «законодавче встановлені державою і взяті в єдності права, свободи і обов'язки особи» [161, с. 189]. В. С. Венедиктов та М. І. Іншин наголошують на тому, що «правовий статус особи у суспільстві визначається, перш за все, сукупністю наданих їй законом прав та обов'язків, системою гарантій забезпечення перших та необхідністю нести відповідальність за порушення останніх» [24, с. 5].

Також поняття «правовий статус» визначають як систему прав, свобод і обов'язків, котрі знайшли своє чітке правове закріплення в нормах права [91, с. 121; 219, с. 345].

Досліджуючи категорію «правовий статус особи», слід узяти до уваги наступні підходи вчених до з'ясування сутності означеного суспільного явища:

– «правовий статус особи являє собою систему прав, свобод і обов'язків, які знайшли своє чітке правове закріплення в нормах права, що визначають політико-правовий стан особи», – вважає С. А. Комаров [91, с. 121];

– «правовий статус особи являє собою сукупність прав, свобод, обов'язків і законних інтересів особи, що визнаються і гарантуються державою», – подає аналогічне трактування М. І. Матузов [234, с. 231];

– правовий статус становлять «законодавчо встановлені державою і взяті в єдності права, свободи і обов'язки особи», – зазначає М. Н. Марченко [161, с. 189].

Відповідно до доктринального визначення, «правовий статус» фіксує уявлення про обсяг і зміст тих прав і обов'язків, які надаються громадянам державою, закріплюються за ними законом. Правовий статус є виразом прав і свобод особистості, фіксує зовнішні правові умови становища особистості у суспільстві. Категорія «правовий статус» є детермінантом різного роду

відносин, що визначають реальне становище їх індивідуального носія [22, с. 179].

Спираючись на сутність поняття статусу, вважаємо, що певний стан учасника суспільних відносин, що врегульований відповідними нормами права та характеризується наявністю у нього комплексу юридичних прав і обов'язків це і є правовий статус суб'єкта. Саме права, обов'язки та свободи, у сукупності утворюють правовий статус [200, с. 225], який, у свою чергу, відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень демократії та стан законності. Правовий статус визначає стандарти можливої та необхідної поведінки, що забезпечують нормальну життєдіяльність соціального середовища [58]. Він також представляє собою специфічний індикатор, який відображає реальний стан взаємодії держави з іншими суб'єктами права.

Відтак, практичне значення проблеми правового статусу полягає у тому, що воно неопосередковано зачіпає інтереси людей. Правовий статус – це комплексна, інтеграційна категорія, що відображає взаємовідносини особистості і суспільства, громадянина та держави, індивіда й колективу, а також інші соціальні зв'язки. Практично всі вчені, при тлумаченні даного поняття наголошують на співвідношенні особи та суспільства як частини та цілого [289, с. 65].

А оскільки правовий статус – це категорія, яка торкається інтересів не тільки окремої особи, але й колективу, кожної окремої організації, установи, які виконують свої функції, і покладені на них обов'язки, то він – це юридичне вираження соціального статусу.

Аналізуючи та узагальнюючи погляди науковців щодо правового статусу, зазначимо, що його слід розглядати як в широкому, так і у вузькому значеннях. У широкому значенні, правовий статус є категорією, що визначає стан суб'єкта права в правовій системі держави, має загальний комплексний характер та включає всю сукупність різних статусів суб'єктів правовідносин.

У вузькому значенні, правовий статус – це конкретний статус суб'єкта в певних правовідносинах, що є системою елементів (прав та обов'язків,

принципів, гарантій реалізації правового статусу та відповідальності тощо), склад яких визначається галуззю права та які закріплено в нормативно-правовому полі.

О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко вважають, що юридичну категорію правового статусу характеризують наступні ознаки: правовий статус має універсальний характер, оскільки поширюється на всіх суб'єктів; відображає індивідуальні особливості суб'єкта та його реальне становище у системі суспільних відносин; права та свободи, що складають основу статусу, не можуть реалізуватись без інших його компонентів – обов'язків та відповідальності; ця категорія забезпечує системність прав, свобод та обов'язків [58].

Важливе значення у дослідженні правового статусу присяжних належить з'ясування питання про його структуру. В теорії триває дискусія з приводу визначення елементів структури правового статусу.

Так, Н. І. Матузов елементами структури правового статусу визначає правосуб'єктність суб'єкта суспільних відносин; принципи конституційно-правового статусу; права і свободи суб'єкта та гарантії їх реалізації; обов'язки і гарантії їх виконання, правовідносини загального (статусного типу) [122, с. 19].

На думку І. Й. Магновського, А. М. Колодія, А. Ю. Олійника, до елементів правового статусу необхідно зараховувати: статусні правові норми і право та відносини; суб'єктивні права, свободи та юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи та юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність, юридичну відповідальність [122, 89, 99].

О. В. Сурілов до структури правового статусу відносить наступні складові: громадянство як політико-правова основа статусу особи; передбачена у Конституції й інших нормативних актах постійна єдність прав, свобод, обов'язків, що невід'ємні від особи і надані всім громадянам на засадах рівності; юридичні гарантії їх реалізації [229, с. 395].

В свою чергу, О. М. Костюков до елементів правового статусу включає правосуб'єктність, завдання, які вирішуються згідно з посадою, основні

функції, права й обов'язки, гарантії, правові форми діяльності, порядок взаємовідносин за посадою, відповідальність [102, с. 21].

Д. О. Карпенко до складу правового статусу включає: трудову правосуб'єктність; основні права та обов'язки; юридичні гарантії прав і обов'язків; відповідальність у разі порушення трудових обов'язків [70, с. 34].

М. І. Мельник та М. І. Хавронюк до структури правового статусу включає правосуб'єктність людини; принципи конституційно-правового статусу людини; права і свободи людини і гарантії їх реалізації; обов'язки людини та гарантії їх виконання [139].

Окрему увагу цій проблемі приділили й інші науковці, наприклад В. М. Манохін включає до правового статусу завдання, основні функції, права й обов'язки [129, с. 97–99]. Ю. П. Битяк до елементів правового статусу відносить права та обов'язки, гарантії цих прав і відповідальність за невиконання обов'язків [1, с. 43]. О. В. Петришин – юридичні державно-владні повноваження; юридичну відповідальність [172, с. 41].

Аналізуючи наявну наукову літературу з даного питання, можна простежити єдність у поглядах щодо складових правового статусу, тобто, ряд вчених відносять: «права, свободи і обов'язки особи»; «права, інтереси і обов'язки»; «права і обов'язки»; «специфічні права і обов'язки»; «права та обов'язки, юридична відповідальність та гарантії статусних прав», «права та обов'язки з обмеженнями», «правосуб'єктність» тощо.

Отже, порівнюючи погляди вчених з вказаного питання, можна відмітити, що наведене положення не знайшло однозначного тлумачення та одностайної підтримки.

Тому, підсумовуючи вищезазначене, на нашу думку, правовий статус є специфічною якісною характеристикою (властивістю), яка визначає положення (становище) суб'єкта у тій чи іншій системі суспільних відносин (економічних, соціальних, політичних, міжнародних, правових та ін.) через правове (юридичне) встановлення його прав та обов'язків, закріплення в судочинстві гарантій забезпечення прав та виконання обов'язків та відповідальність

суб'єкта. Більшість вчених зазначають, що структуру правового статусу складають такі найбільш важливі елементи: права; обов'язки, гарантії та відповідальність. Також низка вчених виділяє такий елемент як правосуб'єктність людини.

Проте, статус присяжного є не лише правовим, але й кримінально-процесуальним, під яким слід розуміти статус суб'єкта у кримінально-процесуальних відносинах, який утворюють його права, обов'язки, гарантії їх забезпечення та відповідальність.

Тому, підтримуючи загальноприйнятту позицію щодо структури правового статусу присяжного, все ж вважаємо за доцільне виокремити наступні елементи та запропонувати їх поділ на дві групи: права та обов'язки присяжного, що окреслюють межі його процесуальної діяльності відповідно до КПК України; гарантії забезпечення прав присяжного та відповідальність присяжного за законодавством України.

Зауважимо, що встановлення правосуб'єктності людини при наданні їй статусу присяжного, на наш погляд, повинно відігравати надзвичайно важливе значення в інституті присяжних. Однак правосуб'єктність не є елементом правового статусу, оскільки встановлення всіх ознак правосуб'єктності (правоздатність, дієздатність і деліктоздатність) [201, с. 69–63] має передувати набуттю громадянином статусу присяжного та перевіритися до відбору присяжного в суді.

Проте, що ж стосується закріплення правового статусу присяжного в законодавстві України, то ситуація доволі складна. Окремі положення закріплені в главі 3 «Народні засідателі та присяжні» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [198]. В ч. 1 ст. 57 «Статус народного засідателя, присяжного» зазначається, що присяжним є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя. В ч. 2 ст. 57

Закону йдеться, що присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді.

На нашу думку, правовий статус присяжного – це система прав та обов'язків, що надаються присяжному як громадянину України, який пройшов відбір у суді у зв'язку з залученням його за клопотанням обвинуваченого до розгляду у визначених КПК України кримінальних провадженнях, та якому надано кримінально-процесуальні та матеріально-правові гарантії безперешкодного виконання своїх обов'язків та покладено кримінальну відповідальність за постановлення завідомо неправосудного рішення [288, с. 154–155].

Позиція щодо необхідності виокремлення правового статусу присяжних у практичних працівників та пересічних громадян неоднозначна. Так, 49,5 % громадян, 34,1 % адвокатів, 34,0 % прокурорів, 33,7 % суддів вважають, що правовий статус присяжних і суддів повинен співпадати повністю. 51,0 % прокурорів, 45,0 % адвокатів, 36,0 % суддів, 19,7 % громадян вважають, що правовий статус присяжних і суддів повинен співпадати частково. 30,8 % громадян, 27,9 % суддів, 20,9 % адвокатів, 15,0 % прокурорів вважають, що правовий статус присяжних і суддів повинен бути різним.

Відтак, досліджуючи правовий статус присяжного, не можна не погодитись із тим, що по-перше, інститут присяжних, запропонований у КПК, є важливим кроком на шляху до утвердження демократичних та антропологічних цінностей у правовій системі України; по-друге, у вітчизняному правовому полі функціонування суду присяжних потребує докладного вивчення, наукового обґрунтування та вдосконалення. Зокрема, видається слушною позиція вчених, які вважають, що кримінальне провадження в суді першої інстанції повинно здійснюватись судом присяжних у близько до його класичної форми [236, с. 733]. Важливо звернути увагу й на необхідності мінімізації чинників, які можуть дискредитувати цей інститут. Перспективними напрямками дослідження є системний аналіз передового досвіду функціонування суду присяжних, виокремлення повноважень присяжних при провадженні в суді

першої інстанції, пошуку шляхів оптимізації вітчизняного кримінального судочинства.

Тому пропонуються наступні зміни в КПК України:

Пропонуємо із п. 21 ч. 1 ст. 3 КПК України виключити слова «а також присяжний». Додати в цю ж частину статті пункт 21–1 у такій редакції: «присяжний – громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя».

Запровадження нового інституту присяжних у зв'язку з реформуванням судової системи підштовхнуло науковців на аналіз правової регламентації суду присяжних в Україні з правовою регламентацією діючого законодавства. Присяжні мають відігравати важливу роль у системі правосуддя України, привносити в суд життєвий досвід і ціннісні орієнтації суспільства в цілому. Однак для багатьох осіб ці функції часто є першим знайомством із системою правосуддя.

Є ряд праць, у яких досліджувалися питання щодо діяльності суду присяжних у межах теорії кримінального процесу, однак наукових праць, присвячених дослідженню питання щодо повноваження присяжних, їх обов'язків та відповідальності відповідно до КПК України 2012 р. досліджувалось недостатньо.

Тому чітке визначення прав і обов'язків присяжних, що дозволить окреслити межі їх процесуальної діяльності, їх аргументоване тлумачення та подальше розроблення методики діяльності присяжних, яке набуде розповсюдження серед різних верств населення з відповідним «піаром» з боку як держави, так і суспільства, дозволить більш ефективно впроваджувати даний інститут в Україні. Функції присяжних одночасно є почесними і повчальними, проте їх сприйняття в Україні поки ще неоднозначне та потребує уваги з боку держави. Мотивація громадян України як один з необхідних, на наш погляд,

критеріїв відбору присяжних, має велике значення для постановлення справедливого рішення.

Ще півтора століття назад видатний вчений Л. Владимиров провів ґрунтовне дослідження функціонування суду присяжних у розвинутих країнах Заходу. На підставі дослідження він вказував морально-правові умови, які потрібні для суду присяжних: це розвинуте почуття обов'язку, справедливості суспільства та правова держава, де закон визначає, що заборонено, і гарантує кожному свободу, поки той не порушить закон [27, с. 3]. Однак створити контролюючий орган за правильністю прийнятих рішень судом присяжних практично неможливо. В подібних випадках залишається сподіватися лише на моральні якості присяжних. Кожна людина керується власними моральними принципами, які формуються протягом усього життя, що забороняє вчинення тих чи інших вчинків, що розцінюються особистістю як аморальні [50, с. 22].

Слід наголосити, що участь присяжних у здійсненні судової влади є їхнім громадянським обов'язком. Причому, з одного боку, вони виступають як представники громадськості, а за характером здійснюваної ними діяльності у суді – є представниками держави, від імені якої вони діють. Тому, діяльності представників народу у суді властива низка особливостей, характерних також для професійних суддів. Процесуальне законодавство під суддею безпосередньо розуміє й присяжного. Тому чітке усвідомлення ним свого правового статусу є необхідним.

Як зазначалось нами вище, одним із елементів правового статусу присяжного є його права.

У науці теорії права зустрічається велике розмаїття визначень прав і свобод людини. Наведемо декілька з них.

М. В. Вітрук під правами і свободами особи розуміє матеріально обумовлені, юридично закріплені та гарантовані можливості індивіда володіти і користуватися конкретними соціальними благами: соціально-економічними, духовними, політичними і особистими [26, с. 9]. В. В. Копейчиков під правами

людини, приведеними в дію, розуміє вимоги, звернені до зобов'язаної особи або організації, що повинні бути останніми обов'язково виконані [100, с. 41].

Інші науковці під правами людини розуміють найбільш суттєві можливості вільного розвитку людей, надані державою та суспільством, що виникли як результат розвитку суспільства, широкого розповсюдження революційних та гуманістичних ідей [41, с. 98].

Взагалі, в юридичній науці є дефініції понять «права особи» та «права громадянина». Проте, присяжний – це особа, яка відповідно до п. 23 ч. 1 ст. 3 КПК України уповноважена здійснювати правосуддя та до якої висуваються певні вимоги, одна з яких є громадянство України, то відповідно права присяжного відносяться до прав громадянина.

Відтак, права громадянина передбачають наявність громадянства, закріплюються в законодавстві України, перебувають під захистом держави, залежать від виконання обов'язків громадянина, мають чітко окреслену форму вираження і сферу реалізації тощо.

Розглядаючи права присяжного, зауважимо, що беручи участь у судовому провадженні, присяжний є суб'єктом судового провадження і тому наділяється законом комплексом процесуальних прав [109, с. 709].

Так, права присяжного чітко визначені у ч. 1 ст. 386 КПК України, відповідно до якої присяжний має право: 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; 2) робити нотатки під час судового засідання; 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Відповідно до права брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні, то зауважимо, що на відміну від класичної моделі суду присяжних, присяжний за законодавством України є активним учасником у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні. Так, присяжний

бере участь шляхом голосування у вирішенні питань всім складом суду (наприклад, щодо обсягу доказів, які будуть досліджуватися).

Також у юридичній літературі відмічається, що право присяжного брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні проявляється у його можливості на стадії судового провадження з'ясувати обставини, що відповідно до ст. 91 КПК підлягають доказуванню. Також присяжний згідно зі ст. 94 КПК за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом оцінює кожний доказ з точки зору належності, допустимості й взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення [109, с. 709–710].

Але слід також відмітити те, що присяжними, як правило, є особи, які не мають юридичних знань, тому постає питання, чи компетентні вони вирішувати, наприклад, таке питання, як обсяг дослідження доказів [116, с. 332]. На наш погляд, це стосується також виду і розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розміру процесуальних витрат; обставин, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження; обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Хоча вирішувати ці питання вони некомпетентні, про що буде йти мова далі, вони мають досліджувати всі відомості та докази, щоб в кінці винести рішення щодо того, чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа, чи містить це діяння склад кримінального правопорушення та щодо винуватості обвинуваченого.

Необхідно акцентувати увагу на тому, що приймаючи участь у дослідженні доказів у судовому засіданні, присяжні не вирішують самостійно питання про винуватість або невинуватість обвинуваченого. Відповідно до ч. 3 ст. 383 КПК усі питання, пов'язані з судовим розглядом, професійні судді і

присяжні вирішують спільно, за винятком розгляду заявлених під час проведення засідань клопотань про обрання або зміну запобіжного заходу.

Більшість науковців критично оцінюють встановлений КПК порядок, що професійні судді та присяжні мають спільно вирішувати усі питання, пов'язані з судовим розглядом.

Так, наприклад, В. М. Тертишник відмічає, що ніякого «самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а отже – практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно з суддями вирішувати всі питання судочинства законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і судів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки і зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя» [239, с. 145].

Є. А. Чорнобай наголошує на тому, що за існуючої «..моделі організації альтернативної форми судочинства це вже не суд присяжних, адже за сформованою практикою присяжні засідателі повинні одноособово приймати рішення по справі, без втручання професійного судді, а останній має лише одягнути рішення народних представників у правову форму»[270, с. 587].

На наш погляд, у чинному кримінальному процесуальному законодавстві необхідно регламентувати порядок провадження у суді присяжних так, щоб за результатами дослідження доказів у судовому засіданні присяжні постановляли у нарадчій кімнаті тільки вердикт про винуватість або невинуватість обвинуваченого, а також питання, чи мало місце діяння та чи містить це діяння склад кримінального правопорушення. Питання про кримінальне покарання та інші питання відповідно до ст. 368 КПК України мають вирішуватись професійними суддями у вирокі.

Тому пропонуємо ст. 391 КПК України «Порядок наради і голосування в суді присяжних» викласти в такій редакції:

1. Нарадою суду присяжних керує головуючий, який спочатку послідовно ставить на обговорення питання, передбачені пунктами 1–3 частини 1 статті

368 цього Кодексу, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів серед присяжних.

Потім головуючий послідовно ставить на обговорення суддям питання, передбачені п. 4–14 частини 1 статті 368 цього Кодексу, проводить відкрите голосування між суддями і веде підрахунок голосів.

2. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім.

3. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування.

4. Кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

5. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Також присяжний має право робити нотатки під час судового засідання, зазначаючи певні відомості, які в подальшому можуть бути ним використані, наприклад, під час прийняття рішення.

Проте, на наш погляд, для забезпечення нерозголошення відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснювалися під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків., дані нотатки після засідання суду мають бути передані головуючому для їх знищення або збереження, якщо засідання буде тривати.

Будучи активним учасником у дослідженні доказів, присяжний вправі, з дозволу головуючого (а таким у суді присяжних завжди є професійний суддя), ставити питання для уточнення чи конкретизації незрозумілих йому відомостей будь-яким учасникам, які допитуються (обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам).

Присяжними в основному є особи, які не мають юридичних знань, тому для роз'яснення деяких із них (норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа) вони можуть звернутися з таким проханням до головуючого [150, с. 693].

За даними опитувань, 73,3 % суддів, 51,7 % адвокатів, 45,0 % прокурорів, 31,6 % громадян вважають, що присяжні повинні мати знання в галузі права. Тому вважаємо можливим участь в розгляді кримінального провадження присяжних, які мають юридичну освіту.

Законодавець надає присяжному окрім процесуальних, ще ряд інших прав. Відповідно до ч. 2 ст. 60 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у присяжного є право за власною заявою увільнитися від виконання обов'язків присяжного: 1) особи, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, а також які мають дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримують дітей–інвалідів, інших хворих або членів сім'ї похилого віку; 2) керівники та заступники керівників органів місцевого самоврядування; 3) особи, які через свої релігійні переконання вважають для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя; 4) інші особи, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вони посилаються. Дане рішення виноситься головою відповідного суду, якщо заява подана до початку виконання цих обов'язків.

Також відповідно ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді. Що ж в них включається?

Відповідно до ст. 54 «Права та обов'язки судді» вже згадуваного вище закону, в частині 1 проголошено, що права судді, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, процесуальним та іншими законами.

Далі зазначено, що суддя має право брати участь у суддівському самоврядуванні для вирішення питань внутрішньої діяльності суду в порядку, встановленому законом. Судді можуть утворювати об'єднання та брати участь у них з метою захисту своїх прав та інтересів, підвищення професійного рівня. У ч. 3 цієї ж статті зазначено, що суддя має право вдосконалювати свій професійний рівень та проходити з цією метою відповідну підготовку. Чи дійсно присяжний користується вищезазначеними правами? Відповідь однозначна – ні. Чи потрібні присяжному проголошені права? Також очевидно, що ні. Що ж законодавець мав на увазі, прописуючи дану норму? Вважаємо, що йшлося про загальні положення статусу судді, які прописані в Главі 1 «Загальні положення статусу судді» Розділу 3 «Професійні судді, народні засідателі та присяжні» Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Так, в ст. 47 «Незалежність судді» зазначено, що суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Частина 2 цієї ж статті надає наступні повноваження: суддя не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом. Частина 3 ст. 47 проголошує, що суддя має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради суддів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за участю судді та вжити необхідних заходів для усунення загрози.

Наступні положення цієї глави щодо недоторканості судді та відповідальності за неповагу до суду чи судді вважаємо не правами або повноваженнями, а гарантіями забезпечення виконання суддями, народними засідателями та присяжними своїх функцій.

Також відповідно до ст. 50 цього Закону, присяжний має право на отримання посвідчення присяжного. Відповідно до ч. 1 цієї статті, судді, голови

судів та їх заступники, судді у відставці, народні засідателі та присяжні мають посвідчення, зразки яких затверджуються Радою суддів України.

Посвідчення присяжних підписує голова суду, в якому присяжний здійснює правосуддя. Вручення посвідчення здійснює особа, яка його підписала, або за її дорученням інша особа.

Актуальним для розгляду є питання про права та обов'язки запасних присяжних. У юридичній літературі вірно відзначається, що вони виконують свої обов'язки як і основні присяжні, у порядку ч. 2 ст. 386 КПК [107, с. 577].

«Що стосується реалізації процесуальних прав запасних присяжних, то вони не збігаються з правами основних. Зрозуміло, що при перебуванні запасних присяжних у судовому засіданні вони не можуть брати участь у дослідженні всіх відомостей і доказів, ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам та іншим особам, які допитуються. Запасні присяжні виконують тільки функцію «спостерігачів» у судовому засіданні, вони можуть робити нотатки під час судового засідання, а тому не можуть просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час судового провадження, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів та ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа» [107, с. 577].

Також, вважаємо, проблемним є питання щодо участі запасних присяжних в судовому розгляді кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 3 ст. 390 КПК України, у разі усунення присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або, у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного, після чого судове провадження розпочинається з початку [106]. На нашу думку, із змісту зазначеної норми не зрозуміло, у випадку, якщо на місце основного присяжного призначається запасний, чи необхідно здійснювати відбір нового запасного присяжного та розпочинати судовий розгляд з початку.

Наступним елементом правового статусу присяжного є його процесуальні обов'язки, які визначені у ч. 2 ст. 386 КПК. Обов'язки присяжного, які

викладені у ч. 2 ст. 386 КПК України, однозначні і особливого роз'яснення вони не потребують. Разом з тим деякі науковці слушно відмічають, що «в аспекті їх змісту виникає зустрічне запитання до законодавця – як проконтролювати дотримання зобов'язань, зазначених у пунктах 4–6 ч. 2 ст. 386 КПК України» [150, с. 694].

Дійсно, на сьогодні немає розробленого дієвого механізму контролю за виконанням присяжним своїх обов'язків, особливо тих, що стосуються заборони:

– його спілкування з особами, що не входять до складу суду, без дозволу головуючого, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, спрямована а те, щоб унеможливити вплив на присяжного з боку інших осіб і відповідно в подальшому, щоб забезпечити встановлення об'єктивної істини по справі [109, с. 711].

– збирання ним відомостей, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

– розголошування відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Обов'язок додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого означає, що на присяжного поширюються дія ст.ст. 329–330 КПК України, де прописані обов'язки присутніх у залі судового засідання та заходи, які застосовуються до порушників порядку судового засідання.

Так, особи, присутні у залі судового засідання, при вході до нього суду та при виході суду повинні встати. Сторони кримінального провадження допитують свідків та заявляють клопотання, подають заперечення стоячи і лише після надання їм слова головуючим у судовому засіданні. Особи, присутні в залі, заслуховують вирок суду стоячи. Відхилення від цих правил

допускається з дозволу головуючого в судовому засіданні. Сторони та учасники кримінального провадження, а також інші особи, присутні в залі судового засідання, зобов'язані додержуватися порядку в судовому засіданні і беззаперечно підкорятися відповідним розпорядженням головуючого у судовому засіданні, звертатися до суду «Ваша честь» або «Шановний суд», а матеріали, речі і документи передавати головуючому в судовому засіданні через судового розпорядника.

У разі невиконання присяжним вказаних обов'язків він може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження у порядку, передбаченому ст. 390 КПК України. Таке усунення відбувається за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних, яке приймається в нарадчій кімнаті та оформлюється вмотивованою ухвалою. У разі усунення присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного в порядку, передбаченому параграфом 2 глави 30 КПК, після чого судове провадження розпочинається з початку.

Неявка без поважних причин у судове засідання народного засідателя і присяжного вважається неповагою до суду. За порушення цих обов'язків на присяжного постановою головуючого може бути накладене грошове стягнення в розмірі до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Постанова про накладення грошового стягнення виноситься в судовому засіданні і оскарженню не підлягає.

Дотримуючись принципу незмінності складу суду (ст. 319 КПК України), присяжний зобов'язаний перебувати постійно під час судового розгляду у залі судового засідання [150, с. 597].

Для недопущення втручання у роботу присяжного і виключення впливу на його свідомість та зміну думки щодо провадження, яке розглядається, без дозволу головуючого присяжному забороняється спілкування з особами, які не входять до складу суду, щодо суті провадження, процесуальних дій, що

здійснюються під час нього. У зв'язку з цим у судах мають бути створені такі умови, які б дозволяли присяжним виконувати свої функції (місця у залі судового засідання як для основних, так і запасних присяжних, кімнати відпочинку тощо).

Певна інформація про присяжного вже є в суду, оскільки вона збирається під час відбору його для здійснення правосуддя. Однак і вже відома інформація, і невідома (наприклад, про стосунки з особами, які беруть участь у процесі) може бути з'ясована також під час судового провадження. Такі відомості збираються для перевірки можливої участі присяжного під час судового розгляду. Якщо такі обставини будуть з'ясовані, тоді можна заявити відвід такій особі (ст. 75 КПК). Головуючий може вимагати від присяжного подання іншої необхідної інформації про себе.

Кримінальний процес України декларується як змагальний (сторони самостійно обстоюють свої інтереси і для цього можуть використовувати всі передбачені КПК України засоби (ст. 22)). Проте переконання присяжного щодо обставин кримінального провадження ґрунтуються на відомостях, які надані сторонами, тому він не може збирати докази самостійно поза судовим засіданням.

Своєрідним обов'язком, на нашу думку, є складення присяги відповідно до ст. 388 КПК України. Ч. 2 цієї статті декларує обов'язок присяжного: «За пропозицією головуючого присяжні складають присягу такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині».

Текст присяги зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі.

Викликає сумніви, що присяжний може в повній мірі зрозуміти свої права та обов'язки, оскільки бланкетний характер норм, що проголошують його права

та обов'язки, а також відповідальність його перед законом, нечітко прописані гарантії його діяльності, вносить двозначність та непорозуміння [285, с. 174].

Так, крім КПК України, про обов'язки присяжного йдеться у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», зі змісту п.п. 1–5 ч. 4 ст. 54, ч. 2 ст. 57 якого випливає, що присяжні зобов'язані: 1) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з додержанням засад і правил судочинства; 2) дотримуватися правил суддівської етики; 3) виявляти повагу до учасників процесу; 4) додержуватися присяги судді; 5) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, в тому числі і таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання.

З цього комплексу обов'язків незрозуміле твердження щодо правил суддівської етики. Так, 22 лютого 2013 р. XI черговим з'їздом суддів України затверджено кодекс суддівської етики [85]. Кодекс містить три розділи: Розділ I. Загальні положення, Розділ II. Поведінка судді під час здійснення правосуддя та Розділ III. Позасудова поведінка судді.

В загальних положеннях описані бажані моральні якості судді. Слушним, на наш погляд, є твердження, що суддя має уникати будь-якого незаконного впливу на його діяльність, пов'язану зі здійсненням правосуддя, бути незалежним від своїх колег у процесі прийняття рішень та має докладати всіх зусиль до того, щоб на думку розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка була бездоганною.

В другому розділі проголошені принципи незалежності, неупередженості, законності, безсторонності. Наголошено, що суддя під час здійснення правосуддя не повинен допускати проявів неповаги до людини за ознаками раси, статі, національності, релігії, політичних поглядів, соціально-економічного становища, фізичних вад тощо та дозволяти цього іншим.

Суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву

судові рішення, що набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи.

Суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в те, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду. Суддя повинен уникати позапроцесуальних взаємовідносин з одним із учасників процесу або його представником у справі за відсутності інших учасників процесу.

В третьому розділі присяжних, на нашу думку, стосується стаття 20, в якій зазначено, що участь судді у соціальних мережах, Інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади.

Також обов'язок щодо додержання присяги судді, то він не відноситься до присяжного, так як присяжний складає присягу присяжного як суб'єкту судового розгляду.

Відтак, як вже зазначалося вище, чітке визначення меж процесуальної діяльності присяжних, їх аргументоване тлумачення та подальше їх розповсюдження серед різних верств населення дозволить більш ефективно впроваджувати даний інститут в Україні. Тому, на нашу думку, потребує прийняття Закон України «Про статус присяжного», який би містив в собі всі елементи правового статусу присяжного, зібраних в одному документі з відповідними удосконаленнями (додаток Д).

Проведеним опитуванням встановлено, що 53,3 % адвокатів, 53,0 % прокурорів, 50,1 % громадян, 47,7 % суддів вважають, що потрібно прийняття Закону України «Про статус присяжного».

Також пропонуємо перед початком виконання своїх функцій під розпис ознайомлювати присяжного зі своїм правовим статусом присяжного відповідно до вищезазначеного Закону.

2.2. Гарантії та відповідальність як інструменти забезпечення законності та безперешкодного виконання присяжним своїх функцій

З моменту набуття державної незалежності, процес становлення правосуддя в Україні проходить досить непослідовно і суперечливо. Це супроводжується часом гострими політичними протистояннями та намаганнями різних політичних сил і владних команд забезпечити контроль над судовою владою.

З прийняттям нової Конституції Україна зробила спробу здійснити перехід у сфері гарантій прав людини, та і загалом у правовій галузі, до демократичної системи, що базується на верховенстві права. Слід зазначити, що Конституція України чітко не передбачає механізму забезпечення та реалізації певних прав та свобод, залишаючи ці питання для врегулювання на рівні законів. Серед таких питань є гарантії забезпечення діяльності суду присяжних в Україні.

Суд присяжних влучно називають «судом совісті». Але він зможе виконувати свої задачі тільки тоді, коли закон міститиме конкретні правила, що забезпечують поєднання суспільної правосвідомості з широкими фаховими знаннями правників [294, с. 197].

Конституція України гарантує право на розгляд справи судом присяжних, проте ані Конституція, ані Закон України «Про судоустрій України» від 2001 р., який діяв на той момент, не встановлювали процедур, необхідних для реалізації права на суд присяжних. Новий Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2010 р. також не торкається цього питання. Однак зміни до закону, прийняті Верховною Радою України 13 квітня 2012 р., доповнюють і пояснюють положення щодо здійснення правосуддя через присяжних та інших пов'язаних з цим питань: присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді [184].

Такий інститут як суд присяжних та притаманні йому процедури покликані забезпечити права та гідність особи від карального апарату держави.

Для деяких підсудних суд присяжних – єдина надія на виправдувальний вирок, вдумливе та кропітке розслідування і об'єктивну оцінку. Тому гарантії їх діяльності від будь-якого впливу має надзвичайне значення.

Відтак, наступним структурним елементом правового статусу присяжного є гарантії реалізації ним прав та виконання обов'язків.

Юридична енциклопедія під гарантіями (від французького *garantie* – забезпечення, заорука) прав та свобод людини і громадянина розуміє умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав та свобод особи. Поняття «гарантії» охоплює всю сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав та свобод, на усунення можливих перешкод їх повного або належного здійснення [295, с. 555].

Ми підтримуємо позицію Б. М. Шамрай, яка під поняттям гарантій конституційних прав і свобод людини та громадянина розуміє передбачені Конституцією України і іншими законами спеціальну систему юридичних норм, принципів, умов, вимог і правових способів і засобів забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав і свобод та законних інтересів людини і громадянина з метою їх практичної реалізації [273, с. 24].

На даний час в юридичній літературі пропонуються різні класифікації гарантій прав і свобод людини.

П. М. Рабінович поділяє гарантії прав і свобод на загальносоціальні та спеціальні. До загальносоціальних належать: економічні, політичні, духовно; ідеологічні. Спеціальні – це встановлені державою юридичні норми, які спеціально спрямовані на забезпечення прав людини, а також практична діяльність по застосуванню цих норм та правозастосовуючі акти відповідних органів влади [203, с. 7; 8].

На думку М. В. Вітрука, гарантії прав і свобод людини включають: загальні гарантії – економічні, соціальні, духовні (до складу духовних входять ідео; логічні гарантії); спеціальні – юридичні (вся система чинних правових

норм); в) організаційна робота державних органів та громадських організацій [26, с. 38; 40].

В нашій роботі ми розглянемо юридичні гарантії забезпечення діяльності суду присяжних. Відповідно до ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» суддя у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Відповідно до ч. 3 ст. 62 зазначеного Закону на присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканості суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. Та за обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків [198].

Відповідно до ч. 4 ст. 47 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» незалежність судді забезпечується: 1) особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; 2) недоторканністю та імунітетом судді; 3) незмінюваністю судді; 4) порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; 5) заборонаю втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальністю за неповагу до суду чи судді; 7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установленим законом; 8) належним матеріальним та соціальним забезпеченням судді; 9) функціонуванням органів суддівського самоврядування; 10) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту; 11) правом судді на відставку.

Далі йдеться про те, що органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, а також фізичні і юридичні

особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судді і не посягати на неї.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України гарантій незалежності судді. Проте, як бачимо, присяжного стосуються далеко не всі з них.

Незалежність присяжного, на нашу думку, може бути гарантовано особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та звільнення; недоторканністю та імунітетом присяжного; незмінюваністю присяжного; порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення; заборонаю втручання у здійснення правосуддя; відповідальністю за неповагу до суду чи судді; окремим порядком фінансування; визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки присяжного, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту тощо.

Гарантії недоторканості декларуються в ст. 48 зазначеного вище закону. Так, зі змісту статті випливає, що присяжний не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку.

Якщо присяжний затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Присяжний не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду.

Присяжному може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником.

Проникнення в житло або інше володіння присяжного чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук

присяжного, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитися лише за судовим рішенням.

Кримінальне провадження щодо обвинувачення судді у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді. У разі, якщо згідно із загальними правилами підсудності кримінальне провадження стосовно судді має здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, кримінальне провадження здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений обіймає чи обіймав посаду судді, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя).

За шкоду, завдану судом, відповідає держава на підставах та в порядку, встановлених законом. Що ж стосується частини 4 цієї статті, яка проголошує, що відсторонення судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України.

Водночас, Т. С. Нешик зазначає, що є сумнівним можливість та правомірність звернення Генерального прокурора України до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з клопотанням про відсторонення присяжного як судді від посади у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, а відповідно, і прийняття Комісією рішення за результатами розгляду такого клопотання, оскільки, відповідно до пункту двадцять третього частини першої статті 3 КПК України та частини третьої статті 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», присяжний за своїм статусом є суддею та на нього мають поширюватися гарантії незалежності та недоторканності судді [153, с. 236]. Автор наводить аргументи, що період виконання присяжним обов'язку зі здійснення правосуддя можна тлумачити, як нетривалий проміжок часу упродовж однієї доби з моменту відкриття до моменту закриття судового засідання, що зрештою не може призвести до

виникнення такої неоднозначної ситуації та певних труднощів, адже після закриття судового засідання гарантії недоторканності судді на присяжного вже не поширюється. Однак, з іншого боку, враховуючи всі стадії й особливості судового розгляду кримінального провадження, не можна виключати можливість, що присяжний (група присяжних зі складу колегії під час розгляду одного кримінального провадження) вчинить (вчинять) кримінальне правопорушення після виходу складу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку до моменту його проголошення [153, с. 236].

Щодо забезпечення безпеки присяжних, в Україні поки що немає широкої практики суду присяжних, то і випадків замаху на безпеку присяжних не було. Однак, як справедливо зазначає С. Теслов, що категорії справ, які розглядаються судом присяжних є особливо тяжкі злочини. Не випадково поширеною причиною відмови громадян від участі в суді присяжних є страх, пов'язаний з виконанням таких функцій та, на їх думку, неминучість помсти за невігідний певному колу осіб результат судового розгляду [143].

Багато науковців зазначає, що хоча в законі прописана заборона будь-якій із сторін намагатися певним чином впливати на присяжних, однак вони фактично не діють в Україні, особливо не діє захист від корупційного впливу. Оскільки загальновизнаним фактом є непоодинокі залежність українських суддів, то сумніви в незалежності усіх присяжних є закономірними. Психологічний тиск, який чинитиметься на присяжних під час судового процесу, де вирішуватиметься доля людини, надзвичайно високий, і його не можуть витримати всі професійні юристи, не кажучи вже про пересічних громадян [39, с. 14; 206].

Для захисту прав і законних інтересів присяжних можуть застосовуватися такі заходи:

- 1) їх особиста охорона, охорона їх житла і майна (ст. 6 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

В разі встановлення даних, що свідчать про реальну небезпеку посягання на осіб, що підлягають захисту, вживаються заходи щодо особистої охорони

працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів їх житла і майна. У разі необхідності житло і майно осіб, взятих під захист, за рахунок коштів місцевого бюджету обладнуються засобами протипожежної і охоронної сигналізації, замінюються номери їх квартирних телефонів і державні номерні знаки належних їм транспортних засобів. Можуть також застосовуватися оперативно-технічні засоби відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність».

2) видача їм зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку (ст. 7 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

Залежно від ступеня загрози для життя і здоров'я працівнику суду або правоохоронного органу та його близьким родичам з дотриманням вимог чинного законодавства можуть видаватися зброя, спеціальні засоби індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку.

3) встановлення телефону за місцем їх проживання;

4) використання технічних засобів контролю і прослуховування їх телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження (ст. 8 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

В разі загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, за письмовими заявами або згодою цих осіб може проводитися прослуховування телефонних та інших переговорів. У ході прослуховування переговорів осіб, взятих під захист, може застосовуватися звукозапис.

5) їх тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку (ст. 9 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»);

У разі необхідності працівник суду або правоохоронного органу, його неповнолітні діти та інші близькі родичі можуть бути за їх згодою тимчасово розміщені у місцях, що гарантують їх безпеку, в тому числі в дошкільних

виховних закладах або установах органів соціального захисту населення України.

б) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту (ст. 10 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

За рішенням органів, що забезпечують безпеку, прийнятим відповідно до їх компетенції, може бути накладено тимчасову або постійну заборону на видачу відомостей про місце проживання осіб, взятих під захист, та інших відомостей про них адресними бюро, паспортними службами, підрозділами державтоінспекції, довідковими службами АТС та іншими офіційними інформаційно-довідковими службами. В окремих випадках вищезазначені відомості можуть вилучатися в порядку, встановленому законодавством.

7) переведення їх на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів тощо (ст. 11 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»).

За клопотанням або за згодою осіб, взятих під захист, якщо їх безпека не може бути забезпечена іншими заходами, вони тимчасово або постійно переводяться на іншу роботу, направляються на навчання, переселяються в інше місце проживання, можуть бути змінені їх зовнішність, анкетні дані з видачею відповідних особистих документів. Зазначені заходи повинні здійснюватися без будь-якого ущемлення житлових, трудових, пенсійних та інших прав осіб, взятих під захист. При тимчасовому переселенні в інше місце проживання жила площа за постійним місцем проживання підлягає бронюванню [188].

Ці заходи можуть бути застосовані до присяжного за обґрунтованим клопотанням присяжного і після закінчення виконання цих обов'язків.

Також, однією з гарантій прав присяжних є обов'язок головуючого:

– роз'яснити права присяжним, а також умови їх участі в судовому розгляді (ч. 2 ст. 387 КПК);

– надати допомогу присяжним у складенні судового рішення у випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді (ч. 5 ст. 391 КПК).

«Допомога головуючого має полягати у наданні юридичних роз'яснень з приводу оформлення рішення» [117, с. 299]. Крім ч. 5 ст. 391 КПК, про виконання ним цього обов'язку вказано у п. 11 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223–1446/0/4–12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [190].

Матеріально-правові гарантії закріплені у ст. 62 Закону України «Про судоустрій та статус суддів». Так, у ч. 1 цієї статті вказано, що присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України. Дане питання регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 р. № 1506 «Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді» [191].

Як же відбувається винагорода присяжних? Присяжні, звільнені за основним місцем роботи на час виконання обов'язків у суді, подають до суду довідку про звільнення від роботи та довідку про розмір середньомісячної заробітної плати за останні два місяці, що передують залученню працівника до виконання обов'язків у суді. Присяжні, які перебувають на пенсії, подають до суду довідку про розмір пенсії, видану органом Пенсійного фонду за місцем проживання. Присяжні, які тимчасово не працюють, подають до суду трудову книжку.

При цьому присяжні за час виконання обов'язків у суді заробітну плату за основним місцем роботи не отримують. Розмір винагороди присяжним за час виконання ними обов'язків у суді обчислюється шляхом множення середньоденного заробітку (пенсії) на кількість днів, протягом яких присяжний виконував обов'язки у суді. Розмір середньоденного заробітку (пенсії) обчислюється шляхом ділення середньомісячної заробітної плати чи пенсії на кількість робочих днів (при нормальній тривалості робочого часу) місяця, в якому проводиться судове засідання.

У разі, коли середньомісячна заробітна плата чи пенсія, з якої провадиться нарахування винагороди присяжним за час виконання ними обов'язків у суді, нижча за розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, обчислення розміру винагороди провадиться виходячи з розміру посадового окладу судді відповідного суду. Якщо ж народний засідатель чи присяжний на момент виконання обов'язків у суді тимчасово не працює, нарахування винагороди провадиться виходячи з розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (в розрахунку на день).

Виплата винагороди присяжним за час виконання ними обов'язків у суді здійснюється судом за рахунок коштів державного бюджету згідно з кошторисом відповідного суду. Відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплата добових народним засідателям і присяжним провадиться у розмірах, установлених Кабінетом Міністрів України для відряджень у межах України.

Згідно з ч. 2 ст. 62 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», за присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, передбачені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

Однак ми підтримуємо позицію Т. С. Нешик, який зазначає, що оскільки присяжні на час виконання ними обов'язку зі здійснення правосуддя фактично

прирівнюються до суддів, то відповідно й оплата їх праці має бути прирівняною до оплати праці суддів місцевих загальних судів, а прирівнений чинним законодавством України розмір їх винагороди до прожиткового мінімуму для працездатної особи фактично дискредитує їх роботу та функції у здійсненні правосуддя [153, с. 239].

Також цікавою є пропозиція автора щодо виплати присяжним винагороди з інших джерел фінансування для економії бюджетних коштів, наприклад, з коштів роботодавців, що також передбачалося у проектах Судових статутів 1864 р. [153, с. 239].

Гарантіями присяжного також можливо назвати кримінальну та адміністративну відповідальність осіб за дії, що перешкоджають діяльності присяжного.

За прояв неповаги до присяжного, а також за перешкоджання посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду присяжного настає адміністративна відповідальність (ст. 185–3, 185–5 КУпАП).

Кримінальна відповідальність настає за втручання в будь-якій формі у діяльність присяжного з метою перешкодити виконанню ним обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення, а також за погрозу вбивством, насильством або знищенням майна присяжного, умисне знищення або пошкодження його майна, вбивство або замах на вбивство присяжного у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст.ст. 376–379 КК України).

Все це означає, що присяжний у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежними від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Він здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність присяжного щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом, проте дієвого механізму реалізації цих гарантій в Україні поки що немає.

Наступним структурним елементом правового статусу присяжного є відповідальність присяжного. Вона може бути кримінальною та цивільно-правовою.

Якщо судом присяжних постановлено завідомо неправосудний вирок, присяжний підлягає притягненню до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України.

Цивільно-правова відповідальність присяжного може настати у тому випадку, якщо у результаті постановлення судом присяжних завідомо неправосудного вироку була засуджена невинна особа. Зі змісту ч. 3 ст. 1191 ЦК України можна дійти висновку, що держава, відшкодувавши цій особі заподіяну шкоду, має право зворотної вимоги до присяжного у разі встановлення у його діях складу злочину за обвинувальним вирокком, що набрав законної сили.

Однак на даний час є дискусійним питання про те, чи можуть бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 375 КК України присяжні [284, с. 140].

В теорії кримінального права виділяється загальний та спеціальний суб'єкт злочину. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Ч. 2 цієї ж статті спеціальним суб'єктом злочину визначає фізичну осудну особу, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Диспозиція ч. 1 ст. 375 КК України чітко визначає суддю (суддів) спеціальним суб'єктом постановлення завідомо неправосудного вироку.

В. М. Єднак слушно зазначає, що немає єдиної точки зору щодо того, чи можуть бути суб'єктом неправосуддя (у нашому випадку під час здійснення кримінального провадження) присяжні [54, с. 289].

Проте ми підприємомо таких вчених А. М. Бойка, А. В. Галахова, Н. Р. Ємеєва, Є. Осіпова, А. Ю. Карташова, які вважають, що суб'єктом

злочину, передбаченого ст. 375 КК України можуть бути лише професійні судді [53, с. 74; 76, с. 17; 151, с. 1027; 166, с. 70].

Також погоджуємося з думкою Н. Р. Ємеєвої про те, що присяжні є представниками народу, що залучаються у встановленому законом порядку до здійснення правосуддя, однак, це є виконання ними не професійних, а громадських обов'язків [54, с. 290].

Як вже зазначалось вище, присяжні не мають спеціальних знань в галузі права, якими володіє суддя.

Водночас, у розділі XVIII «Злочини проти право суддя» законодавець розмежовує суддю, народного засідателя та присяжного (ст. 377, ст. 378, ст. 379 КК України). У той час, як в окремих статтях цього розділу (у т.ч. і в диспозиції ч. 1 ст. 375 КК України) йдеться лише про суддю (суддів) як спеціального суб'єкта злочину [54, с. 290].

Проте вважаємо, що присяжний має нести відповідальність за свої дії за окремою статтею, оскільки все ж його статус відмінний від статусу судді. Але оскільки можливість провадження судом присяжних є тільки у випадках, коли особу обвинувачено за злочини, за яке передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, то покарання за постановлення завідомо неправосудного вироку повинно бути меншим, ніж у суддів, проте достатнім за такий злочин.

Пропонуємо в КК України спеціальну норму.

Стаття 375–1. Постановлення присяжним завідомо неправосудного рішення

1. Постановлення присяжним завідомо неправосудного рішення – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, що спричинили тяжкі наслідки або вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2.3. Відбір присяжних за законодавством України

Згідно аналізу періодики, дискусії навколо впровадження інституту присяжних ведуться політиками, журналістами, пересічними громадянами. Вітчизняне законодавство і практика мають певні напрацювання щодо інституту присяжних, але на сьогодні в Україні триває процес розробки всіх елементів функціонування такого суду, незважаючи на те, що цей інститут передбачено чинним законодавством. Питання організації його роботи та відбору кандидатів до складу присяжних висвітлені недостатньо.

Організація суду присяжних повинна починатися з процесу відбору кандидатів в присяжні. Відбір присяжних – відповідальний та важливий етап в провадженні в суді присяжних. Оскільки присяжні беруть участь в розгляді кримінального провадження в суді першої інстанції тільки коли обвинуваченому загрожує покарання у вигляді довічного ув'язнення, де наслідки невваженого рішення можуть бути тяжкими, то процедура відбору потребує уваги [287, с. 276].

На нашу думку, під організацією суду за участі представників народу слід розуміти процедурно врегульовану діяльність уповноважених органів. Організацію суду присяжних необхідно поділити на наступні етапи:

- 1) складання список громадян для виконання функцій присяжних;
- 2) перевірка відповідності цих осіб вимогам, встановленим до них у законі;
- 3) здійснення відбору присяжних для розгляду конкретної справи і вони викликаються до суду.
- 4) здійснення відбору присяжних в суді.

Крім того, у це поняття включаються всі інші організаційно-правові аспекти, що виникають у період виконання ними своїх обов'язків (надання послуг та приміщення для присяжних; використання часу присяжних; компенсація їхніх витрат та забезпечення безпеки) [290, с. 155].

Розглянемо ці етапи більш докладно.

1. *Складання списку громадян для виконання функцій присяжних.*

Списки присяжних формують органи місцевого самоврядування (місцеві ради), у порядку, передбаченому Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Для цього територіальне управління Державної судової адміністрації України повинно звернутися з поданням до відповідної місцевої ради. Місцева рада формує та затверджує в кількості, зазначеній в поданні, список громадян, які постійно проживають на території, на яку розповсюджується юрисдикція відповідного суду, що відповідає вимогам Закону, і дали згоду бути присяжними.

У разі неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних, територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради.

Список присяжних затверджується один раз в два роки та переглядається у випадку необхідності за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України.

У Росії, Грузії, США та інших країнах присяжні обираються жеребкуванням зі списків присяжних, що формуються з числа виборців з особливими вимогами з дотриманням принципу рівності [39, с. 13]. Серед опитаних, 75,6 % суддів, 45,0 % адвокатів, 43,0 % прокурорів висловлюють думку, що порядок відбору присяжних із списків виборців є ефективним.

Список присяжних пропонується формувати на підставі єдиного Державного реєстру виборців, який ведеться з метою державного обліку громадян України, що мають право голосу, відповідно до ст. 70 Конституції України, тоді необхідності додатково перевіряти особу на предмет її недієздатності немає. За Конституцією України, недієздатні права голосу не мають, тому вони не можуть бути включені до реєстру виборців. З метою виявлення і виключення таких осіб із реєстру виборців, органи ведення Державного реєстру виборців щомісячно поновлюють інформацію на підставі

даних відповідного районного (районного у місті, міського, міськрайонного) суду про виборців, які протягом попереднього місяця були визнані недієздатними (п. 1 ч. 6 ст. 22 Закону України «Про Державний реєстр виборці» від 22 лютого 2007 р. № 698–V) [189].

Для кожного місцевого суду загальної юрисдикції відповідною місцевою радою формується список присяжних. Кількість присяжних у цьому списку залежить від завантаженості суду та статистичної кількості судових розглядів злочинів, за які передбачене покарання у вигляді довічного утримання, і визначається в кожному конкретному випадку територіальним управлінням Державної судової адміністрації України. Особи з цього списку заносяться до автоматизованої системи документообігу суду, за допомогою якої обираються сім громадян для участі в конкретному судовому провадженні.

Формування лави присяжних засідателів – складна процедура, що включає в себе як організаційні (складання списків присяжних засідателів, запрошення їх в судові засідання), так і процесуальні заходи (виявлення суддею об'єктивності і неупередженості при розгляді справи у запрошених до суду присяжних засідателів, заяву присяжними самовідводів, використання сторонами права на мотивований і безмотивний відвід присяжних засідателів).

Соціальний контроль за дотриманням вимог до кандидатів у присяжні повинен забезпечуватися такими організаційними заходами:

- 1) списки публікуються в місцевій пресі для відома населення;
- 2) громадяни, представники підприємств, установ і організацій мають право звертатися до комісії з заявами про невідповідність у списку;
- 3) комісія повинна розглядати заяви, що надійшли, і приймати рішення, які можуть бути оскаржені до суду у порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством;
- 4) комісія зобов'язана регулярно перевіряти і за необхідності змінювати списки присяжних, виключаючи зі списків осіб, які втратили право бути присяжними.

Відповідальність за складання списків присяжних несуть комісії, що діють на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.

Цікавою є процедура формування списків присяжних в Австрії. Згідно із Законом про реєстр присяжних і шеффенів, муніципальна комісія складає список на 4 роки. З нього районна комісія відбирає найбільш придатних осіб і подає список цих осіб голові суду першої інстанції. Затверджений ним реєстр стає початковим реєстром. На базі початкового реєстру комісія при Вищому Суді потім формує річний реєстр, що складається з головного і додаткового списків (в останній включаються особи, що проживають у найближчих околицях суду). Шляхом жеребкування річний реєстр розбивається на реєстр присяжних (для кожної сесії) і два реєстри для шеффенів (місячні) [21, с. 34].

Перевага цієї моделі очевидна: по-перше, немає необхідності складати явно завищені за кількістю річні списки присяжних. У разі недостатності присяжних у річному списку можна поповнити його із загального. А по-друге, голові суду не потрібно займатися плануванням кількості присяжних на наступний рік.

Серед найбільш гострих проблем, пов'язаних зі складанням списків присяжних, слід виділити:

складання списків присяжних і проблему обчислення необхідної кількості присяжних;

формування найбільш оптимальної системи органів, що здійснюють складання списків присяжних;

порядок складання списків присяжних;

порядок подання і розгляду заяв громадян про неправильності у списках присяжних;

визначення форми даних у списках присяжних.

2. Перевірка відповідності цих осіб вимогам, встановленим до них у законі.

Стаття 59 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» містить вимоги до присяжного. Так, присяжним може бути громадянин України, який

досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.

Не підлягають включенню до списків народних засідателів та списків присяжних громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя, присяжного;
- 3) які мають не зняту чи не погашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси;
- 5) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- 6) особи, які не володіють державною мовою.

Поняття «громадянин України» визначено в абз. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. № 2235–ІН [187], згідно з яким громадянин України – особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України. Громадянство України підтверджується паспортом громадянина України.

Вимога громадянства посідає важливе місце в законодавстві майже всіх держав. Винятком є Англія, де для присяжних відсутнє посилення на англійське підданство, а необхідне постійне проживання в країні не менше п'яти років починаючи з тринадцятирічного віку [39, с. 11].

Паспортом особа підтверджує також свій вік. Вимога тридцятирічного вікового цензу видається виправданою, оскільки присяжним має бути зріла, морально сформована особа, з достатнім життєвим досвідом, аби мати можливість об'єктивно та всебічно розглянути обставини злочину і ухвалити справедливе рішення. Досягнення громадянином шістдесяти п'яти років також підтверджується паспортом або свідоцтвом про народження.

У Великій Британії, а також у федеральних судах і в більшості штатів США нижня вікова межа для присяжного становить 18 років. В окремих штатах, наприклад у штаті Нью-Йорк, присяжним може бути громадянин США, який досягнув віку 21 рік, але не старший 70 років. У Росії присяжним може бути особа, яка досягла віку 25 років. Законом Австрії «Про реєстр присяжних і шеффенів» передбачено, що для виконання обов'язків присяжних можуть бути залучені особи, які досягли віку 30 років [207].

Поняття «місце постійного проживання» в чинному законодавстві не визначено. Тому необхідно керуватися Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» від 11 грудня 2003 р. № 1382–IV, у якому визначено лише поняття «місця проживання» [196].

Так, згідно зі ст. 3 згаданого Закону, місце проживання – це адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком понад шість місяців на рік, та яке підлягає обов'язковій реєстрації, тобто внесення відомостей до паспортного документа про місце проживання із зазначенням адреси житла особи та внесення цих даних до реєстраційного обліку відповідного органу спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади з питань реєстрації.

Відтак, особа може бути включена до списку присяжних за умови, що на день подання заяви про згоду бути присяжним така особа проживає не менше шести місяців з дня реєстрації її місця проживання на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Місце проживання особи також підтверджується паспортом з відміткою про реєстрацію місця проживання [74, с. 210].

Для з'ясування питання, чи є особа обмежено дієздатною, відповідна рада, яка формує списки присяжних, може звернутися із запитом до органу опіки і піклування за місцем проживання особи.

Відсутність хронічних психічних чи інших захворювань, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного, підтверджується медичними довідками та сертифікатами, виданими у відповідному порядку.

Однак вважаємо за необхідне перед етапом відбору присяжного в суді додатково комісією, що складається з психолога, нарколога, психіатра та працівника суду проводити співбесіду, щоб уникнути потрапляння в лави присяжних відповідних категорій осіб.

Відсутність не знятої чи не погашеної судимості підтверджується довідкою про результати спеціальної перевірки відомостей щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності, наявності судимості, її зняття, погашення, про застосування до кандидата адміністративного стягнення за корупційні правопорушення, яка видається уповноваженими органами МВС України [195].

Однак особи, які мають зняту чи погашену судимість не зможуть винести мотивоване рішення, оскільки мають психологічні особливості та травми і схильні до безпідставного виправдовування підсудних осіб.

Народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси не можуть бути включені до списку присяжних, оскільки присяжними мають бути люди, які професійно не займаються юриспруденцією і оцінюють обставини у судовому розгляді з позицій життєвого досвіду, емоцій та здорового глузду. Щодо державних службовців, то їхня участь як присяжних може перешкодити виконанню ними їхніх владно-розпорядчих обов'язків і створити труднощі в роботі відповідних державних органів.

Саме тому до числа осіб, яким у зв'язку з професією заборонено бути присяжним, необхідно включити і посадових осіб місцевого самоврядування. Їхні права та обов'язки багато в чому перекликаються з повноваженнями державних службовців, окремі пільги та гарантії державних службовців поширюються й на посадових осіб місцевого самоврядування [197].

Доцільно розширити перелік громадян, передбачений у Законі України «Про судоустрій і статус суддів», які не можуть бути включені до списків

народних засідателів і присяжних, заборонивши брати участь у судочинстві в якості присяжних священнослужителям, оскільки вони можуть ґрунтуватися при винесенні рішення не на життєвому досвіді, а на релігійних переконаннях.

Тому пропонується в ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» викласти пункт 3 наступним чином: «особи, які мають зняту чи погашену судимість», а також доповнити дану статтю пунктами 7 «священнослужителі» та пунктом 8 «посадові особи місцевого самоврядування».

Заборона на участь у суді присяжних не поширюється на тих осіб, які припинили свою професійну діяльність, що унеможлиблювала їх участь у здійсненні правосуддя народом.

Навіть якщо такі особи працювали судьями чи прокурорами, КПК не встановлює обмежень для включення їх до списку присяжних за умови, що на момент формування списку особи припинили свою професійну діяльність.

Справедливим є обмеження у праві бути присяжним для особи, яка не володіє державною мовою. Не може виконувати обов'язків присяжного особа, яка не володіє мовою судочинства.

Згідно з принципом безпосередності (ст. 257 КПК України), внутрішнє переконання особи має формуватися в результаті безпосереднього сприйняття всього, що відбувається під час судового розгляду.

Факт володіння державною мовою підтверджується особистою заявою про згоду бути присяжним.

Особа, яка включена до списку присяжних, повинна повідомити суд про обставини, які роблять неможливим її участь у здійсненні правосуддя, у випадку їх наявності.

За власною заявою звільняються від виконання обов'язків присяжного:

особи, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, а також які мають дітей дошкільного та молодшого шкільного віку або дітей-інвалідів, інших хворих або членів сім'ї похилого віку;

керівники та заступники керівників органів місцевого самоврядування;
особи, які через власні релігійні переконання вважають для себе неможливим брати участь у вчиненні правосуддя;

інші особи, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вони посилаються.

3. Здійснення відбору присяжних для розгляду конкретної справи.

У визначених Кримінальним процесуальним кодексом України випадках автоматизованою системою здійснюється автоматичне визначення присяжних з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Порядок автоматичного визначення присяжних передбачений Положенням про автоматизовану систему документообігу суду, затвердженим рішенням Ради суддів України від 26 листопада 2010 р. № 30 [183].

Присяжні визначаються шляхом випадкового відбору зі списку присяжних із додержанням принципу рівної ймовірності відбору.

Присяжні визначаються автоматизованою системою в кількості семи осіб.

Якщо після виконання вимог, передбачених частинами першою–п'ятою статті 387 КПК України, присяжних залишилася більша кількість від необхідної для участі в судовому провадженні, присяжні визначаються автоматизованою системою, із додержанням принципу рівної ймовірності відбору, з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в судовому провадженні.

Після визначення основних присяжних, автоматизованою системою визначаються й двоє запасних присяжних за аналогічною процедурою.

Запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу. У разі неможливості виконання присяжним своїх обов'язків або у разі його відводу (самовідводу), до участі в судовому провадженні залучаються запасні присяжні.

Якщо кількість запасних присяжних не є достатньою для судового провадження, то автоматизованою системою визначаються додаткові особи зі списку присяжних.

Виклик особі, яка була визначена автоматизованою системою документообігу зі списку присяжних, скеровується письмово поштою, рекомендованим листом із повідомленням про вручення. Вручається він присяжному або іншій особі, яка його отримала, для передачі присяжному під розписку, але не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання.

Такий строк встановлюється для того, щоб присяжний мав можливість закінчити свої справи і вчасно приступити до виконання обов'язків присяжного. У виклику обов'язково зазначаються: день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку та попередження про те, що неявка особи в суд без поважних причин буде розглядатися як прояв неповаги до суду. Обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки.

Отримання виклику присяжним менше, ніж за п'ять днів до судового засідання і неприбуття у зв'язку з цим до суду не розглядається як неповага до суду, за яку передбачено покарання ст.185–3 КУпАП [86].

Повідомлення про причини неявки в суд може бути здійснено будь-яким доступним для присяжного способом, бажано до початку судового засідання. Якщо в особи є підстави для звільнення її від участі в судовому розгляді як присяжного, передбачені ст. 60 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», вона має подати письмову заяву з викладенням усіх обставин, що дають право на звільнення, голові відповідного суду. Голова суду вправі звільнити таких осіб від участі в кримінальному провадженні як присяжних до початку судового провадження.

Однак вважаємо за необхідне перед етапом відбору присяжного в суді додатково комісією, що складається з психолога, нарколога, психіатра та

працівника суду проводити співбесіду, щоб уникнути потрапляння в лави присяжних відповідних категорій осіб.

4. Здійснюється відбір присяжних в суді.

Відбір присяжних у суді за законодавством України також має свою специфіку, яка, в свою чергу, має певне підґрунтя.

Не лише за наявності досконалого процесуального законодавства, але й організації роботи судової системи, можливе як справедливе судочинство, так і належний захист прав і свобод людини.

Суд, здійснюючи правосуддя, на засадах верховенства права забезпечує захист гарантованих Конституцією України та законами прав і свобод людини й громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства й держави.

Суд є обов'язковим суб'єктом усіх процесуальних правовідносин. Вольовий характер процесуальних правовідносин полягає в тому, що вони забезпечують правовий зв'язок двох осіб: одна має право вимагати від іншої певних процесуальних дій, а інша зобов'язана діяти відповідним чином або утриматися від дій. Особливістю прав і обов'язків суду у відносинах з іншими суб'єктами є те, що вони відображають його владні повноваження як державного органу судової влади, що здійснює правосуддя. Суд керує процесом розгляду справи, спрямовує діяльність осіб, які беруть у ній участь – роз'яснює їм права й обов'язки, попереджає про наслідки їх використання та виконання, сприяє реалізації прав, постановляє обов'язкові для виконання рішення. Тобто, суд виступає як суб'єкт процесуальних правовідносин і як орган судової влади держави, на який покладено функцію вирішення справи по суті, а також вирішення окремих правових питань, що виникають у судочинстві при її розгляді.

Окрім цього, не менш важливе значення має реалізація положень Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних [99; 232].

Судове засідання розпочинається із процедури відбору присяжних до суду присяжних із тих семи осіб, яких шляхом вибірки визначила автоматизована система документообігу суду (ст. 35 КПК України). Однак, перед цим, як вже зазначалось, необхідно вручити присяжному письмовий виклик під розписку не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання.

На підставі цього письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі вчинення правосуддя. Відмову роботодавця розцінюють як неповагу до суду, що спричиняє адміністративну відповідальність згідно зі ст. 185–5 КУпАП у вигляді штрафу в розмірі від 5 до 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 85 до 136 грн). Ухилення від явки в суд без поважної причини самим присяжним (ст. 185–3 КУпАП) загрожує більшими штрафами: від 20 до 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (від 340 до 1700 грн) [86].

Відбір присяжних здійснюють після відкриття судового засідання. Головуючий (професійний суддя) повідомляє кандидатам у присяжні, яку саме справу вони будуть розглядати, роз'яснює особам, що з'явилися в судове засідання для участі у суді присяжних, їх права та обов'язки, визначені статтею 386 КПК України, умови їх участі у судовому розгляді, передбачені Законом України «Про судоустрій і статус суддів» та роз'яснює можливість звільнення їх від виконання обов'язків присяжного.

Кожен із присяжних має право заявити про неможливість участі в судовому розгляді, вказавши причини, або самовідвід.

Взагалі, є два види відвода присяжних – *мотивований* і *немотивований*. Відмінність між ними в тому, що для вмотивованого відводу в законі передбачено відповідні підстави, немотивований – без зазначених підстав для такого заперечення. Але це не означає, що для немотивованого відводу відсутні об'єктивні причини [222, с. 233].

Однак, якщо особи заявили про своє бажання звільнитися від виконання обов'язків присяжного після відкриття судового засідання, то питання їхнього

звільнення вирішується у судовому засіданні шляхом постановлення ухвали двома професійними суддями.

Під час відбору присяжних головує з'ясовує, чи немає підстав, що перешкоджають залученню громадянина присяжним або які є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їхніх обов'язків, а також для звільнення присяжних від виконання обов'язків за їхніми усними або письмовими заявами.

Для з'ясування обставин, які можуть перешкоджати участі присяжного у судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуєчого можуть ставити присяжним відповідні запитання.

Стаття 387 КПК України не надає такого права захиснику обвинуваченого та представнику потерпілого, однак, керуючись змістом статей 46, 58 цього Кодексу, вони можуть ставити питання присяжним на рівні з іншими учасниками судового провадження. Поставлені питання дозволяють з'ясувати обставини, які перешкоджають участі присяжних у судовому засіданні й мають значення для заявлення їм відводів. Такі питання не повинні стосуватися конфіденційної інформації про осіб (домашня адреса, місце роботи тощо), оскільки її можна використати для впливу на присяжних. Тому в кожному конкретному випадку головуєчий вправі відхилити питання, поставлене присяжному, якщо, на його думку, воно не стосується обставин, які впливають на виконання присяжним своїх обов'язків.

Кожному з присяжних учасники судового провадження можуть заявити відвід на підставах, передбачених КПК України. Зокрема, якщо присяжний брав участь у справі як свідок, перекладач, експерт, якщо він або його родичі зацікавлені в результаті розгляду тощо.

Якщо внаслідок такого відбору присяжних залишилося більше, ніж це необхідно, їх визначає автоматизована система документообігу суду серед присяжних, які не були звільнені або усунені від участі в розгляді справи. Якщо ж присяжних залишилося менше, ніж необхідного для участі в судовому

розгляді, секретар судового засідання за вказівкою головуючого викликає присяжних додатково.

Після відбору основних присяжних відбирають двох запасних. Вони під час судового засідання постійно перебувають у відведених для них місцях і до винесення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості когось із основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді.

На запасних присяжних під час виконання ними своїх повноважень поширюються всі гарантії, передбачені для основних присяжних. Вони також повинні виконувати обов'язки, визначені ч. 2 ст. 386 КПК України. Однак запасні присяжні не можуть користуватися всіма правами, наданими основним присяжним.

Зокрема, запасні присяжні не беруть участі у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні, не можуть ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються. Вони також не можуть просити головуючого роз'яснити їм норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Ці права запасний присяжний зможе здійснювати лише після того, як ухвалою суду його включать до складу основних присяжних. Із змісту ст. 320 КПК України можна зробити висновок, що судовий розгляд у цьому випадку продовжується. Таким чином, всі нез'ясовані чи незрозумілі для присяжного питання в процесі судового розгляду, коли він не міг активно брати в ньому участь, мають бути роз'яснені йому головуючим після включення його до складу суду присяжних [108].

Після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені для них головуючим, і складають присягу, текст якої зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки і компетенція йому зрозумілі.

Про звільнення присяжних, їх відвід або самовідвід виносяться ухвала суду у складі двох професійних суддів. При цьому присяжний вважається звільненим або відведеним навіть якщо за це проголосував тільки один із двох суддів.

Суд присяжних формується після того, як зроблено всі звільнення та відводи кандидатів у присяжні. Якщо після всіх звільнень, відводів і самовідводів присяжних їх залишається п'ять (оскільки для участі в судовому розгляді потрібно п'ять присяжних – троє основних та двоє запасних) або більше, то за допомогою автоматизованої системи документообігу суду (тобто шляхом випадкової вибірки) з їх числа обирають трьох основних присяжних.

У юридичній літературі часто обговорюється доречність участі як присяжних німих, глухих, сліпих, а також інших осіб з обмеженими фізичними можливостями. В основному апелюють до проблемної участі в судовому засіданні таких осіб, що призводить до порушення принципу безпосередності (оскільки інформацію вони отримуватимуть за допомогою інших осіб). Тому пропонується за наявності їх прохання звільнити таких громадян від виконання обов'язків присяжних у зв'язку з поважними причинами, що унеможливають їх участь у судовому розгляді. Однак, якщо така особа сама не наполягає на своєму звільненні, її відвід через обмежені фізичні можливості необхідно розглядати як дискримінацію [108].

И. П. Закревський зазначає, що звертаючись насамперед до особистих якостей присяжних, для того, щоб вирішити правильно справу, недостатньо одного здорового людського глузду. Потрібна здатність охопити нерідко безліч складних обставин, потрібен логічний розум, потрібна звичка оцінити докази, відділяти істотне від несуттєвого, важливе від суперечливого, потрібна присутність почуття законності, розуміння змісту закону. Проте часто буває так, що голова суду уявляє, що він цілком зрозуміло виклав їм які-небудь елементарні юридичні моменти, необхідні для вирішення справи. Тим часом виявляється, що вони вирішують справу на свій лад, за своїми власними міркуваннями, яке нічого спільного з юриспруденцією не мають [59, с. 63].

Тому ефективність функціонування інституту присяжних безпосередньо залежить від якісного складу осіб, які його реалізують. Корпус присяжних є своєрідним соціальним «зрізом» суспільства, у якому віддзеркалюються всі його переваги і вади. Він перебуває у безпосередній залежності від стану правової культури громадян держави, тому це не виключає вірогідності потрапляння до лави присяжних людей з низькими моральними якостями.

Необхідність відбору найкращих представників суспільства, здатних прийняти справедливе рішення, вимагає встановлення низки обмежень щодо участі громадян в якості присяжних. Інший шлях – це підвищення загального культурного рівня всього населення країни, що дозволить скоригувати відсоток потрапляння до суду присяжних осіб, життя яких співвідноситься з законами природи. З позиції теорії соціального натуралізму необхідно визначити коло осіб, які здатні прив'язати закон до природного права, застосовуючи свій життєвий досвід, правову культуру, совість, знання норм реального суспільного життя.

Отже, шляхом встановлення законодавчих обмежень необхідно забезпечити домінування в складі колегії присяжних осіб, чия свідомість не вражена комплексом сваволі та ілюзій. Визначальним фактором є міра узгодженості волі і свідомості кандидатів у присяжні із законами соціальної природи.

Підсумовуючи сказане, наголосимо на тому, що, незважаючи на відсутність чітко виписаних обов'язків суду присяжних в Україні, сама згадка про запровадження цього інституту без подальшої деталізації викликає ряд інших питань. Наприклад, Конституція не деталізує, чи має особа право на суд присяжних у цивільних та кримінальних справах, чи лише у кримінальних справах. У Сполучених Штатах Америки ця проблема вирішується Шостою Поправкою до Конституції, яка гарантує право на суд присяжних у всіх кримінальних справах. Сьома Поправка зберігає право на суд присяжних у позовах, що стосуються загального (цивільного) права, коли «сума позову перевищує двадцять доларів». Собівартість двадцяти доларів була набагато

вищою у 1791 році, коли ця поправка була ратифікована, проте ця сума ніколи не була збільшена.

Варто також зазначити, що професійний суддя має бути громадянином України (стаття 127), тоді, як Конституція України дозволяє «народу» формувати суд присяжних (стаття 124). Тим не менше, присяжні обираються з числа зареєстрованих виборців, які повинні бути громадянами України. Ця система подібна до системи Сполучених Штатів Америки, оскільки, відповідно до 28 U.S.C. §1865, громадянство є необхідною умовою для виконання обов'язків присяжного засідателя у федеральному судочинстві [74, с. 211].

Проте неоднозначне ставлення пересічних громадян – майбутніх присяжних засідателів до суду присяжних пояснюється у більшості випадків непоширенням серед населення інформації, яка дозволила б створити належне поняття про правову природу даного інституту. Проведення відповідних заходів з підвищення рівня правової культури, а також, як підтверджує досвід інших держав, створення достатньої матеріально-технічної бази у своїй сукупності дозволять подолати громадську індиферентність та ухилення від виконання громадянського обов'язку і тим самим забезпечить ефективне функціонування інституту суду присяжних [277, с. 88].

Також, продовжуючи пропозиції щодо збільшення кількості присяжних, вважаємо за необхідне ч. 1 ст. 385 КПК України «Виклик присяжних» викласти в такій редакції:

1. Після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості вісімнадцяти осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Ч. 2 та ч. 8 ст. 387 «Відбір присяжних у суді» викласти в такій редакції:

2. Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, про що складається протокол ознайомлення з правовим статусом присяжного, який підписує присяжний та головуєчий, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних

має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід.

8. Після відбору основних присяжних відбирається п'ять запасних присяжних з додержанням зазначених у цій статті правил.

2.4. Процесуальний порядок розгляду та вирішення кримінального провадження в суді присяжних України

На основі проведеного аналізу правового статусу присяжного в кримінальному судочинстві України, необхідно зауважити, що суд присяжних функціонує впродовж багатьох століть у різних державах світу незалежно від їх правової системи. В той же час, суд присяжних, незважаючи на свій космополітичний характер, має свої відмінні особливості у кожній з держав, хоча в основі діяльності полягають загальність та єдність мети і завдань його призначення [278, с. 131]. Суспільне сприйняття суду присяжних постійно балансує на межі від схвальних відгуків до гострої критики, наслідком чого є або запровадження суду присяжних, або його скасування. Така неоднозначність у підході до діяльності даного інституту викликає ряд запитань, а отже, і необхідність дослідження таких процесів.

Формою участі народу у здійсненні правосуддя є передбачене є здійснення кримінального провадження в суді присяжних, яке регламентується ст.ст. 383–391 глави 30 КПК України. У цих статтях мова йде про: порядок провадження в суді присяжних; роз'яснення права на суд присяжних; виклик присяжних; права і обов'язки присяжного; відбір присяжних у суді; приведення присяжних до присяги; недопустимість незаконного впливу на присяжного; усунення присяжного; порядок наради і голосування в суді присяжних. Цей порядок кримінального провадження регламентовано ч. 4 ст. 124 Конституції України.

Після прийняття нового КПК окремі аспекти здійснення правосуддя судом присяжних вже розглядали такі науковці як С. В. Прилуцький, В. М. Тертишник, В. В. Черней та ін. Разом з тим, порядок кримінального провадження в суді присяжних ще не можна визнати достатньо дослідженим.

Згідно з ч. 2 ст. 383 КПК України, суд присяжних утворюється при місцевому загальному суді першої інстанції.

Однак повстає питання, якщо в суді першої інстанції кримінальне провадження розглядалося судом присяжних, та цим складом суду винесено вирок, який оскаржується в апеляційному чи касаційному порядку, чому в таких випадках законом не передбачено створення суду присяжних в апеляційній чи касаційній інстанціях [116, с. 331].

Кримінальне провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється за клопотанням обвинуваченого судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження щодо кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один із них заявив клопотання про такий розгляд (ч.ч. 1, 3 ст. 384 КПК України).

Відповідно до КК України станом на 1 квітня 2015 р., покарання у вигляді довічного позбавлення волі можливе за вчинення таких кримінальних злочинів: ч. 3 ст. 110 «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»; ст. 112 «Посягання на життя державного чи громадського діяча»; ч. 2 ст. 115 «Умисне вбивство»; ч. 3 ст. 258 «Терористичний акт»; ч. 3 ст. 321–¹ «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів»; ст. 348 «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»; ст. 379 «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя»; ст. 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги»; ч. 5 ст. 404 «Опір начальникові або примушування його до

порушення службових обов'язків»; ч. 2 ст. 438 «Порушення законів та звичаїв війни»; ч. 2 ст. 439 «Застосування зброї масового знищення»; ч. 1 ст. 442 «Геноцид»; ст. 443 «Посягання на життя представника іноземної держави».

С. В. Андрусенко слушно зазначає, що законодавець надає перевагу розгляду кримінального провадження в суді присяжних перед загальним порядком, навіть якщо про це клопотатиме один із декількох обвинувачених та пояснює це як єдиним рівнем процесуальних гарантій у судовому розгляді під час розгляду справ у суді присяжних і в загальному порядку, так і необхідністю забезпечити конституційне право кожного обвинуваченого на розгляд його справи судом присяжних у випадках, передбачених законом [4, с. 290–291].

Організаційно-правові питання залучення присяжних до здійснення правосуддя регулює глава 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Як вже зазначалось, у ній визначено: статус присяжного; порядок формування списку присяжних; вимоги до присяжного; підстави і порядок увільнення від виконання обов'язків присяжного; залучення присяжних до виконання обов'язків в суді; гарантії прав присяжних.

Відповідно до ст. 384 КПК України прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних. Письмове роз'яснення прокурора додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Практиками наголошується, що у зазначеній категорії кримінальних проваджень прокурору при здійсненні нагляду за додержанням законів за органами, які проводять досудове розслідування у формі процесуального керівництва належить виключна роль [116, с. 332].

Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних (ч. 2 ст. 284 КПК України).

Однак КПК України містить протиріччя щодо процесуального статусу особи та моменту роз'яснення права на розгляд провадження судом присяжних.

Відповідно ст. 42 КПК України, обвинуваченим є особа, обвинувальний акт стосовно якої переданий до суду [106].

Натомість, як зазначено у ч. 1 ст. 384 КПК України, письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості, правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Підтримуємо позицію науковців-практиків про те, що необхідно у ст. 384 КПК України зазначити, що письмове роз'яснення про можливість та особливості розгляду кримінального провадження судом присяжних прокурор здійснює підозрюваному перед затвердженням обвинувального акту або обвинуваченому під час підготовчого судового засідання [116, с. 333].

Як має діяти при цьому суд, роз'яснив Вищий спеціалізований суд України у п. 3 інформаційного листа від 3 жовтня 2012 р. №223–1430/0/4–12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до КПК України» [194, с. 92]. У разі подання обвинуваченим такого клопотання суд повинен постановити ухвалу про призначення судового розгляду судом присяжних.

Порядок виклику присяжних регламентується ст. 385 КПК України та був нами розглянутий в попередньому підрозділі. Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий повинен дати секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу з числа осіб, що внесені до списку присяжних.

Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання

обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки. На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя.

Порядок кримінального провадження судом присяжних визначений у ч.ч. 1, 3 ст. 383 КПК України. Таке провадження здійснюється відповідно до загальних правил КПК з особливостями, встановленими параграфом 2 глави 30 цього Кодексу. Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч. 3 ст. 331 КПК України, судді і присяжні вирішують спільно.

Кримінальне провадження розпочинається після здійснення всіх відводів та самовідводів.

Як вже зазначалось, моделям суду присяжних відомі два види відводу – мотивований і немотивований. Для вмотивованого відводу в законі передбачено відповідні підстави. Немотивований відвід являє собою заперечення проти кандидата у присяжних без зазначення підстав для такого заперечення [221, с. 234]. Для реалізації немотивованого відводу також потрібні об'єктивні причини. А. А. Солодков зазначає, що заявлення стороною відводу завжди здійснюється з метою формування колегії присяжних, схильної до прийняття певного рішення, а право на немотивований відвід реалізується у випадках, якщо сторона не може обґрунтувати свій вибір правовою нормою. О. М. Тісен наголошує, що не завжди можливо виключити з числа кандидатів у присяжні засідателі тих, хто не здатний виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, тому право на заявлення немотивованих відводів у суді присяжних має величезне значення [244, с. 147].

Цікавим є дослідження А. А. Солодкова відповідно до регламентації заявлення немотивованих відводів законодавством іноземних країн. Так, за федеральним законодавством США, якщо підсудному може бути призначено смертну кару, сторонам дозволяється заявити без вказівки мотивів до 20 відводів. У випадку, коли підсудному може бути призначено покарання більше

одного року позбавлення волі, обвинувачу дозволяється заявити 6, а захиснику – 10 немотивованих відводів. У Франції прокурор має право на 4 немотивованих відводів, а підсудний і його захисник – на 5. В Англії для обвинуваченого раніше існувало право на 7 немотивованих відводів, потім воно було скорочено до 3, а згодом – зовсім виключено. Згідно п. 2 ч. 5 ст. 327 КПК РФ підсудний та його захисник, державний обвинувач мають право на 2 немотивованих відводи. Статтею 223 КПК Грузії передбачено, що сторони мають право на 12 немотивованих відводів, якщо санкція статті, за якою обвинувачується особа, передбачає довічне позбавлення волі. В інших випадках сторони мають право на 6 необгрунтованих відводів [221, с. 234].

С. А. Коломенська пропонує класифікувати відводи кандидатів у присяжні таким чином:

1. Залежно від того, вказується чи ні причина для усунення кандидата в присяжні від участі в розгляді справи, – відвід може бути мотивованим і немотивованим (безмотивний);

2. Залежно від того, хто є заявником, – відвід за ініціативою головуючого судді; відвід за клопотанням сторін; самовідвід. У свою чергу, відвід за ініціативою головуючого поділяють на відвід у силу закону та на відвід головуючого за своїм розсудом.

Відвід кандидатів у присяжні відповідно до закону включає в себе такі різновиди: відвід із посиланням на упередженість, зокрема, родинні зв'язки або знайомство з ким–небудь із учасників судового провадження; відвід із мотивів невідповідності вимогам, що пред'являються законом до присяжних, наприклад, кандидат не досяг певного віку, є громадянином іншої країни; відвід присяжного, який вчинив злочин;

3. Залежно від кількості заявників – відвід індивідуальний, тобто заявлений одним суб'єктом, і спільний, тобто заявлений кількома суб'єктами за їх взаємною згодою або більшістю голосів;

4. Залежно від кількості кандидатів, що підлягають відводу – поіменний відвід, тобто відвід окремому кандидату, і груповий відвід, тобто відвід всій групі кандидатів

5. Залежно від характеру причини, що перешкоджає громадянину виконувати обов'язки присяжного – загальний відвід і відвід у конкретній справі [90, с. 158–159].

Відповідно до ч. 5 ст. 387 КПК України, усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів, що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. У разі якщо судді не прийшли до одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі в розгляді кримінального провадження або відведеним.

Якщо після відводів та самовідводів, присяжних залишилося більше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження (ч. 6 ст. 387 КПК України). Після відбору основних присяжних відбирається двоє запасних присяжних (ч. 8 ст. 387 КПК України). Прізвища відібраних основних і запасних присяжних заносяться до журналу судового засідання в тому порядку, в якому їх було відібрано.

Якщо ж присяжних залишилося менше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, секретар судового засідання за вказівкою головуєчого викликає присяжних додатково.

Після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуєчим та за пропозицією головуєчого присяжні складають присягу (ст. 388 КПК України).

Отже, якщо обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді довічного позбавлення волі, на етапі підготовчого судового провадження скористався своїм правом, передбаченим ст. 384 КПК, щодо розгляду кримінального провадження судом присяжних, головуючий оголошує присутнім про те, що у зв'язку із заявленням таким обвинуваченим клопотання про розгляд кримінального провадження судом присяжних, яке було задоволено ухвалою суду, судовий розгляд проводитиметься судом присяжних (двома професійними суддями та трьома присяжними). Після цього головуючий називає прізвища суддів, які входять до складу суду присяжних, та прізвища семи присяжних, визначених відповідно до ч. 1 ст. 385 КПК автоматизованою системою документообігу суду, з числа яких у порядку, передбаченому ст. 387 КПК, необхідно здійснити відбір трьох основних та двох запасних присяжних;

Вищий спеціалізований суд України у п. 5 інформаційного листа від 3 жовтня 2012 р. № 223–1430/0/4–12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до КПК України» [194] зазначає, що процесуальною дією, якою закінчується підготовча частина судового розгляду кримінального провадження, є видалення свідків із зали судового засідання, яке здійснюється судовим розпорядником за розпорядженням головуючого. Тільки питаний свідок може бути залишений у залі судового засідання (ч. 15 ст. 352 КПК України).

Далі головуючий оголошує присутнім про початок судового розгляду. Судовий розгляд розпочинається з оголошення прокурором обвинувального акта. Перед початком оголошення головуючий надає слово прокуророві, який зазначає, що ним буде проголошено короткий виклад обвинувального акта або при заявленні клопотання, повний текст.

Далі головуючий, якщо заявлено цивільний позов, надає слово цивільному позивачеві, його представнику, законному представнику.

Після цього головуючий встановлює особу обвинуваченого для того, щоб пересвідчитися, що в судовому засіданні з'явилась саме та особа, яка

обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення та роз'яснює обвинуваченому суть обвинувачення. Особа обвинуваченого встановлюється шляхом його опитування головою, зокрема, з'ясуванню підлягає його прізвище, ім'я та по батькові (у деяких випадках суд має встановлювати дані про різні прізвища, імена та по батькові обвинуваченого, які він мав із метою уникнення викриття у вчиненні кримінального правопорушення), рік, місяць і день його народження, громадянство, місце народження і місце проживання, заняття, освіта, сімейний стан тощо.

Суд, пропонуючи обвинуваченому дати пояснення щодо суті обвинувачення та відомих йому обставин справи, має одночасно роз'яснити цій особі зміст ст. 63 Конституції України.

Далі суд розпочинає дослідження доказів (351–361 КПК України). Так, спочатку підлягає допиту обвинувачений, потерпілий, потім свідки, досліджується висновок експерта, речові докази тощо.

Учасники судового провадження з дозволу головуючого мають право ставити по чергову, у порядку, визначеному останнім, запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали.

Після закінчення судових дебатів, проголошення обвинуваченим останнього слова, за відсутності обставин, передбачених ст. 341, ч. 4 ст. 365, ч. 5 ст. 469 КПК, суд невідкладно виходить до нарадчої кімнати – окремого приміщення суду, призначеного для обговорення судом наслідків розгляду кримінального провадження, вирішення питань фактичного і правового характеру, а також ухвалення судового рішення. Про вихід суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку всім присутнім у залі судового засідання оголошує головоючий.

Щодо проведення наради перед голосуванням, то ситуація в Україні з наявністю нарадчих кімнат доволі складна. У зв'язку з тим, що закон вимагає неодмінного дотримання таємниці нарадчої кімнати протягом усього процесу обговорення сутності обвинувачення, а також враховуючи вимушену тривалість перебування в ній складу суду, що зумовлена особливою складністю

розгляду такого виду проваджень, то, звичайно, нарадча кімната повинна бути спеціально облаштована та пристосована до можливого тривалого перебування в ній присяжних з метою запобігання незаконному впливу на них [280, с. 74].

Також, Т. С. Нешик зазначає, актуальною ця проблема є для функціонування суду присяжних, оскільки провадження з його участю здійснюється колегіально судом у складі п'яти осіб, троє з яких є пересічними громадянами, а тому, на відміну від професійних суддів, не пройшли перевірки щодо належного рівня особистих і моральних якостей, необхідних для неупередженого здійснення судочинства. Ситуація ускладнюється відсутністю на рівні виконавчої влади розробок типових проектів будівель для нових форм судочинства, а глибока економічна криза призводить до неможливості, навіть за наявності таких розробок, втілення їх у життя. А з іншого боку, запровадження на підставі нового КПК України інституту присяжних виводить цю проблему на загальнодержавний рівень, а тому й має знайти підтримку зі сторони законодавчої та виконавчої гілок влади [153, с. 238].

Про порядок наради і голосування в суді присяжних йдеться у ст. 391 КПК України. Народою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені ст. 368 КПК України, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. Ніхто із складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування. Кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

Однак головуючий без участі присяжних вирішує наступне. Так, відповідно до ч. 3 ст. 331 КПК, незалежно від наявності клопотань суд зобов'язаний розглянути питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Л. В. Карабут пояснює це тим, що перегляд рішення про продовження строку тримання під вартою повинен бути позбавлений емоційності присяжних, щоб обвинувачений за наявності підстав до його подальшого тримання під вартою не зміг ухилитися від суду. Окрім того, вирішення цього питання потребує розуміння присяжними таких юридичних понять, як «обґрунтована підозра», «ризик переховування» тощо [63, с. 127].

При проведенні голосування може так скластися, що за рішення суду проголосували три присяжних, а професійні судді залишилися в меншості. Як слід діяти при цьому, визначено у ч. 5 ст. 391 КПК України та п. 11 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. №223–1446/0/4–12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до КПК України» [190, с. 95–112]. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Слід акцентувати увагу на тому, що у юридичній літературі переважно негативно оцінюється встановлений ч. 3 ст. 383 КПК України порядок, згідно з яким усі питання, пов'язані з судовим розглядом, крім питання, передбаченого ч. 3 ст. 331 цього Кодексу, судді і присяжні вирішують спільно. Наведемо висловлювання деяких із науковців:

запровадження «такої «економної» моделі суду присяжних можна пояснити небажанням творців нового кодексу експериментувати з поки невідомим для вітчизняного кримінального процесу інститутом» [104, с. 123];

вбачається, «що мінімізований склад присяжних обмежуватиме їх самостійність та активність при дослідженні доказів та ухваленні рішення. За такого складу присяжних останні, як і за радянських часів, напевно, будуть орієнтуватися на позицію професійних суддів, а свою роль розглядатимуть як факультативну. Таким чином, законодавець, як і в минулі часи, відвів присяжним роль «присутніх». Напевно... не такий суд присяжних потрібен сьогоднішньому вітчизняному суспільству» [181, с. 284];

ніякого «самостійного рішення (вердикту) присяжні, за такої концепції, не приймають, а отже – практично не відповідають ні за долю справи, ні за свої рішення. Пропонуючи ж їм спільно з суддями вирішувати всі питання судочинства законодавець торує шлях до колективної безвідповідальності як самих присяжних, так і судів-професіоналів, котрі, за таких умов, свої помилки та зловживання можуть «списувати» на недосвідчених присяжних. Такі присяжні можуть легко стати ширмою судового безглуздя» [239, с. 145];

проігнорований «вітчизняний і міжнародний досвід діяльності суду присяжних, а запроваджений не маючий аналогів у світі новий суд у складі двох професійних суддів і трьох присяжних, які разом розв'язують усі питання справи без окремого вердикту суду присяжних» [241, с. 259].

у КПК мова йде про суд присяжних, хоча за формою він таким не є. «Народне представництво у кримінальному провадженні у складі однієї з суддями колегії – називається судом шефенів, аналог інституту народних засідателів радянського періоду, але ніяк не суд присяжних» [162, с. 122];

за існуючої «...моделі організації альтернативної форми судочинства це вже не суд присяжних, адже за сформованою практикою присяжні засідателі повинні одноособово приймати рішення по справі, без втручання професійного судді, а останній має лише одягнути рішення народних представників у правову форму. Така модель ... більше схожа на іншу форму народного представництва

в суді – народних засідателів, і нічого спільного, як нам вбачається, з таким інститутом, як суд присяжних, не має» [270, с. 587];

попри усе новаторство нового КПК, давно обіцяне започаткування в Україні суду присяжних фактично так і не відбулось. Із статей 31, 383–391 цього Кодексу можна дійти висновку, що «йдеться не про присяжних у класичному розумінні цього поняття, а про народних засідателів ще радянського штибу» [233, с. 10];

провадження не відповідає класичній моделі суду присяжних. Потрібно так врегулювати порядок кримінального провадження, щоб присяжні самостійно давали відповідь на основне запитання, чи винен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення. Якщо так, професійний суддя має вирішити усі інші питання, передбачені ст. 368 КПК, ухвалити обвинувальний вирок і призначити обвинуваченому [303, с. 6–7].

Нами поділяються наведені зауваження науковців та в попередніх підрозділах запропонована інша модель суду присяжних. Слід погодитися з висловленою у юридичній літературі думкою, що суд присяжних повинен відроджуватись близько до його класичній формі. Тобто він має створюватись для поділу судової влади на дві відносно самостійні структури – суд присяжних і професійний суддя. Особливість класичної моделі цього інституту полягає в тому, що повноваження професійного судді і присяжних суттєво відрізняються один від одного. Питання про винуватість вирішується присяжними в їх вердикті, а питання про покарання – суддею у вирокі [238, с. 278].

Отже, за правилами, встановленими новим КПК України, присяжні засідателі не прирівнюються до суддів (як було стосовно народних засідателів), а лише наділяються низкою прав та обов'язків, необхідних для участі в розгляді справи. Основні ж права по керівництву судовим розглядом має суддя, головуєчий у судовому засіданні, який ухвалює всі проміжні процесуальні рішення.

Ще однією особливістю кримінального провадження у суді присяжних, яка одночасно вважається його недоліком, є відсутність професійної складової

в індивідуальних особистісних якостях присяжного, на відміну від професійного судді [279, с. 604]. Тому на них можуть мати вплив промови прокурора та захисника.

У змагальному кримінальному процесі за участю присяжних, адвокат і прокурор, які не володіють ораторським мистецтвом, в кращому випадку – безкорисні, в гіршому – джерело підвищеної суспільної небезпеки і для потерпілого, і для суспільства [134, с. 45].

С. С. Хрульов стверджує, що на присяжних, в першу чергу, вплине та промова, яка роз'яснює сумнівні для них обставини, висвітлюючи їх з належних сторін, тобто зачіпає саму суть справи і проголошується зрозумілою для них мовою, і що ця промова, яка не задовольняє ці умови, якою б ефективною вона не була і вишуканою по формі, не справить ніякого враження, або, краще сказати, не вплине на рішення суду [267, с. 40].

О. П. Кучинська наголошує, що головне завдання захисника під час судового розгляду судом присяжних, окрім максимального прояву своїх ділових професійних якостей, перетворити присяжних у своїх співрозмовників, нагадати їм про події та докази, які разом з'ясовувалися під час судового слідства [113, с. 17].

Промова захисника має свою структуру (логічну мовну композицію виступу): вступ, основна частина, висновок. Кожен з цих елементів має своє цільове призначення, стилістичні особливості, співвідношення загальних положень і конкретних фактів, раціональних і емоційних засобів мовного впливу.

У вступній частині захисної промови адвокат намагається вирішити наступні завдання щодо створення умов для ефективного переконання присяжних, формування у них уважного і поблажливого ставлення до позиції захисту: оволодіти увагою присяжних; викликати їх інтерес до промови; встановити з ними психологічний контакт; сформувати у них відповідальне відношення до правильного і справедливого рішення, яке відноситься до їх

компетенції; психологічно підготувати присяжних до сприйняття аргументів захисту, викладених в головній частині промови [57, с. 213].

Для вирішення цих завдань у вступній частині захисної промови використовуються різноманітні прийомами:

морально-суспільна оцінка справи, що розглядається;
 вказівка на специфічні особливості кримінальної справи;
 викладення фактичних обставин справи;
 виклад програми виступу;
 вказівка на причини, що привели підсудного до злочину;
 характеристика підсудного (моральна–етична, психологічна);
 апеляція до окремих положень, які в своїй промові розкрив державний обвинувач, з аналізом окремих положень, помилок і т.д. [57, с. 213].

На думку відомого у XIX столітті англійського юриста Р. Гарріса експресивність виступу можуть підкреслити мовні повтори, оскільки, основна думка повторюється не повторенням слів, а новими вишуканими зворотами, а завдяки цьому замість однієї думки в словах ... ніби чути дві або три [33, с. 279].

Головна частина захисної промови представляє собою сукупність окремих мікротем, які пов'язані між собою по змісту:

- 1) виклад фактичних обставин справи;
- 2) аналіз зібраних по справі доказів;
- 3) обґрунтування кваліфікації злочину;
- 4) характеристика особи підсудного;
- 5) аналіз причин і умов, які сприяли вчиненню злочину;
- 6) міркування щодо міри покарання;
- 7) міркування щодо цивільного позову, якщо він заявлений у кримінальному провадженні [57, с. 214].

Закінчуючи промову, захисник спрямовує свій виступ перед присяжними так, щоб остаточно переконати їх в правильності і справедливості представленої позиції та спонукати винести вердикт, який відповідатиме позиції захисту.

На думку О. Б. Загурського, з цією метою адвокат в закінченні судової промови може використати наступні прийоми:

короткий повтор позиції захисту по вказаних питаннях;

коротке підведення підсумків судового слідства з сумуванням основних доказів захисту;

нагадування присяжним основних даних, які позитивно характеризують підзахисного і викликають до нього співчуття;

звернення до відчуття милосердя і справедливості присяжних і суддів [57, с. 217–218].

Ми вважаємо, що аналогічний підхід, але дещо в «зворотньому напрямі» може використати і сторона обвинувачення. Може, але не повинен. Оскільки захисник за будь-яких обставин, вчиняв підзахисний правопорушення, чи ні, зобов'язаний захищати його інтереси. А прокурор зобов'язаний оперувати виключно фактами, встановленими і доведеними у визначеному законодавством порядку.

В цьому й проглядається небезпека такої форми судочинства як суд присяжних. З наведеного вище ми неозброєним оком можемо побачити на скільки висока вірогідність впливу на рішення присяжних з боку сторін захисту та обвинувачення. Оскільки присяжні, більшою мірою, при прийнятті рішення керуються власним життєвим досвідом, особистими переконаннями та, скоріш за все, доволі пересічними знаннями в юриспруденції, зважаючи на встановлені вимоги до кандидата на посаду присяжного, – одним словом – приймають рішення більш емоційно, то досвідчений прокурор або захисник, з високими професійними якостями, загартованими багаторічною практикою, легко можуть схилити їх до хибного суб'єктивного, а не об'єктивного рішення. І це при тому, що суд присяжних розглядає *лише* кримінальні провадження по особливо тяжким кримінальним правопорушенням, за які передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі. Наслідки помилки, при будь-якому хибному рішенні, виправдувальному чи обвинувальному, матимуть фатальні наслідки для людських життів.

Підводячи підсумки, треба відмітити, що суд присяжних є формою участі представників громадянського суспільства на відправлення правосуддя і однією з основних засобів перетворення кримінального правосуддя загалом. Участь представників народу у відправленні правосуддя – це форма реалізації суверенітету народу. Залучення громадян до відправлення правосуддя завжди розглядалося як ризик, притаманна демократичній державі [282, с. 71].

Тому, запровадження на сучасному етапі розвитку нашої країни інституту суду присяжних є прогресивним явищем у сфері правосуддя, яке сприяє піднесенню морального стану суспільства.

Проте, ми поділяємо думки науковців, які стверджують, що 3 присяжних не в повній мірі забезпечують основні принципи демократичності, соціального контролю за законністю і справедливістю діяльності суддів.

Так, В. В. Карпунцов пропонував для розгляду тяжких злочинів запровадити суд з 12 присяжних. С. В. Ківалов вважав за доцільним поступово розширити до шести чисельність присяжних для участі у кримінальному судовому провадженні судом першої інстанції, а також передбачити участь присяжних у розгляді всіх справ про тяжкі насильницькі злочини [75, с. 101–102].

Ми погоджуємось з думкою О. Г. Яновської, яка зазначає, що чисельність присяжних за КПК України – 3 особи – суттєво знижує ефективність діяльності суду присяжних. В такому складі суд присяжних не може відігравати тієї ролі, яка на нього покладається Конституцією України: забезпечувати повноцінну участь народу в процесі здійснення правосуддя. Видається необхідним збільшити кількість присяжних задля підвищення репрезентативності журі та ефективності його діяльності і відокремити лаву присяжних від лави професійних суддів з метою забезпечення неупередженості судового рішення та запобігання можливого впливу професійних суддів на присяжних [298, с. 137].

Отже, підтримуємо точку зору Л. В. Карабута, що запровадження суду присяжних в Україні має відбуватися не лише за рахунок збільшення у складі

суду кількості непрофесійних суддів (представників народу), а тим паче – збільшення кількості професійних суддів, а шляхом відокремлення колегії присяжних, яка вирішує питання факту, від колегії професійної, котра вирішує питання права [63, с. 127].

Конституція України, даючи гарантію існування суду присяжних, підняла ряд питань, які мають бути вирішені наступним законодавством. Одне з цих питань – це характер судочинства, і яку форму суду присяжних обере для себе Україна – континентального чи звичаєвого права.

Судочинство в континентальній Європі, наприклад, наслідує інквізиторний (опитувальний) підхід до розгляду справи, коли суддя бере активну участь у процесі судочинства. У кримінальних провадженнях суддя розпочинає процес, зачитуючи обвинувачення, чи навіть узагальнюючи докази; також суддя може викликати та ставити запитання свідкам у справі.

Судочинство у США відбувається за змагальною системою, коли сторони беруть активну участь у поданні своїх доказів. Суддя є набагато пасивнішим у цій системі: він переважно реагує на заперечення сторін та відповідає на письмові чи усні запити. Суддям штатів у кримінальних справах заборонено коментувати докази; утримуються від цього, як правило, і судді федеральних судів. Сторони відповідальні за виклик свідків, і судді здебільшого уникають постановки їм своїх власних питань. Причина, чому судді в США відіграють таку пасивну роль, полягає в намаганні уникнути неналежного впливу на присяжних, адже безсторонній суд присяжних є найважливішим чинником забезпечення прав особи та обмеження державної влади шляхом залучення таких же, як і відповідач, громадян до вирішення його долі.

Отже, Україна повинна усвідомлено підходити до питання, яким саме чином їй втілювати конституційну гарантію суду присяжних. Якщо Україна поєднує інквізиторну систему з системою суду присяжних, схожою до тієї, що існує в США, то виникає великий ризик, що активна роль судді поставить під загрозу безсторонність присяжних. Це суперечитиме правам обвинуваченого і достовірному розслідуванню обставин справи. Якщо Україна наслідуватиме

змагальну систему, то судові буде необхідна зрозуміла система процедурних і доказових правил для справедливого забезпечення прав обвинуваченого, справедливості судового процесу, безсторонності присяжних.

Висновки до розділу 2

Проаналізовано низку питань процесуального та організаційного характеру стосовно спеціального статусу присяжного, що дозволяє йому здійснювати функцію правосуддя. Наголошується на необхідності врахування елементів правового статусу судді, зокрема прав та обов'язків щодо здійснення правосуддя, які, на думку опитаних, можна використати як вихідні для характеристики статусу присяжного. Доведено, що статус присяжного як учасника кримінального провадження визначає межі його процесуальної діяльності та гарантії реалізації процесуальних функцій. З урахуванням тлумачення норм КПК України (ч. 2. 3 ст. 385) встановлено, що громадянин, якого внесено до списку присяжних, набуває статусу присяжного з моменту вручення йому відповідного письмового виклику до суду. Головуючий дає секретареві судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, внесених до списку.

Здійснено аналіз закріплених законодавством прав та обов'язків присяжного, який з огляду на засаду безпосередності повинен брати участь в усьому перебігу провадження, є активним учасником дослідження доказів у судовому засіданні, може ставити питання для уточнення та деталізації незрозумілих йому відомостей будь-яким категоріям допитуваних, а також головуючому. Встановлено, що процесуальні права не поширюються на запасних присяжних, які відповідно до ч. 10 ст. 387 КПК України під час судового засідання не беруть в ньому участь, хоча й мають постійно перебувати на відведених їм місцях. Обов'язки присяжного за своїм функціональним

призначенням розподілено на такі, що виникають під час формування колегії присяжних, судового розгляду та ухвалення рішення.

Запропоновано доповнити ч. 2 ст. 387 КПК України зобов'язанням головууючого попередити присяжних про їх усунення від подальшої участі в судовому розгляді в разі наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний унаслідок недопустимого впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення кримінального провадження відповідно до закону (ініціатором такого рішення може бути сторона, які відомі відповідні дані).

Розкрито передбачені КПК України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» різні за своїм правовим характером гарантії присяжного, а також засади відповідальності присяжного за постановлення завідомо неправосудного вироку. Гарантії присяжного розподілено на соціальні (виплата винагороди й добових; відшкодування витрат на проїзд і наймання житла; зарахування періоду виконання присяжними своїх обов'язків до трудового стажу; обмеження щодо звільнення присяжного з роботи або переведення його на іншу роботу без його згоди тощо) й такі, що сприяють незалежності й недоторканості присяжних. Обидві групи гарантій поширюються на час виконання ним обов'язків щодо здійснення правосуддя, за винятком ужиття заходів забезпечення безпеки, які можуть тривати й довше. Втручання в діяльність присяжного щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом. Проте правовий механізм реалізації цих гарантій в Україні поки що не закріплено. Відповідно до ч. 3 ст. 62 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на присяжних поширюються всі гарантії незалежності й недоторканості суддів, установлені законом на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя, однак реально до присяжних може бути застосовано лише частину таких норм. Потребує законодавчого уточнення статус присяжних як осіб, на яких розповсюджуються гарантії, закріплені в Законі України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів».

Приділено увагу питанням кримінальної відповідальності присяжного за постановлення завідомо неправосудного вироку. Доведено, що присяжний має нести відповідальність за окремою нормою Кримінального кодексу України, оскільки його статус відмінний від статусу судді. Проаналізовано закріплений ст. 481 КПК України особливий порядок повідомлення про підозру присяжному на час здійснення ним правосуддя, що покладається на Генерального прокурора України або його заступника (п. 3 ч. 1). У разі застосування запобіжного заходу щодо присяжного повідомляються органи і службові особи, які їх обрали або призначили чи відповідають за заміщення їхніх посад (п. 2 ч. 1 ст. 483 КПК України). Органом, якому надсилається таке повідомлення щодо присяжного і народного засідателя, вважається відповідний суд загальної юрисдикції.

Розглянуто етапи організації роботи суду присяжних. Проаналізовано правові підстави та порядок складання списку громадян для виконання функцій присяжних, з'ясовано особливості перевірки відповідності кандидатів встановленим вимогам, оцінено підстави, що перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного, звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків, а також їх можливого самовідводу. Окремо наголошується на можливості звільнення від виконання обов'язків присяжних посадових осіб органів місцевого самоврядування, осіб, які були судимі за вчинення кримінального правопорушення, а також священнослужителів.

Здійснено порівняльний аналіз закріпленого в національному законодавстві порядку заявлення відводів як важливого інструменту процедури відбору присяжних, що можуть бути як мотивованими (передбачений КПК України порядок передбачає заявлення лише вмотивованих відводів з підстав, які прямо закріплені у п. 1–3 ч. 1 ст. 75 КПК України або нерегульовані конкретно відповідно до п. 4), так і немотивованими, адже за законодавством деяких країн встановлено певну кількість невмотивованих відводів стосовно різних учасників кримінального провадження, зокрема присяжних.

Виокремлено особливості кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України. З огляду на науковий доробок, емпіричні матеріали та зарубіжний досвід наведено аргументацію стосовно необхідності збільшення кількості суддів до трьох та присяжних у складі суду до дев'яти осіб, що більшою мірою відповідатиме перевіреної часом «класичній» моделі суду присяжних (опитані нами 81,0 % прокурорів, 76,7 % адвокатів, 63,9 % громадян і 47,7 % суддів підтримують таку пропозицію).

Зазначається, що відповідно до КПК України кожний зі складу суду присяжних є рівним у своїх правах. Незгода одного зі складу суду присяжних з рішенням (його частиною) може бути висловлена в формі окремої думки. Запропоновано врахувати апробовані в багатьох європейських країнах та США кримінальні процесуальні засади, що визначають процесуальний порядок вирішення кримінального провадження в суді присяжних: щодо розмежування компетенції між суддями і присяжними; щодо організаційного відокремлення колегії присяжних від професійних суддів; стосовно мотивування рішень присяжних та їх юридичної відповідальності за зміст рішення; про незмінність вердикту присяжних за виключенням випадків, коли відповідне рішення може бути скасоване у касаційному порядку через порушення процедури його постановлення.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В СУДІ ПРИСЯЖНИХ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

3.1. Англо-американська модель суду присяжних

Незважаючи на закріплення у КПК України головних положень, що передбачають функціонування інституту присяжних в Україні, поточний варіант моделі їх діяльності викликає чимало зауважень у вчених та практичних працівників. Часткова невідповідність сучасного стану інституту суду присяжних світовій практиці та національному досвіду його організації спонукають до нових наукових пошуків. У цьому контексті важливим видається пізнання зарубіжного досвіду функціонування цього інституту.

В історії цивілізації існували різні форми участі народу у відправленні правосуддя. Починаючи з колегії геліастів у Стародавній Греції, тидингів у Скандинавських країнах, обвинувального журі в Англії, «суду рівних» у Франції, шефенів у Німеччині, складалась сучасна англо-американська та франко-германська (континентальна) моделі суду присяжних [55, с. 31].

Відтак, нині світовій юридичній практиці відомі дві основні моделі суду присяжних – європейська (континентальна, французька) і англо-американська (класична). У європейській моделі народні засідателі (шеффени) досліджують всі матеріали справи і спільно з суддями вирішують питання винуватості підсудного, а також покарання. Англо-американська модель передбачає, що колегія присяжних самостійно, у відсутність судді, виносить вердикт про винуватість чи невинуватість підсудного, який після його проголошення отримує законну силу і є обов'язковим для судді. У цій моделі присяжні вирішують тільки питання винуватості підсудного.

В судах англо-американської системи для присяжних розробляються спеціальні інструкції, оскільки навіть найбільш освічені присяжні далеко не

завжди адекватно розуміють значення спеціальних юридичних термінів. У цих інструкціях дається тлумачення термінів, викладаються правила судового доведення та інші важливі настанови щодо виконання їхніх обов'язків і порядку роботи суду. Більшість судів включають до цих інструкцій описи стандартних зразків «доказу поза розумним сумнівом» і випадків застосування презумпції невинуватості [147].

На наш погляд подібні положення у вигляді інструкцій, пам'яток, методичних рекомендацій, алгоритмів варто розробляти й у нас. Це допоможе присяжним зорієнтуватися у юридичних нормах необхідних для прийняття об'єктивного судового рішення. У них слід викладати права й обов'язки присяжних, особливості кваліфікації злочинів, порядок провадження в суді, а також інші важливі обставини знання яких допоможе прийняти об'єктивне та справедливе судове рішення.

За статистикою англосаксонських країн, суд присяжних виносить від 15 до 20 % виправдувальних вироків, що є недосяжним для традиційних складів суду [36, с. 345]. Це є важливим аргументом доцільності функціонування суду присяжних.

Велика Британія. У сучасній Англії суд присяжних розглядає як кримінальні справи, так і цивільні спори. Порядок організації та діяльності суду присяжних регулюється такими законодавчими актами, як: Закон про здійснення правосуддя 1970 р.; Закон про суди 1971 р., що передбачає створення суду Корони і наділяє останній, замість низки колишніх судових установ, правом розгляду справ за першою інстанцією, в тому числі за участю присяжних; Закон про присяжних 1974 р., зі змінами 1984, 1988 рр.; Закон про кримінальне право 1977 р.; Закон про Верховний Суд 1981 р., Закон про поліцію і докази у кримінальних справах 1984 р., Закон про державних обвинувачів 1985 р, Закон про суди і правове обслуговування 1990 р., закони про кримінальне правосуддя і громадський порядок 1994 р.; Закон про кримінальний процес і розслідування 1996 р. та інші [275, с. 34–36].

До 1971 р. присяжні брали участь при розгляді справ у четвертних сесіях графств, судах ассизів, відділенні Королівської лави або Центрального кримінального суду. Створений у 1971 р. суд Корони регулярно проводить засідання у шести округах, центри яких розташовані в найбільших містах Англії та Уельсу, і розглядає за першою інстанцією, за участю присяжних такі категорії справ, як державна зрада і піратство; тяжке і просте вбивство; геноцид; видача державної таємниці; дітовбивство; зґвалтування; статеві зносини з неповнолітньою; заклик до заколоту, заколот; порушення правил руху транспорту, що спричинили смерть потерпілого та інші. Розгляд справ у Суді Корони проводиться одним суддею перед судом присяжних.

У багатьох європейських країнах активну участь у формуванні суду присяжних беруть обвинувачення і захист, яким надається право здійснювати відвід. Зокрема в Англії та Валії (Уелс) представники обвинувачення і захисту можуть відвести деяких кандидатів у присяжні, обов'язково вказавши причини свого рішення. А у Шотландії, наприклад, окрім вмотивованого, сторони мають право здійснити немотивований відвід до 3-х кандидатів кожен. У більшості країн Європи право відводу надається обвинуваченому. Зокрема, у Північній Ірландії обвинувачений може відвести без зазначення причин до 12-ти кандидатів у присяжні [149]. На наш погляд право на немотивований відвід має свої переваги, а тому може бути використане і запроваджене в законодавство України.

Присяжні в Англії вважаються «суддями факту», тобто вони не вирішують питань права. Більше того, за англійським законодавством вони можуть бути вилучені на час розгляду судом суто юридичних питань. Так, під час обговорення в судовому засіданні питань про законність методів одержання доказів присяжні підлягають виведенню з залу засідання.

За Законом про розгляд справ у суді 1981 р. вердикт виноситься присяжними більшістю голосів, однак суддя може вимагати винесення одноголосного вердикту. За рішенням судді допускається повторне обговорення вердикту за умови, якщо, на його переконання, присяжні радилися

недостатньо довго. Ніхто не має права вимагати від журі мотивації вердикту про винність. Більше того, той, хто спробує проникнути в таємницю дорадчої кімнати, може бути покараний у кримінальному порядку.

При винесенні присяжними обвинувального вердикту питання про міру покарання вирішує суддя у вирок. Причому вирок може бути винесено суддею за кілька днів і навіть місяців після вердикту, протягом яких чиновники служби пробації з'ясовують умови життя, виховання, роботи підсудного, встановлюють інші випадки його конфліктів із законом. Одержавши цю інформацію, яка, звичайно, не може бути доказом винності особи, суддя призначає покарання, тобто приймає рішення на основі кримінального закону [12, с. 51].

Виправдувальний вердикт присяжних не може бути скасовано, тому він є остаточним і оскарженню не підлягає.

Внаслідок розвитку суспільства, становлення англійської державності журі присяжних було остаточно оформлено як правову субстанцію, діяльність якої спрямовувалася на захист громадян від сваволі влади, і тим самим журі розглядалося як необхідний державно-правовий демократичний інститут [12, с. 290]. Інститут присяжних в Україні також має стати своєрідним бар'єром від судового свавілля.

Відомий англійський юрист та історик права Вільям Блекстон вказував, що присяжні слугують бар'єром між свободами народу і прерогативою Корони, оскільки істинність кожного обвинувачення незалежно від того, представлене воно в обвинувачувальному акті, інформації або апеляції, повинна підтверджуватися одноголосним схваленням дванадцяти рівних обвинувачуваному його сусідів, відібраних без упереджень і поза всякими підозрами. Тривалість розгляду і невеликі незручності деяких форм відправлення правосуддя є тією ціною свободи, яку нація повинна сплатити за збереження своїх прав у більш важливих питаннях [301, с. 349–350]. З цього можна зробити важливий висновок про те, що незважаючи на невеликі недоліки суду присяжних в Англії його переваги вважають набагато більшими.

Як свідчить досвід Великобританії, неврахування необхідності впровадження контролю за контактами присяжних у період виконання ними своїх обов'язків призводить до порушень принципів судочинства. Оперативний супровід розгляду справи, на думку Голови асоціації криміналістів Великобританії Роберта Кінча, дав змогу встановити порушення, які раніше були латентними, а тому бездоказовими. Так, у результаті впровадження контролю за контактами присяжних у складній справі було зафіксовано активне спілкування присяжного з підсудним по Facebook з метою корегування поведінки та відповідей підсудного для найбільш сприятливого результату. Присяжний постав перед судом [9, с. 87]. Такий досвід варто врахувати й в Україні.

За результатами вивчення англо-американської системи суду присяжних встановлено доцільність запозичення в українське законодавство окремих положень, що сприятимуть підвищенню ефективності функціонування суду присяжних. Запропоновано для присяжних розробляти спеціальні інструкції, пам'ятки чи методичні рекомендації, які допоможуть їм зорієнтуватися у юридичних знаннях необхідних для прийняття об'єктивного судового рішення. У них слід розмістити права й обов'язки присяжних, особливості кваліфікації злочинів, порядок провадження в суді, а також інші важливі обставини знання яких допоможе підвищити ефективність та результативність їх діяльності.

Доведено доцільність залучення до формування суду присяжних обвинувачення і захисту з наданням їм права здійснювати відвід, зокрема немотивований відвід (Англія) або відвід без зазначення причини (США).

Важливим аргументом доцільності функціонування суду присяжних в англосаксонських країнах є факт винесення цим судом від 15 до 20 % виправдовувальних вироків.

Висловлено позицію про доцільність запозичення досвіду Англії та інших країн у справі зміни форми суду присяжних з європейської (континентальної, французької) на англо-американську (класичну) для того щоб присяжні в

Україні не вирішували питань права. Під час вирішення суто юридичних питань їх можна навіть вилучити із судового розгляду.

США. Англосаксонська модель суду присяжних майже повністю сприйнята США, а також багатьма англійськими колоніями, які формували основи свого права під впливом англійського законодавства. За справедливим зауваженням С. І. Добровольської, розбіжності між англійським судом присяжних і судами присяжних у цих країнах викликані не його модернізацією, а скоріше національними та соціально-політичними умовами життя, що склалися в цих країнах [51, с. 34]. Суд присяжних у США був сформований за англійським зразком. Тобто, у США найбільшою мірою зберігся інститут присяжних засідателів – журі. Однак, успадкувавши загальний устрій процесу та його основні правила від Англії, американці все ж змогли відмовитись від багатьох пережитків феодального ладу, які збереглись у судочинстві Англії [142, с. 20–21].

У США кожен федеральний територіальний суд має свій порядок залучення присяжних. Основою для набору кандидатів є списки або виборців цієї території, або платників податків, або інформація з довідників про жителів міста, або телефонні довідники чи дані перепису населення тощо. Присяжним може стати тільки громадянин США, який не мав проблем із законом. За федеральним законодавством, і звинувачення, і захист мають право відводу конкретних осіб зі складу присяжних, за наявності компрометуючих обставин [4, с. 292]. Відтак, у США списки присяжних формують з різних джерел. Актуальною вимогою до присяжних є відсутність проблем із законом.

Кримінальні справи про всі злочини слухаються за участю присяжних (за винятком тих, які переслідуються в порядку імпічменту), якщо на цьому наполягає обвинувачений (ст. 3 Конституція США). Тому не дивно, що інститут суду присяжних найбільш поширений у США, де щорічно проходять більше 120 тис. процесів за участю присяжних, що складає майже 90 % всіх таких процесів у світі [236, с. 732]. Однак, на наш погляд, поширювати право на суд присяжних на усіх підсудних є недоцільним, оскільки у цьому немає

потреби. Крім того, це занадто переобтяжить судову систему, а також потребуватиме значних матеріальних та людських затрат.

Верховний Суд США визначив право на суд присяжних як «основоположне в американській системі правосуддя» та як найважливіший елемент шостої поправки до конституції США, яка стосується права на суд присяжних у кримінальних справах, та сьомої щодо права на суд присяжних у цивільних справах. Суд присяжних що складається з громадян, які обираються сторонами у справі, є невід'ємною частиною судової системи у Сполучених Штатах. Під час судового розгляду присяжні визначають факти по справі та визначають чи ці факти свідчать на користь сторони обвинувачення, чи сторони захисту. На час прийняття конституції США суд присяжних складався з дванадцяти членів. Така кількість не є вимогою Конституції, оскільки Верховний Суд дозволив розглядати судові справи у тяжких злочинах на рівні штату судом, що складається з шести присяжних.

Оскільки доля підсудного у судовій системі США багато в чому залежить від рішень суду присяжних, який складається з пересічних громадян, то вирішальне значення має забезпечення безсторонності суду присяжних. Ця безсторонність гарантується двома вимогами щодо формування суду присяжних. По-перше, суд присяжних повинен обиратися з представників громадськості. Однак наявність того факту, що вибірка присяжних не є пропорційно представлена різними групами населення (чи то жінки, чи афро-американці) не є достатньою підставою для демонстрування порушення цієї вимоги. Сторона, що подає протест, повинна також довести факт маніпулювання присяжними, задля того, щоб відсторонити цей конкретний склад суду присяжних. Другою вимогою є те, що присяжні повинні бути безсторонні та повинні ухвалити рішення лише на підставі доказів, представлених на судовому розгляді. Таким чином, якщо хтось з присяжних був схильний піддатися тиску або впливу (наприклад неправомірній вигоді), це є порушенням права обвинуваченого на безсторонній розгляд справи судом присяжних. А отже, якщо подібне трапляється, суддя повинен провести

слухання з метою визначення, чи є суд присяжних неупередженим, чи ні. Іншими обставинами, що загрожують безсторонності і можуть бути підставами для подання протесту, є приватне спілкування учасників судового процесу з присяжними, факт, що місце проведення судового процесу було «бомбардовано» інформацією про судовий розгляд, а також факт, що присяжні володіють інформацією щодо істотних обставин справи ще до початку процесу.

З метою запобігання цим обставинам суди першої інстанції у Сполучених Штатах використовують досудову процедуру, відому як *voir dire* (з давньофранцузького – говорити правду – допит судом присяжного або свідка на предмет з'ясування його безсторонності чи неупередженості), протягом якої сторони та суддя можуть ставити майбутнім присяжним запитання стосовно їхньої можливої зацікавленості у результаті справи та можливих упереджень. У випадку, якщо кандидат у присяжні має якісь переконання щодо справи, він чи вона можуть бути належним чином звільнені від обов'язку присяжного. Якщо сторона відхиляє кандидатуру присяжного на цій підставі, це називається «відмова за конкретною підставою». Але не кожна точка зору (переконання), сформована перед судовим розглядом справи, може дискваліфікувати присяжного. Суддя повинен визначити, чи характер такої думки (переконання) є таким, що перешкоджає безсторонності присяжного.

Крім того, під час судового розгляду кримінальних справ процес *voir dire* є дещо ускладненим, оскільки як сторона обвинувачення, так і сторона захисту можуть звільняти від обов'язків певну кількість присяжних без зазначення будь-якої причини свого рішення. Такий відвід кандидатур присяжних відомий як «відвід без зазначення причини». Але якщо може бути доведено, в кримінальних справах, що обвинувачення використовує відводи без зазначення причини для виключення певної расової групи, то такі дії вважатимуться порушенням конституції.

Відразу після того, як обидві сторони завершили подання доказів у своїх відповідних справах, присяжні у США обговорюють вердикт без присутності судді. У кримінальних справах на федеральному рівні обвинувальний вердикт

вимагає одностайності присяжних. Крім того, на цьому етапі у кримінальному процесі суд присяжних лише вирішує питання вини, винесення вироку є окремою процедурою. Коли обвинувачений у кримінальних справах не є задоволений вирок суду присяжних, він чи вона може внести апеляцію аж до Верховного Суду. Однак прокурор не має права апелювати.

Судочинство у США відбувається за змагальною системою, коли сторони беруть активну участь у поданні своїх доказів. Суддя є набагато пасивнішим у цій системі: він головним чином реагує на заперечення сторін та відповідає на письмові чи усні запити. Суддям штатів у кримінальних справах заборонено коментувати докази, утримуються від цього, як правило, і судді федеральних судів. Сторони відповідальні за виклик свідків, і судді здебільшого уникають постановки їм своїх власних запитань. Причина, чому судді в США відіграють таку пасивну роль, полягає в намаганні уникнути неналежного впливу на присяжних, адже безсторонній суд присяжних є найважливішим чинником забезпечення прав особи та обмеження державної влади шляхом залучення таких же, як і сторони захисту, громадян до вирішення його долі.

Україна повинна усвідомлено підходити до питання, яким саме чином їй втілювати конституційну гарантію суду присяжних. Якщо Україна поєднує інквізиторну систему із системою суду присяжних, схожою до тої, що існує в США, то виникає великий ризик, що активна роль судді поставить під загрозу безсторонність присяжних. Це суперечитиме правам обвинуваченого і достовірному розслідуванню обставин справи. Якщо Україна наслідуватиме змагальну систему, то суду буде необхідна зрозуміла система процедурних і доказових правил для справедливого забезпечення прав обвинуваченого, справедливості судового процесу, безсторонності присяжних [266]. Це підтверджує необхідність використання англо-американської моделі суду присяжних.

Проведення судового засідання в США полягає в тому, що під час розгляду кримінальної справи (провадження) звернення до репутації підсудного обмежуються чіткими рамками [10, с. 101]. Американські присяжні

засідателі отримують детальну інструкцію із викладенням особливостей кримінального закону та відповідають тільки на одне питання про винуватість підсудного у вчиненні конкретного злочину [170, с. 48].

За результатами вивчення законодавства США встановлено альтернативні для України джерела формування списків присяжних, зокрема з виборців певної території, платників податків, інформації з довідників про жителів міста, або телефонних довідників чи даних перепису населення. Також встановлено актуальну вимогу до присяжних, яка може бути запозичена в Україні це відсутність проблем із законом.

Австрія. Перша спроба запровадити класичну модель суду присяжних в Австрійській імперії відбулася внаслідок прийняття австрійської Конституції 1849 р., за ст. 102 якої суди присяжних повинні були виносити вердикт у справах про тяжкі злочини та правопорушеннях у сфері політики й преси [173, с. 39]. Процесуальні аспекти діяльності судів присяжних в Австрії були визначені тимчасовим КПК 1850 р., після чого в усій державі почалося формування цих органів. Однак уже в 1952 р. було прийнято закон, який ліквідував суди присяжних [304, с. 72]. Це було зумовлено поверненням австрійської влади до абсолютної монархії, в умовах якої діяльність суду присяжних була неможливою.

Відновлення суду присяжних стало можливим лише після утворення Австро-Угорщини – дуалістичної монархії. 21 грудня 1867 р. Австрійський рейхсрат затвердив австро-угорську угоду та нову Конституцію. Вона поширила свою дію на всі землі, підвладні Австрії (у т. ч. Галичину та Буковину), а в Угорщині (в її складі перебувало Закарпаття) було відновлено дію Конституції 1848 року. Австрійська конституція складалася з п'яти конституційних законів: Закону про зміни закону від 26 лютого 1861 р. про імперське представництво; Основного закону про загальні права громадян для королівств і земель, представлених у Державній раді; Основного державного закону про створення Імперського суду; Основного державного закону про судову владу; Основного державного закону про здійснення урядової та

виконавчої влади. У ст. 11 Основного державного закону про судову владу 1867 р. було встановлено правову норму, за якою кримінальні справи про тяжкі злочини та злочини політичного характеру, а також вчинені шляхом друку, повинні були вирішувати суди присяжних. Звісно, вона не могла одразу вступити в дію, адже на той час в Австро-Угорщині не існувало судів присяжних. Відтак була потреба в прийнятті спеціального закону, який би їх утворив і визначив організаційно-правові та процесуальні основи діяльності цих органів [259, с. 63]. В першу чергу заслуговує на увагу категорія справ, які розглядали за участю присяжних.

9 березня 1869 р. в Австрії було прийнято закон про введення суду присяжних, який був спрямованим на реалізацію конституційних положень про відновлення діяльності суду присяжних. Відповідно до § 16 Закону про введення суду присяжних 1869 р. суд присяжних складався із судової палати і дванадцяти присяжних (лава присяжних) [259, с. 63]. Як бачимо кількісний склад суду присяжних був досить чисельним.

На кожне засідання суду присяжних викликалися визначені у службовому списку 36 присяжних, із числа яких відбиралися дванадцять необхідних присяжних, які займали лаву присяжних в кожній окремій кримінальній справі. Відповідно до § 20 закону про введення суду присяжних 1869 р. безпосередньо перед початком судового засідання відбувалася процедура формування лави присяжних. Вона починалася після перевірки присутності присяжних секретарем. Якщо хтось із присяжних не з'явився, головуєчий суддя доповнював їх кількість до 36 осіб з числа запасних присяжних.

Закон про введення суду присяжних 1869 р. не містив норм стосовно вимог до присяжних і порядку складання їх списків, залишивши в дії норми попереднього законодавства. У Буковині до списків присяжних у 1869 р. входило 300 осіб, у 1871 р. – 339, у 1875 р. – 324. У числі цих присяжних перебували такі авторитетні тогочасні особистості, як Василь Волян, Антон Кохановський, Йозеф Помпе, Костянтин Томащук та ін.

Питання, які ставилися присяжним, формулювалися в такому варіанті, щоб на них можна було відповісти не інакше як «так» або «ні» (§ 38 закону 1869 р.). Після постановки питань головуючий суддя оголошував, що засідання закрито. Він повинен був у стислій формі узагальнити основні результати судового засідання, ознайомити присяжних із передбаченими законом ознаками складу відповідного злочину та значенням наявних у питаннях законодавчих положень і звернути їхню увагу на інструкції про проведення нарад і голосування (§ 39 закону 1869 р.). Відтак голова передавав записані питання присяжним, які після цього негайно йшли у нарадчу кімнату. Їм також передавали обвинувальний висновок, речові докази, а також інші процесуальні акти, за винятком протоколів про допит свідків. Водночас головуючий виносив ухвалу про виведення відповідача із залу судового засідання (§ 40 закону 1869 р.).

Присяжні обирали більшістю голосів зі свого складу керівника лави. Відповідно до § 42 закону про введення суду присяжних 1869 р. присяжні не мали права залишати нарадчу кімнату, не прийнявши рішення про вердикт у справі. Ніхто не мав права під час їхньої наради заходити в нарадчу кімнату без письмової згоди головуючого судді. Наведена норма мала на меті забезпечити неупереджене волевиявлення присяжних на основі їх сумління та життєвого досвіду. Після проведення наради керівник лави на підставі § 43 закону про введення суду присяжних 1869 р. пропонував присяжним голосувати в усній формі щодо питань у тій послідовності, у якій вони були поставлені головуючим суддею, запитуючи кожного присяжного окремо про його думку. Керівник лави присяжних голосував останнім. Присяжні повинні були дати відповідь на всі питання «так» або «ні», проте їм також було дозволено давати лише частково стверджувальну або заперечну відповідь на питання. Їхня відповідь звучала в таких випадках наступним чином: «Так, але не з цими або іншими обставинами, які містяться в питанні».

Для підтвердження питання про те, чи підсудний вчинив діяння, що ставилося йому в вину, а також для підтвердження питань про наявність

обтяжуючих обставин потрібно було не менш як дві третини голосів присяжних. Стосовно пом'якшуючих обставин і обставин, які виключали або звільняли від кримінальної відповідальності, достатньо було простої більшості голосів. Коли ж голоси присяжних розподілялися порівну, вважалося, що був прийнятий вердикт більш сприятливий для підсудного (§ 44 закону 1869 р.).

Після завершення голосування присяжні поверталися в зал судових засідань і займали свої місця. Головуючий доручав їм оголосити результати своєї наради. Тоді керівник лави присяжних вставав і говорив: «Присяжні згідно з присягою і сумлінням відповіли на поставлені питання таким чином...» (§ 45 закону 1869 р.). Якщо рішення присяжних було нечітким, неповним або суперечливим за змістом, суд повинен був прийняти з цього приводу ухвалу і передати присяжним питання та відповіді з вимогою про те, щоб вони повернулися у нарадчу кімнату і після повторного обговорення уточнили своє рішення (§ 46 закону 1869 р.).

Згідно з § 47 закону про введення суду присяжних 1869 р. якщо підсудний був визнаний вердиктом присяжних винним у злочині, а судова палата в складі професійних суддів одноголосно вважала, що присяжні допустили очевидну помилку, вона мала право скасувати вердикт і скерувати відповідну справу іншим присяжним. У випадку повторного судового розгляду відповідної справи жоден суддя чи присяжний із попереднього складу суду не мав права брати участь у її вирішенні. Якщо вердикт другого складу лави присяжних збігався із попереднім вердиктом, судова палата не мала права його скасовувати й повинна була винести на основі такого вердикту остаточний вирок.

Якщо вердикт присяжних заперечував вину підсудного, суд виносив вирок, у якому оправдовував підсудного. Коли присяжні визнавали підсудного винуватим, слова надавалося прокурору, що подавав пропозицію щодо виду та розміру покарання, яке слід було призначити. Після нього заслуховувалися потерпілий, підсудний і його захисник. Їм заборонялися висловлювання, спрямовані на те, щоб поставити під сумнів встановлені у вердикті присяжних

факти. Вони повинні були висловити свою позицію щодо виду та розміру покарання, а також заявити про потребу відшкодування шкоди, завданої злочином (§ 50 закону 1869 р.).

Згодом закон про введення суду присяжних 1869 р. було кодифіковано до складу австрійського КПК 1873 р. без істотних змін у змісті статей [259, 64].

Вивчення особливостей суду присяжних в Австрії дозволяє встановити його особливості, що можуть бути запозичені в Україні, зокрема щодо збільшення кількості присяжних, обрання серед них більшістю голосів старшого, обов'язку не залишати нарадчу кімнату не прийнявши вердикту, права професійним суддям скасувати вердикт і скерувати справу іншим присяжним, якщо вони допустили очевидну помилку.

Іспанія. В Іспанії суд присяжних виник у другій половині XIX ст. Організація і порядок функціонування судів присяжних регулювались Законом 1888 р. Цей Закон передбачав існування традиційного складу суду присяжних з 12 осіб.

Під час панування франківської диктатури інститут суду присяжних було скасовано. Втім, уже новою Конституцією Іспанії 1978 р. його було відновлено. Статтею 125 Конституції передбачалось право громадян брати участь у функціонуванні системи кримінального судочинства. Але Конституція не визначала, в якій саме формі працюватиме цей інститут. Погляди на цю проблему викликали жваві дебати і навіть протистояння між прибічниками різних позицій в наукових колах, у підготовчих законодавчих комісіях, на сторінках спеціальних видань й навіть у загально-публічній сфері. Це питання відновило застарілу конфронтацію між прихильниками змагальності кримінального процесу (неперевершене досягнення американського досвіду судового провадження) і представниками франківської системи, яку заклали у Кримінально-процесуальний кодекс Іспанії. Проти суду присяжних виступали представники франківської школи права – В. Файрен Гільєн і Хімено Сандри. Вони вважали, що головна роль у здійсненні судочинства має належати професійним юристам – суддям, а не аматорам від народу. Прихильники ж суду

присяжних вважали, що демократичне суспільство не може існувати без демократичного судочинства, а таке можливе лише за умови наявності суду присяжних у формі журі, коли народ самостійно ухвалює рішення, базуючись на принципі верховенства права [147, с. 140]. Як і в Україні в Іспанії суд присяжних мав також як своїх прихильників так і противників.

В середині 80-х років ХХ століття відбулось значне реформування судової галузі Іспанії, в т.ч. й суду присяжних. В парламенті пропонувались до розгляду різні законопроекти щодо суду присяжних: це і проект Хімено Сандри і В. Фабрена Гільєна (вони пропонували унормувати порядок слухання справ професійними суддями разом із непрофесійними народними засідателями, на зразок суду присяжних Франції та Німеччини), і проект доктора Мартіна Остоса (він вважав, що жодних порівняльних досліджень щодо інституту суду «народу» у Франції та Португалії не проводилось, проте в уяві багатьох юристів існує поверховий погляд на це утворення як на суд присяжних, хоча за своєю суттю він таким не є), і проекти Карлоса Усуа і Парадора дель Чінсон, (вони пропагували англо-американську модель незалежного журі присяжних, яка, за їх твердженням і аргументами, начебто мала на увазі у відповідних положеннях Конституції Іспанії) [147, с. 141]. Це свідчить про те, що Іспанія також враховувала зарубіжний досвід при створенні цього інституту.

Саме законопроект Карлоса Усуа і Парадора дель Чінсон було покладено в основу закону про незалежне журі. Так, 16 листопада 1995 р. в Іспанії був прийнятий основний Закон про суд присяжних – *de ley Organica 8/1995, de 16 de noviembre del Tribunal del Jurada (LOTJ)*. Закон передбачав склад журі присяжних у складі 9 осіб разом із суддею суду провінції, який лише веде процес і фактично не бере участі у прийнятті рішення, але дає настанови. Закон відносив до компетенції суду присяжних окремі категорії справ: убивство, корупція, хабарництво [147, с. 142]. У цьому випадку заслуговує на увагу той факт, що до компетенції присяжних відносили найбільш суспільно небезпечні або резонансні злочини.

Відповідно до Закону присяжних обирають зі списку виборців на прилюдних слуханнях, які провадяться в іспанських провінціях відділками Управління з перепису населення; присяжних заздалегідь повідомляють про час і місце виконання обов'язків у суді. Загальна кількість кандидатів у присяжні на слухання конкретної справи має становити щонайменше 20 осіб. Як присяжні не можуть виступати особи молодші за 25 років, політики, військовослужбовці та особи, яких визнано винними у скоєнні кримінального злочину. Журі з 9 присяжних визначається в день слухання справи, коли судовий клерк витягає папірці з прізвищами із спеціальної урни. Кожен підсудний має право без будь-яких пояснень відхилити чотири кандидатури присяжних; обвинувачення такого права не має. Відвід присяжних з об'єктивних причин здійснюється з огляду на запитання, які ставляться через головууючого суддю. Потім кожний член журі приводиться до присяги. Іспанські присяжні виконують свої обов'язки незалежно (подібно до американських присяжних), хоча відмінності між розглядом фактів справи і розглядом правових питань виявились доволі проблемними для представників континентальної правової традиції. Журі присяжних проводить нараду за зачиненими дверима (в нарадчій кімнаті) та визначає підсудного винним або невинним. Для встановлення факту, несприятливого для підсудного, необхідна більшість у 7 голосів з 9, а для встановлення факту, який на користь підсудного – більшість у 5 голосів. Критерій доведеності в суді присяжних не відрізняється від критерію доведеності при слуханні справи у звичайному суді першої інстанції. Втім, із введенням суду присяжних з'явились певні особливості. Зокрема, суддя формує список запитань щодо фактів справи, які мають бути вирішені присяжними, а присяжні повинні докладно аргументувати свої рішення. Наведені присяжними аргументи підлягають оскарженню. Також з'явилась вимога щодо підтвердження обвинуваченням наявності достатньо вагомих доказів для початку кримінального провадження, вимоги щодо повної неупередженості судді-слідчого [147, с. 142].

Отже, іспанські суди присяжних привнесли чимало новацій до системи правосуддя; посилюється принцип змагальності, з'явився реальний контроль громадськості над судом.

Грузія. Суд присяжних було введено в Грузії у 2011 р. До теперішнього часу, як відзначає Civil Georgia, він міг розглядати виключно справи про вбивства й зґвалтування. Суди присяжних діють тільки в Тбілісі й Кутаїсі. Парламент Грузії у лютому 2013 р. прийняв у першому читанні законопроект, у якому дозволено судам присяжних розглядати справи колишніх і діючих чиновників. Законопроект був прийнятий за ініціативою Міністерства юстиції. У відомстві вважають, що передання присяжним кримінальних справ, за якими проходять представники колишнього керівництва країни, дозволить уникнути обвинувачень у політичних репресіях, які звучать на адресу нової влади.

Згідно з прийнятим законопроектом присяжні мали змогу розглядати також справи стосовно колишніх і діючих посадових осіб і їх імовірних спільників. Тим часом в пропрезидентській партії «Єдиний національний рух» (в парламенті вони становлять меншість) висловили сумнів у тому, що присяжні в нинішніх умовах зможуть забезпечити справедливий розгляд справ колишніх чиновників. На думку депутата від ЄНР Давида Дарчиашвілі, сьогодні «ті, хто перебував раніше при владі, апріорі оголошуються злочинцями», тому існує імовірність, що присяжні виноситимуть вердикти відповідно до цих установок.

Представники нинішньої парламентської меншості також наполягають на тому, щоб у підсудних залишалася можливість вибирати між звичайним судом і судом присяжних [182].

На наш погляд Україні варто врахувати досвід Грузії у категорії справ, які будуть розглядати присяжні – щодо злочинів, вчинених колишнім керівництвом країни.

Кількісний склад суду присяжних в Грузії більший порівняно з Україною і диференційований залежно від категорії злочинів. Так, відповідно ст. 27 КПК Грузії суд присяжних засідателів складається з 12 засідателів і 2 запасних

засідателів, крім випадків, передбачених цим Кодексом. У складі суду присяжних засідателів повинно бути не менше шести засідателів у справах про злочини, що відносяться до категорії менш тяжких, не менше восьми – по справах про злочини, що належать до категорії тяжких, не менше десяти – у справах про злочини, що відносяться до категорії особливо тяжких [256]. Відтак, чим тяжчий злочин, тим більшим є склад суду. Оскільки в Україні присяжні фактично залучаються до злочинів особливо тяжкості їх кількісний склад може бути збільшено.

Соціальні гарантії в Грузії мають не лише присяжні засідателі, але й кандидати у засідателі. Відповідно до ст. 28 КПК Грузії присяжний засідателю і кандидат у засідателі вправі своєчасно отримати від держави відшкодування всіх витрат, безпосередньо пов'язаних з виконанням ними своїх обов'язків. За публічним службовцем та особою, яка працює в організації, яка фінансується з державного бюджету, в період участі в судовому процесі в якості присяжного засідателя зберігаються місце роботи і заробітна плата. Суд зобов'язаний в індивідуальному порядку враховувати законні інтереси присяжного засідателя. На наш погляд такі гарантії слід поширити і на кандидатів у присяжні в Україні.

У ст. 29 КПК Грузії окреслено вимоги, що висуваються до присяжних засідателів – особа вправі брати участь у судовому процесі в якості присяжного засідателя, якщо: а) вона зафіксована в базі даних Цивільного реєстру Грузії як особа старше 18 років; б) володіє мовою кримінального процесу; в) проживає на території, підвідомчій суду, в якому ведеться процес; г) фізичні або психічні можливості її необмежені, так що можуть служити перешкодою у виконанні обов'язків присяжного засідателя. Допускати особу до участі в судовому процесі в якості присяжного з 18 річного віку вважаємо за недоцільне, оскільки в таку віці особа ще немає життєвого досвіду достатнього для прийняття правильного та об'єктивного рішення. Водночас це дає підстави для перегляду положення про те, що присяжними в Україні можуть бути особи виключно з 30 річного віку.

Стаття 30 КПК Грузії містить положення про те, що особа не може брати участь у кримінальному процесі в якості присяжного засідателя при наявності будь-якого з установлених цим Кодексом підстав для відводу присяжного засідателя або (і), якщо: а) вона є державно-політичною службовою особою; б) вона є слідчим; в) вона є поліцейським; г) вона рахується у Збройних Силах Грузії; д) вона є священнослужителем; е) вона є учасником кримінального процесу по вказаній справі; ж) вона є обвинуваченою; з) вона є особою, на яку накладено адміністративне стягнення за вживання наркотичних засобів в невеликих кількостях; і) її участь у справі в якості присяжного засідателя була б явно несправедливою у зв'язку з висловленими нею поглядами та міркуваннями або особистим досвідом; к) вона є психологом; л) вона є психіатром; м) вона є юристом. Заслужують на увагу та потребують запозичення положення про те, що особа не може брати участь у кримінальному процесі в якості присяжного якщо вона є учасником процесу по вказаній справі, на неї накладено адміністративне стягнення за вживання наркотичних засобів в невеликих кількостях, або вона належить до священнослужителів.

Відповідно до кримінального процесуального законодавства Грузії особа вправі заявити відмову від виконання обов'язків присяжного засідателя: якщо вона протягом останнього року вже була присяжним засідателем; якщо вона виконує роботу, підміна якої спричинить значну шкоду; за станом здоров'я; якщо вона протягом тривалого часу знаходиться за межами або виїжджає за межі Грузії; якщо їй понад 70 років. Цікавим є той факт, що особа, яка досягла 70 річного віку вправі заявити відмову від виконання вказаних обов'язків. Тобто таку особу не усувають примусово від виконання обов'язків присяжного засідателя.

У ст. 226 КПК Грузії закріплено важливе положення про те, що справа може бути розглянута без участі присяжних, якщо може виникнути загроза їх життю. Крім того, у цій статті міститься важливе правило про те, що склад суду присяжних повинен забезпечувати його незалежність та неупередженість.

У разі неможливості забезпечити справедливий і об'єктивний розгляд справи з урахуванням його інтенсивного висвітлення засобами масової інформації або ставлення до нього населення конкретної території суд, що розглядає справу, має право з відома Голови Верховного Суду Грузії постановити перенесення суду присяжних засідателів в суд, що територіально знаходиться в іншому місці. Ці положення також варто врахувати під час побудови української моделі суду присяжних.

Особливістю суду присяжних в Грузії є наявність старшини засідателів. Відповідно до ст. 233 КПК Грузії головує у засіданні зі складу присяжних засідателів жеребкуванням призначає старшину засідателів. Старшина засідателів головує в нараді суду присяжних засідателів, від імені суду присяжних засідателів звертається з письмовими питаннями до головуючого у засіданні, підводить загальні підсумки голосування, складає відповідні документи, підписує вердикт і проголошує його в судовому засіданні.

Стосовно прав та обов'язків присяжних в Україні та присяжних засідателів в Грузії слід відмітити, що більшість положень загалом співпадає, однак у ст. 236 КПК Грузії є обов'язок присяжного засідателя, який відсутній в українському кримінальному процесуальному законодавстві. Це обов'язок не порушувати порядок у суді і виконувати відповідні вказівки головуючого. Безумовно такі вказівки мають бути правомірними.

У ст. 238 КПК Грузії наголошено, що до винесення вердикту присяжним засідателям не повинно бути відомо про те, чи притягувався обвинувачений раніше до кримінальної чи адміністративної відповідальності, або про судимості обвинуваченого (якщо це не є однією з кваліфікуючих ознак пред'явлення обвинувачення або (і) не націлене на перевірку надійності показань обвинуваченого), а також про будь-які інші докази, не пов'язані з доказуванням вини. На наш погляд, це положення не дає у повній мірі дослідити особу підсудного, оскільки особа може мати низку знятих чи погашених судимостей, вчиняти нові однорідні чи тотожні злочини, однак красномовно переконувати присяжних у своїй невинуватості. Крім того,

наявність судимостей в минулому не свідчить про те, що особа винна у злочині, справу про який розглядає суд, однак свідчить про те, що у разі встановлення її вини до такої особи слід застосовувати більш суворі заходи кримінальної відповідальності.

У КПК Грузії заслуговують на увагу і положення про вердикт присяжних засідателів. Суд присяжних засідателів обговорює і приймає рішення за фактами. Суд присяжних засідателів приймає рішення за фактами на підставі рішень і роз'яснень з правових питань, отриманих від головуючого на засіданні. Присяжні засідателі повинні вирішити питання про невинуватість або винуватість по кожному з пред'явлених звинувачень. Присяжні засідателі приймають вердикт одноголосно.

Якщо суд присяжних засідателів протягом 3 годин не зможе прийняти одноголосне рішення, рішення протягом наступних 6 годин приймається наступною більшістю голосів: якщо суд присяжних засідателів складається не менше ніж з 11 присяжних засідателів, вердикт приймається 8 голосами; якщо суд присяжних засідателів складається з 10 присяжних засідателів, вердикт приймається 7 голосами; якщо суд присяжних засідателів складається з 9 присяжних засідателів, вердикт приймається 6 голосами; якщо суд присяжних засідателів складається з 8 присяжних засідателів, вердикт приймається 5 голосами; якщо суд присяжних засідателів складається з 7 або 6 присяжних засідателів, вердикт приймається 4 голосами.

Якщо присяжні засідателі не в змозі досягти загальної згоди, головуючий у засіданні ще раз роз'яснює присяжним засідателям значення вердикту і просить старшину присяжних засідателів доповісти головуючому на засіданні, є чи засідатель, що відмовляється від участі в обговоренні, або має інтерес щодо справи, про що він не заявив при відборі присяжних засідателів. Після зазначених роз'яснень головуючий на засіданні звертається до присяжних засідателів з пропозицією повернутися у нарадчу кімнату для винесення вердикту згідно із законом.

Якщо і протягом наступних 3 годин після повернення в дорадчу кімнату присяжні засідателі не зможуть прийняти вердикт, суддя надає їм додатковий розумний строк або розпускає їх повний склад та призначає дату засідання з відбору нового складу присяжних засідателів. Якщо і цього суду присяжних засідателів не вдасться прийняти рішення в порядку, встановленому КПК, обвинувачений визнається виправданим.

Як бачимо у КПК Грузії присяжні приймають вердикт одногосно або переважною більшістю. Це безмовно суттєво підвищує прийняття максимально об'єктивного рішення.

Головуючий у засіданні вправі скасувати обвинувальний вердикт суду присяжних засідателів і призначити дату засідання з відбору нового складу присяжних засідателів, якщо зазначений вердикт явно суперечить сукупності доказів, безпідставний і скасування обвинувального вердикту є єдиним засобом відправлення справедливого правосуддя. Головуючий на засіданні не має права застосовувати повноваження, передбачене цією частиною, тільки на тій підставі, що він не згоден з оцінкою присяжними засідателями надійності показань свідка або значення якого-небудь докази. Це положення потребує запозичення, оскільки попереджає винесення неправомірних вердиктів присяжними.

Старшина засідателів заповнює вердикт суду присяжних засідателів, який вносить загальні результати голосування і який засвідчують підписами всі присяжні засідателі.

Головуючий на засіданні має підготувати для кожного обвинуваченого по дві форми вердикту, які подаються присяжним засідателям: одна – виправдувального вердикту, інша – обвинувального вердикту.

Форма вердикту повинна читатися наступним чином:

форма виправдувального вердикту: суд присяжних засідателів не визнав обвинуваченого (ім'я та прізвище) винним у справі (номер та найменування справи) у вчиненні злочину (найменування), передбаченого статтею (частиною, пунктом статті) (номер) КК Грузії;

форма обвинувального вердикту: суд присяжних визнав обвинуваченого (ім'я та прізвище) винним у справі (номер та найменування справи) у вчиненні злочину (найменування), передбаченого статтею (частиною, пунктом статті) (номер) КК Грузії. Аналогічні форми вердикту варто впровадити і в КПК України.

Після підписання вердикту старшиною засідателів присяжні засідателі повертаються в зал судового засідання і старшина засідателів передає вердикт головуючому на засіданні.

Головуючий на засіданні повинен прочитати вердикт і переконатися в наступному: а) вердикт по кожному з обвинувачень прийнятий в результаті правильно проведеного голосування; б) відсутні явні протиріччя між формами вердикту; в) вердикт винесений за всіма звинуваченнями. Старшина засідателів проголошує вердикт у залі судового засідання.

Якщо головуючий на засіданні визнає, що форма вердикту не відповідає вимогам, він повертає вердикт старшині засідателів і вимагає, щоб присяжні засідателі повернулися в дорадчу кімнату для усунення помилок.

Після проголошення обвинувального вердикту головуючий у засіданні призначає дату засідання за призначенням покарання. Засідання за призначенням покарання має відбутися не пізніше 3 днів після проголошення вердикту.

Якщо справу було розглянуто судом присяжних засідателів, в засіданні за призначенням покарання сторони на підставі сукупності досліджених у справі доказів, а також інших представлених доказів, з урахуванням пом'якшувальних і обтяжуючих обставин представляють суду свої доводи щодо виду і міри покарання. Якщо ні одна із сторін не заявить відмову, засідання за призначенням покарання проводиться з участю присяжних засідателів.

Досвід Грузії варто врахувати у категорії справ, які будуть розглядати присяжні – щодо злочинів, вчинених колишнім керівництвом країни; у збільшенні кількісного складу суду присяжних; у поширенні певних гарантій присяжних ще й на кандидатів у присяжні; у забороні особі брати участь у

кримінальному процесі в якості присяжного, якщо вона є учасником процесу по вказаній справі, на неї накладено адміністративне стягнення за вживання наркотичних засобів в невеликих кількостях, або вона належить до священнослужителів; праві головуючого скасувати обвинувальний вердикт суду присяжних засідателів і призначити дату засідання з відбору нового складу присяжних засідателів, якщо зазначений вердикт явно суперечить сукупності доказів, безпідставний і скасування обвинувального вердикту є єдиним засобом відправлення справедливого правосуддя.

3.2. Європейська (континентальна) модель суду присяжних

Інша модель, яка умовно класифікується як суд присяжних за європейським зразком, діє в Німеччині, Франції, Данії, Італії, Швеції, Греції, Бельгії, Болгарії, Польщі, Чехії, Угорщини та інших країнах Європи.

Зараз суди присяжних діють у 53 країнах світу. На сьогоднішній день модель «суду шефенів» у тій чи іншій мірі застосовується в кримінальній юстиції більшості європейських держав, у тому числі у Франції, Швеції, Греції, Болгарії, Польщі, Чехії, Угорщини та ін. Німецька система передбачає існування суду присяжних, але у змішаному складі, коли питання разом із суддею в нарадчій кімнаті вирішують і присяжні. Прийняли цю модель кримінального правосуддя й деякі країни пострадянського простору (Естонія, Литва). В той же час Росія та Іспанія зберігають вірність класичним варіантом суду присяжних. Треба відзначити, що світовій законодавчій практиці відома різна кількість присяжних в складі колегії: в Англії, США, Росії – 12, Франції – 9, Австрії – 8, Італії – 6, ФРН – 2, тому, на думку В. Г. Шишленко, з метою підвищення об'єктивності і ефективності суду присяжних, необхідно зупинитися на розширеному складі журі, яке складається з 12 присяжних. Ця модель вже була випробувана в Україні після судової реформи 1864 р. і довела свою життєздатність. Саме до неї повернулось і законодавство сучасної Росії

(ст. 30 КПК РФ) [276, с. 1200]. З огляду на значно більшу кількість присяжних у переважній більшості зарубіжних країн (додаток В) вважаємо за доцільне використати апробований зарубіжний досвід і збільшити кількість присяжних в Україні.

У кримінальних справах у континентальній Європі прості громадяни використовуються не лише для визначення фактів. Серйозні судові розгляди включають поєднання професійних суддів та нефахівців, що займають місце суддів (непрофесійних суддів) при розгляді справи. Ці непрофесійні судді, на додаток до того, що вони встановлюють питання факту у справі, також тлумачать закон. У Німеччині, наприклад, місця суддів у суді під час розгляду кримінальної справи займають один професійний суддя та два непрофесійних. Під час судових розглядів кримінальних справ у Франції використовуються три професійні судді та дев'ять непрофесійних. Один з професійних суддів працює як головуючий та відіграє найактивнішу роль серед інших. У той же час менш серйозні судові справи розглядає один професійний суддя.

У континентальній Європі судді обдумують вердикт і голос кожного непрофесійного судді є такої ж сили, як і голос професійного. Одностайність не вимагається, і вердикт щодо вини включає судові рішення у справі [12, с. 288; 266].

Судочинство в континентальній Європі наслідує інквізиторний (опитувальний) підхід до розгляду справи, коли суддя бере активну участь у процесі судочинства. У кримінальних справах суддя розпочинає процес зачитуючи обвинувачення, чи навіть узагальнюючи докази, також суддя може викликати та ставити запитання свідкам у справі [266].

Європейська (континентальна) модель суду присяжних характерна і для України, оскільки у нас усі питання судді вирішують спільно з присяжними.

Франція. Першою з європейських держав із континентальною системою правосуддя сприйняла суд присяжних Франція. Саме у межах правової системи цієї держави була створена нова модель суду присяжних, шляхом запозичення основних рис англо-американського суду присяжних та узгодження їх з

вимогами континентального права. Населення Франції ще до 1788 р. вимагало введення народного представництва в суди, при цьому пропонувались найрізноманітніші форми такого інституту. Частина громадян виступала за запровадження англійського варіанта суду присяжних, інші – за суд перів як гарантію особистих свобод, деякі суспільні групи були прихильниками поєднання цих двох варіантів [30, с. 30].

У Франції порядок складання списків присяжних набагато досить складний: спочатку створюються попередні списки кандидатур, на основі яких спеціальною комісією за місцем знаходження кожного суду проводиться складання щорічного списку кандидатів. Ця ж комісія кожного року складає спеціальний список додаткових присяжних із присяжних міста, яке є місцем цього суду. Згодом голова трибуналу шляхом жеребкування відбирає на відкритому засіданні із щорічного списку 27 присяжних, які створюють сесійний список. Крім того, голова суду в такому ж порядку обирає додаткових присяжних зі спеціального списку [4, с. 292].

За результатами кодифікації права у Франції на початку XIX ст. за правління Наполеона було розроблено проект кримінально-процесуального кодексу. За положеннями цього документу, судовий розгляд кримінальних справ здійснював професійний суддя за участю присяжних. Завданням присяжних було винесення вердикту про вину чи невинуватість підсудного. На відміну від англійської моделі суду присяжних, КПК Франції 1808 р. не вимагав одноголосності присяжних щодо їх рішення, а лише кваліфікованої більшості (8 голосів зі складу 12 присяжних). Суддя наділявся правом звернення до присяжних із власним підсумком справи, оцінкою доказів і формулюванням питань, які присяжні повинні були вирішити [247, с. 407–408].

КПК Франції 1808 р. чітко розмежував компетенцію присяжних і професійних суддів. До компетенції присяжних належало вирішення питання наявності чи відсутності факту в частині вини і пом'якшуючих обставин. Натомість професійні судді вирішували питання кримінально-процесуального

характеру, проводили кримінально-правову кваліфікацію діяння та призначали покарання відповідно до вердикту присяжних [14, с. 36].

Суд присяжних у Франції почав перероджуватися на своєрідний суд шеффенів. Завершення цього процесу відбулося в 1941 р. під час фашистської окупації. Було скасовано дві окремі колегії присяжних засідателів та професійних суддів, і вирок виносився судом у складі шести присяжних і трьох професійних суддів. Цю фактичну ліквідацію суду присяжних юридично було оформлено Ордонансом від 25 лютого 1945 р. Вплив професійних суддів на перебіг процесу став вирішальним, аж до того, що обвинувальний вирок нав'язувався присяжним усупереч думці більшості. Про таку практику красномовно свідчать цифри.

Прийнятий у 1958 р. новий КПК Франції остаточно відмовився від інституту самостійного журі присяжних, лише формально залишивши в законі термін «присяжні». Стаття 356 КПК Франції передбачає: «Суд і журі радяться, а потім голосують за допомогою подачі бюлетенів» і далі в ст. 362 КПК: «У разі позитивної відповіді щодо питання про винність суд невідкладно обговорює питання про міру покарання». Як видно з тексту закону, суд присяжних у його класичному розумінні в сучасній Франції відсутній [14, с. 37].

Під час створення суду присяжних у Франції частина громадян виступала за запровадження англійського варіанта суду присяжних. Нова модель суду присяжних у цій країні була створена шляхом запозичення основних рис англо-американського суду присяжних та узгодження їх з вимогами континентального права. У Франції тривалий час діяла англо-американська модель суду присяжних і лише під впливом історичних подій вона була змінена на континентальну.

Німеччина. Німецька система також передбачає існування суду присяжних, але у змішаному складі, коли ці питання разом із суддею в нарадчій кімнаті вирішують і присяжні.

У Середньовічній Німеччині, як і у Франції того ж періоду, в судочинстві діяв принцип станової рівноправності. «Судами рівних» в удільних німецьких

князівствах були суди князівські, графські, шиффенські та інші. У зв'язку з наділенням автономією міст виникли окремі міські суди [248, с. 30]. Колегія шеффенів у міських судах Німеччини поступово розширювалася. У XII ст. вона становила 5–6 осіб, а з середини XIII ст. – 11. У бургграфському суді, на засіданнях якого головував бургграф, який також вважався шеффеном, колегія шеффенів налічувала 12 членів. До повноважень шеффенів належало також роз'яснення правничих текстів, що оформлялися як ортілі [83, с. 58].

Запровадження суду присяжних у Німеччині в його звичному вигляді розпочалося у XIX ст. під впливом КПК Франції 1808 р. Брак досвіду та єдності держави позначився на формування інституту присяжних в Німеччині, адже колегії присяжних утворювалися в умовах дії давнього порядку інквізиційного і таємного судочинства. З огляду на ці обставини суд присяжних не міг забезпечити очікуваних від нього позитивних змін у здійсненні судочинства. Ситуацію також погіршувала позиція німецьких суддів, які вбачали в присяжних перешкоду в їх діяльності та навіть прояв недовіри з боку держави.

З утворенням єдиної Німецької держави розпочався перехід від класичної форми суду присяжних до суду шеффенів – спільного вирішення судових справ колегією професійних суддів і представників народу [210, с. 39–40].

Справи у першій інстанції розглядає або кримінальна палата, що виступає як суд присяжних, або велика кримінальна палата. Суд присяжних складається з трьох професійних суддів і двох шеффенів (засідателів) та розглядає кримінальні справи за обвинуваченням у навмисному убивстві або інших злочинах, пов'язаних із створенням небезпеки для життя людей, таких як підпали, вибухи, спроби захоплення літаків, пограбування тощо.

Суд шеффенів засідає в складі професійного судді і двох шеффенів, що складають єдину колегію. Шеффени залучаються до виконання обов'язків за списками кандидатів та вправі розглядати кримінальні справи, за які може бути призначене покарання до трьох років позбавлення волі.

До системи загальних судів як самостійні підрозділи включені суди у справах неповнолітніх. Вони розглядають справи про правопорушення, у яких

обвинувачуються неповнолітні у віці від 14 до 18 років, а також особи у віці до 21 року, якщо суд вважатиме, що їхнє поводження носить «підлітковий характер».

Шеффени цих судів є особами, відібраними у спеціальному порядку, які мають тривалий досвід праці з молоддю. Один із складу шеффенів при розгляді справ неповнолітніх повинен бути жінкою. У судах земель (суб'єктів федерації) кримінальні справи розглядаються судом Великої палати в складі двох професійних суддів і двох шеффенів по обвинуваченню особи у вчиненні звичайних тяжких злочинів, а також у складі трьох професійних суддів і двох шеффенів щодо особливо тяжких злочинів (умисне вбивство тощо), які не підсудні верховному суду землі [148].

У законодавстві Німеччини передбачено функціонування суду присяжних і суду засідателів. Кримінальні палати судів землі розглядають у першій інстанції справи про злочини, за які може призначатися покарання у вигляді позбавлення волі на термін понад три роки. Однією із таких кримінальних палат є суд присяжних, що складається із трьох професійних суддів і двох засідателів, що становлять одну колегію. А кримінальні справи в дільничному суді може розглядати суд засідателів, що складається із одного дільничного судді і двох засідателів та вирішує справи про злочини, за які може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі на термін до трьох років [179, с. 144].

Італія. В Італії на будівлі одного з палаців правосуддя є меморіальна дошка з таким текстом: «Пам'ятай про Мельника». Дана дошка являє собою своєрідний пам'ятник невинним жертвам слідчих і судових помилок, засудженим до смертної кари на підставі незаконного обвинувачення в тяжких та особливо тяжких злочинах та засудження. Історія засудження Мельника була такою. Стражники, обходячи вулиці нічного міста, почули крик про допомогу. Вони підбігли до місця події і виявили там невідомого чоловіка, що стояв з ножом у руці над жертвою. Це був Мельник. Відразу після затримання і під час слідства він категорично заперечував свою причетність до вбивства.

Однак докази його провини (затриманий на місці вчинення злочину з ножом у руці біля раненої людини) були визнані достатніми, тому, як наслідок, за рішенням суду він був страчений. Через деякий час з'ясувалося, що він невинуватий, а на місці події опинився випадково. Мельник йшов по вулиці, почув крики про допомогу і підійшов до місця події, побачивши лежачу на землі людину з ножом у грудях, нахилився та вийняв з рани ніж. Саме в цей момент був схоплений стражниками [136, с. 4]. Цей досвід Італії свідчить про те, що інколи докази доводять вину невинної особи і як наслідок вона може бути засуджена до найтяжчого покарання. Для запобігання такого роду помилок і необхідно створювати суд присяжних.

Данія. За свідченням В. М. Руденка у Данії громадяни беруть участь у відправленні правосуддя як непрофесійні асесор (засідателі) у районних судах, а також в якості засідателів і присяжних засідателів у Високому суді. В якості засідателів вони беруть участь у роботі Суду з морських та торгових справ і Суду по трудових спорах.

З участю присяжних засідателів у Високому суді розглядаються справи про злочини, за які може бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі щонайменше на чотири роки, якщо обвинувачення вимагає поміщення обвинуваченого в установу для душевно хворих, а також при розгляді справ про політичні злочини, про злочини проти національної безпеки та ін. До складу суду входять троє професійних суддів і 9 присяжних засідателів (до 2008 р. – 12 присяжних засідателів). Присяжні виносять вердикт про винність обвинуваченого двома третіми голосів. Крім цього, спільно з суддями вони визначають покарання. Рішення про призначення покарання приймається простою більшістю голосів. Однак при визначенні покарання за один суддя має більше голосів: коли журі формується у складі 12 присяжних, кожен присяжний має 1 голос, а кожен суддя – 4 голоси; так що рішення може бути прийнято як мінімум 13 голосами з 24 голосів [209].

З огляду на зазначене заслуговують на увагу певні категорії злочинів, які розглядають ці суди (це політичні злочини), більшість порівняно з Україною

кількісний склад суду, а також той факт, що вердикт виноситься двома третіми голосів, а призначення покарання – більшістю голосів.

В ході наради присяжних у Данії на вимогу не менше 5 присяжних у нарадчу кімнату може входити головуючий суддя і давати роз'яснення з процедурних питань. Суддю супроводжує клерк суду, який здійснює запис цих роз'яснень. Закон не лімітує час, протягом якого журі обговорює питання. У Високому суді теоретично можлива нуліфікація закону рішенням присяжних. На рішення суду присяжних може бути подана апеляція до Верховного суду.

Присяжні засідателі і непрофесійні судді для змішаних судів відбираються спеціальними комітетами, що складаються з п'яти членів і формуються в муніципалітетах. Відбору підлягають найбільш підходящі особи зі стійким характером і хорошою репутацією.

Непрофесійними суддями можуть бути особи віком 18–70 років. Великий вплив на відбір здійснюють партії, які мають більшість у муніципальних органах влади. Не можуть відбиратися в якості непрофесійних суддів члени парламенту та уряду, юристи, працівники судів, службовці центральних департаментів, священики лютеранської церкви, визнаних релігійних громад, військовослужбовці, працівники митних органів, лікарі, акушери, досвідчені експерти судів та ін. [209].

На наш погляд заслуговує на увагу віковий ценз цієї категорії непрофесійних суддів, який дає підстави стверджувати, що в Україні під час обрання присяжних використовується значно менше вікових категорій громадян. Відтак, вік з якого особа в Україні може бути присяжним можна зменшити хоча б до 25 років, оскільки з 18 років особа не готова виконувати функції присяжного.

Слід використати досвід Данії і у забороні обирати в якості присяжного священиків, а також державних службовців центральних органів виконавчої влади.

Списки кандидатів у присяжні і засідателів у змішані суди в Данії затверджуються на чотири роки. При цьому передбачається, що в змішаних

колегіях непрофесійні судді можуть працювати чотири рази на рік. У Високому суді відібрані в списки можуть залучатися до судових розглядів як в якості присяжних засідателів, так і непрофесійних суддів у складі змішаних колегій.

При формуванні складу змішаних колегій сторони не мають жодного впливу на відбір непрофесійних суддів. Мотивованих і невмотивованих відводів не передбачено. Проте якщо будь-яка із сторін вважає, що хто-небудь із суддів або засідателів не може розглядати справу об'єктивно і неупереджено, то ця сторона може клопотати перед судом про звільнення судді або засідателя від виконання своїх обов'язків. У разі незгоди суду, сторона може подати апеляцію і вимагати розгляду справи з новим складом суду.

У випадку з судом присяжних сторонам надається список кандидатів у присяжні за два тижні до судового розгляду. Кожна сторона може здійснити по два невмотивованих відводи (в політичних процесах – по чотири). В судах присяжних сторони мають також право на мотивовані відводи [209].

У досвіді Данії найбільше вражає рівень оплати праці присяжних. Непрофесійним суддям і присяжним засідателям виплачується матеріальна компенсація в розмірі приблизно 80 євро за день роботи у суді [209]. Нині цей розмір значно перевищує мінімальний розмір заробітної плати в Україні за місяць.

Серед переваг функціонування суду присяжних в Данії встановлено участь у розгляді справ про політичні злочини, більший порівняно з Україною кількісний склад суду, а також той факт, що вердикт виноситься двома третіми голосів, а призначення покарання – більшістю голосів. Слід використати досвід Данії і у забороні обирати в якості присяжного священників, а також державних службовців центральних органів виконавчої влади. Водночас найбільше вражає рівень оплати праці присяжних в цій країні – компенсація в розмірі приблизно 80 євро за день роботи у суді, підвищення якої в Україні безумовно позитивно вплине на його функціонування.

Швеція. У Конституції Швеції норми про суд присяжних засідателів розміщені в Акті про свободу друку 1949 р. із змінами 1974 р. У розділі 12

цього законодавчого акта дані докладні приписи використання журі присяжних засідателів у судочинстві у справах про свободу друку. Обов'язкова участь присяжних засідателів у судових засіданнях по справах, пов'язаних з відповідальністю і позовами приватних осіб, може бути скасовано лише у випадках знаходження держави у стані війни або її небезпеки. Однак, незважаючи на відсутність в основному законі країни положень, що вказують на участь народу у відправленні правосуддя, за винятком злочинів проти закону про друку, у кримінальному судочинстві беруть участь засідателі (асесори) [8].

Бельгія. Судочинство в Бельгії, подібно багатьом іншим країнам, що базується на розмежуванні правопорушень у кримінальному праві. Правопорушення діляться на 3 категорії: а) злочини (діяння, отримуючи покарання від позбавленням волі на термін 5 років і більше); б) кримінальні делікти (діяння, отримуючи покарання від позбавленням волі на строк від 8 днів до 5 років, або крупним штрафом); в) проступки (діяння, отримуючи покарання від арешту до 7 днів або незначним штрафом). У відповідності з цим поділом організована триєдина судова система. Злочини розглядаються судом присяжних засідателів (журі), делікти – виправним трибуналом, який є палатою суду першої інстанції, складається з професійних суддів, і проступки – одноосібним суддею поліцейського трибуналу.

В даний час цей поділ дещо розмито: згідно з правилом про підсудність більшість злочинів (перша категорія правопорушень), що повинні розглядатися судом присяжних, підсудна виправним трибуналам. Лише найбільш тяжкі злочини (за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на термін понад 20 років) підвідомчі судам присяжних, а інші злочини перетворені шляхом так званої «процедури виправлення» в делікти, тобто підпадають під юрисдикцію виправних трибуналів.

Суд присяжних – не постійно діючий орган, він збирається лише в разі внесення обвинувальною камерою означеної категорії справ. Зазначений суд складається з трьох професійних суддів і дванадцяти представників громадськості, вибраних шляхом жеребкування. Суд присяжних може

призначити покарання аж до смертної кари (яке, втім, зазвичай замінюється довічним ув'язненням).

У досвіді функціонування суду присяжних Бельгії заслуговує на впровадження категорія злочинів, справи про які, слід віднести до компетенції присяжних. Це злочини за які передбачене покарання у вигляді максимального позбавлення волі.

3.3. Кримінальне провадження в суді присяжних засідателів за законодавством Російської Федерації

З-поміж усіх держав система українського кримінально-процесуального законодавства найбільше схожа із російською. Відтак, дослідження досвіду функціонування інституту присяжних в РФ є актуальним.

Сучасна російська модель інституту присяжних у кримінальному судочинстві не є класичною, а створена з поєднання дореволюційної, тобто 1864 р., і «вкраплень» з інших європейських систем. Головними особливостями російського суду присяжних є: право обрання підсудним форми судочинства, тобто він сам має обирати, чи судитиме його суд присяжних; відсутність поділу на свідків обвинувачення і захисту; вирок судді виголошується одразу після вердикту присяжних [80, с. 35].

Реформування кримінально-процесуального права як однієї з основних галузей правової системи РФ завжди було і перебуває в полі зору учених і практиків. Це в повній мірі стосується правового регулювання організації і діяльності відродженого інституту присяжних засідателів і ролі прокурора, як державного обвинувача під час розгляду кримінальних справ. Важливим чинником, який істотно впливає на рішення суду та захист прав, свобод і законних інтересів підсудного в Росії у справах про тяжкі й особливо тяжкі злочини був і є інститут присяжних засідателів.

Він має важливе значення для запобігання винесенню неправосудних рішень. Адже, численні наукові дослідження засвідчують, що існуючий в Росії симбіоз радянської системи правоохоронних органів і адаптованого до них судового процесу, принципів формування суддівського корпусу, проведення досудового слідства збільшують імовірність винесення неправосудних рішень [80].

Розгляд справ за участю присяжних засідателів розглядають як форму контролю з боку суспільства за відправленням правосуддя. Обвинувачений може скористатися правом на розгляд його справи колегією в складі дванадцяти присяжних засідателів насамперед у разі, коли він не визнає себе винним у вчиненні інкримінованого йому органом слідства злочину або визнає свою винуватість у вчиненні менш тяжкого злочину, ніж той, що ставиться йому у вину [29, с. 10]. Це можна зробити після закінчення ознайомлення обвинуваченого і його захисника з матеріалами кримінальної справи. Згідно з ч. 5 ст. 217 КПК РФ слідчий зобов'язаний роз'яснити обвинуваченому його права, зокрема й право заявити клопотання про розгляд кримінальної справи судом за участю присяжних засідателів. При цьому слідчий роз'яснює особливості (відмінні риси) розгляду кримінальної справи цим судом, права обвинуваченого під час судового розгляду й порядок оскарження рішення суду. У разі заяви такого клопотання в обвинуваченого виникає право на розгляд справи судом за участю присяжних засідателів лише з моменту прийняття рішення по цьому клопотанню судом [177].

Право того чи іншого обвинуваченого на розгляд справи судом за участю присяжних засідателів може вступати в протиріччя: з правами інших осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності по цій справі, які внаслідок яких-небудь причин не бажають постати перед «судом суспільної совісті» чи на підставі врахування специфіки справи не можуть розраховувати на його поблажливості; з правами й інтересами потерпілого. Якщо виникають суперечності між кількома обвинуваченими, клопотання про розгляд справи за участю присяжних засідателів повинен заявити кожен з них або з боку інших

обвинувачених не повинно бути заперечень щодо розгляду справи в умовах цієї форми судочинства. У разі відмови одного чи кількох обвинувачених від суду за участю присяжних засідателів, слідчий вирішує питання про виділення кримінальних справ щодо цих обвинувачених в окреме провадження. Це можливо, якщо таке виділення не відобразиться на всебічності, повноті й об'єктивності його дослідження й вирішення [32, с. 10; 225, с. 3]. За неможливості виділення кримінальної справи в окреме провадження, кримінальна справа загалом розглядається судом за участю присяжних засідателів (п. 1 ч. 5 ст. 217 КПК РФ).

У протоколі ознайомлення з матеріалами кримінальної справи робиться запис про роз'яснення обвинуваченому його права на розгляд справи за участю присяжних засідателів, особливостей розгляду справи, порядку оскарження рішення суду й відображається його бажання скористатися цим правом чи відмовитись від нього. У процесуальній літературі окремі автори звертають увагу на слідчу практику, в якій зустрічаються випадки, коли адвокати і їх підзахисні вимагають скласти окремий протокол про роз'яснення права заявляти клопотання щодо розгляду справи судом за участю присяжних після закінчення попереднього слідства, вважаючи не складення такого протоколу істотним порушенням закону й підставою для скасування вироку суду [23, с. 8–9]. Ми не поділяємо цю точку зору й вважаємо, що справа не в кількості складених протоколів, а в тому, щоб була безумовно дотримана процедура ознайомлення обвинуваченого і його захисника з усіма правами й обов'язками обвинуваченого, зокрема й з його правом на розгляд справи за участю присяжних засідателів.

Складання окремого протоколу про роз'яснення обвинуваченому його права подавати клопотання щодо розгляду справи судом присяжних чинний КПК РФ (ст. 218) не вимагає. У частині 2 цієї статті йдеться лише про те, що в протоколі ознайомлення з матеріалами кримінальної справи робиться запис про роз'яснення обвинуваченому його права, передбаченого ч. 5 ст. 217 КПК РФ, і відображається його бажання скористатися таким правом чи відмовитись від

нього. Відсутність чи неповнота протоколу ознайомлення з матеріалами кримінальної справи, як слушно зауважує І. Б. Михайловська, є істотним процесуальним порушенням, оскільки ставить під сумнів дотримання принципу забезпечення обвинуваченому права на захист (ч. 2 ст. 16 КПК РФ) [255, с. 442].

Як показало проведене Т. А. Владикіною дослідження, недотримання слідчим обов'язку щодо роз'яснення обвинуваченому його права на розгляд справи за участю присяжних засідателів і, як наслідок, порушення права обвинуваченого на певні форми судочинства, може проявлятися як у повному ігноруванні слідчими органами п. 1 ч. 1 ст. 217 КПК РФ, коли в протоколі ознайомлення з матеріалами справи відсутні відомості про роз'яснення зазначеного права, так і у формальному роз'ясненні цього права, коли обвинувачений не розуміє суті й змісту тих правових можливостей, які характерні для розгляду справи судом присяжних [29, с. 64]. Неправильне розуміння обвинуваченим положення, передбаченого, ч. 5 ст. 217 КПК РФ, встановлене судом під час попереднього слухання, нерідко є підставою для повернення кримінальної справи прокурору (п. 5 ч. 2 ст. 237 КПК РФ). Однак це порушення, як правильно наголошує А. А. Трішева, може бути усунуто й самим судом під час проведення попереднього слухання (п. 5 ч. 2 ст. 229 КПК РФ), оскільки в суду є фактична можливість роз'яснити це право й вирішити клопотання обвинуваченого, якщо він скористався цим правом [252, с. 8–9].

Після призначення судового засідання підсудний уже не має права заявляти клопотання про розгляд справи судом за участю присяжних засідателів (п. 1 ч. 5 ст. 231 КПК РФ). Тобто це право обвинувачений має з моменту завершення ознайомлення з матеріалами кримінальної справи до прийняття судом рішення про призначення судового засідання [72, с. 213].

Початково списки кандидатів в присяжні засідателі складались щорічно на основі існуючих у кожному суб'єкті Федерації списків виборців. Після прийняття Федерального Закону від 20 серпня 2004 р. «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції в Російській Федерації», вищий виконавчий орган державної влади суб'єкту РФ кожні чотири роки

складають загальний та запасний списки кандидатів в присяжні засідателі, включаючи до них необхідне для роботи відповідного суду кількість громадян, постійно проживаючих на території суб'єкту РФ [158].

Списки кандидатів у присяжні засідателі складаються виконавчо-розпорядчими органами муніципальних утворень окремо по кожному муніципальному утворенню суб'єкта РФ на основі персональних даних про виборців, які входять в інформаційні ресурси Державної автоматизованої системи РФ «Вибори», шляхом випадкової вибірки встановленого числа громадян. При цьому з числа відібраних громадян виключаються особи, які не можуть бути присяжними засідателями у відповідності з частиною 2 статті 3 цього закону.

Про складання списків кандидатів у присяжні засідателі виконавчо-розпорядчий орган муніципального утворення сповіщає громадян, які проживають на території відповідного муніципального утворення, а також інформує громадян, включених у списки кандидатів у присяжні засідателі, і протягом двох тижнів надає їм можливість ознайомитися з зазначеними списками і розглядає надходять від них письмові заяви про виключення громадян зі списків кандидатів у присяжні засідателі і виправлення в них неточних відомостей про кандидатів у присяжні засідателі.

Уточнені списки кандидатів у присяжні засідателі, підписані главами муніципальних утворень, представляються у вищій виконавчий орган державної влади суб'єкта РФ.

Вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта РФ на підставі надійшли від виконавчо-розпорядчих органів муніципальних утворень списків кандидатів у присяжні засідателі складає загальний список кандидатів у присяжні засідателі суб'єкта РФ, який підписується керівником вищого виконавчого органу державної влади суб'єкта РФ і скріплюється печаткою.

Одночасно зі складанням загального списку кандидатів у присяжні засідателі вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта РФ складає запасний список, до якого включаються лише громадяни, які постійно

проживають у населеному пункті за місцем постійного знаходження відповідного суду.

Загальний і запасний списки кандидатів до присяжних засідателів публікуються в засобах масової інформації відповідного муніципального утворення і містять тільки прізвища, імена та по-батькові кандидатів у присяжні засідателі. Про це свого часу говорили російські автори, зокрема, Т. В. Костильова та М. Т. Тацілін, які пропонували публікувати списки кандидатів у присяжні засідателі у місцевій пресі, однак без зазначення місця проживання та контактних телефонів, і тільки у суд передавати додаткові списки, які вже повинні містити детальну інформацію про кандидатів у присяжні засідателі [231, с. 48].

Однак, існує і протилежна думка, наприклад, Ю. С. Кручинін пропонує віднести відомості про кандидата у присяжні засідателі до конфіденційної інформації та передбачити відповідальність за її розголошення [110, с. 17].

На думку А. Б. Войнарович, така пропозиція може зазнати критики з огляду на те, що законодавча процедура складання списків кандидатів у присяжні засідателі буде непрозорою та абсолютно позбавленою громадського контролю. Втім, для ефективного функціонування суду присяжних важливішим є максимальне убезпечення громадян, яких залучають до здійснення правосуддя. Адже присяжні засідателі є звичайними людьми, які потрапляють під вплив, побоюючись за власну безпеку. Очевидно, що навіть найсильніше усвідомлення громадянського обов'язку, прагнення до справедливості та високий рівень правосвідомості є безсилим перед страхом за особисте життя та добробут близьких людей. Безумовно, ефективність розгляду кримінальних справ за участю присяжних засідателів багато в чому залежить від створення системи гарантій убезпечення засідателів від народу. Насамперед для цього, як вважає А. Б. Войнарович, потрібно закрити всю можливу інформацію про присяжних. На спеціально створений орган необхідно покласти всю повноту відповідальності за безпеку присяжних засідателів та за чесність складання і прозорість списків [30, с. 81].

Ми не зовсім поділяємо думку А. Б. Войнарович, щодо необхідності створення органу, який би ніс «всю повноту відповідальності за безпеку присяжних засідателів та за чесність складання і прозорість списків». Як свідчить практика на всьому пострадянському просторі, якими б повноваженнями не наділявся орган влади, завжди «залишається місце» для корупційних схем, які перетворюють цей орган лише на віртуальний образ державної установи. Тому слід шукати інших шляхів подолання цієї проблеми.

Громадяни мають право звертатися у вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта РФ з письмовими заявами про необґрунтоване включення в списки кандидатів у присяжні засідателі, про виключення їх із зазначених списків чи виправлення неточних відомостей про кандидатів у присяжні засідателі, що містяться в цих списках. Рішення по розглянутим письмовим заявам можуть бути оскаржені до суду в порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством.

Фінансування складання списків кандидатів у присяжні засідателі виконавчо-розпорядчими органами здійснюється за рахунок коштів федерального бюджету в порядку і розмірах, визначених Урядом Російської Федерації.

Відповідно до статті 11 цього закону за час виконання присяжним засідателем обов'язків по здійсненню правосуддя відповідний суд виплачує йому за рахунок коштів федерального бюджету компенсаційне винагороду в розмірі однієї другої частини посадового окладу судді цього суду пропорційно кількості днів участі присяжного засідателя у здійсненні правосуддя, але не менше середнього заробітку присяжного засідателя за місцем його основної роботи за такий період.

Ще одна особливість суду присяжних засідателів у РФ проявляється, коли розглядається кримінальна справа, в якій містяться відомості, які становлять державну таємницю. Відповідно до загального порядку, встановленого статтею 21 Закону «Про державну таємницю», можливість доступу до такого роду відомостей може бути надано лише особам, що одержали для цього

спеціальний допуск [157]. Однак, застосування таких норм до суду з участю присяжних засідателів могло б призвести до того, що розгляд такого роду кримінальних справ виявилось б практично неможливим, або колегію присяжних засідателів довелося б формувати не за методом випадкової вибірки, а шляхом цілеспрямованого підбору. З урахуванням цього у частині 24 статті 328 КПК РФ закріплено положення, згідно якого у випадку, якщо в матеріалах кримінальної справи містяться відомості, які містять державну або іншу охоронювану законом таємницю, у присяжних відбирається підписка про її нерозголошення. Присяжний засідатель, який відмовився дати таку підписку, відстороняється від участі в розгляді справи і замінюється запасним присяжним засідателем.

З моменту виникнення і до нашого часу були і є прихильники та противники суду присяжних засідателів, які в своїх доводах-аргументах нерідко використовують приклади розгляду окремих кримінальних справ, звертаючи увагу на деякі недоліки закону, а також зловживання як з боку працівників суду і правоохоронних органів, так і з боку присяжних. Спочатку кількість виправдувальних вироків в судах РФ за участю присяжних засідателів зростала, а потім пішла на спад.

Причинами ухвалення виправдувальних вироків в судах РФ за участю присяжних засідателів називають: недостатність доказів, зібраних в процесі попереднього (досудового) розслідування; проблеми, обумовлені тривалим проміжком часу з моменту вчинення злочину до розгляду справи в суді; виконання не всіх можливих слідчих дій по закріпленню доказів; виключення (вилучення) важливих доказів слідства, як недопустимих; зміна показань підсудними і свідками в суді, тощо. Наприклад, за даними Т. М. Кебекова, в стадії попереднього розслідування злочинів у Ростовській області РФ 66,7 % підозрюваних і обвинувачуваних визнавали свою участь у вчиненні злочинів, а в процесі розгляду справ у суді лише 6,7 % з них підтвердили свою причетність до злочинів. Решта з різних причин заявили про свою невинуватість і відмовились від раніше даних показань [80, с. 34].

Особливості кримінального провадження в суді присяжних засідателів РФ полягають насамперед у категорії справ. Відповідно до ч. 3 ст. 31 КПК України кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі може здійснюватись а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних.

Водночас відповідно до п. 2 ч. 2 ст. 30 КПК РФ суддя федерального суду загальної юрисдикції і колегія з дванадцяти присяжних засідателів розглядають за клопотанням обвинуваченого кримінальні справи про злочини, вказані у частині третій статті 31 цього Кодексу, а саме:

1) кримінальні справи про злочини, передбачені статтями 105 частиною другою, 131 частиною п'ятою, 132 частиною п'ятою, 134 частиною шостою, 205 частиною третьою, 206 частиною четвертою, 210 частиною четвертою, 228.1 частиною п'ятою, 229.1 частиною четвертою, 277, 281 частиною третьою, 295, 317, 357 Кримінального кодексу Російської Федерації, за винятком кримінальних справ, по яких відповідно до положень Кримінального кодексу Російської Федерації в якості найбільш суворого виду покарання не можуть бути призначено довічне позбавлення волі чи смертна кара, а також кримінальні справи про злочини, передбачених статтями 126 частиною третьою, 131 частиною четвертою, 132 частиною четвертою, 205 частинами першої та другої, 205.3, 205.4, 205.5, 206 частинами другої і третьої, 209, 211, 212 частиною першою, 227, 275, 276, 278, 279, 281 частинами першої та другої, 353–356, 358, 359 частинами першої та другої, 360 Кримінального кодексу Російської Федерації;

2) кримінальні справи щодо члена Ради Федерації, депутата Державної Думи, судді Конституційного Суду Російської Федерації, судді федерального суду загальної юрисдикції або федерального арбітражного суду, світового судді, судді конституційного (статутного) суду суб'єкта Російської Федерації за їх клопотанням, заявленому до початку судового розгляду;

3) кримінальні справи, в матеріалах яких містяться відомості, що складають державну таємницю.

Частина злочинів першої категорії передбачає покарання у вигляді максимального строку позбавлення волі (20 років), довічного позбавлення волі та смертної кари.

Друга категорія кримінальних справ, що можуть розглядати присяжні засідателі стосується злочинів, учинених вищими органами державної влади РФ. Третя – кримінальні справи, в матеріалах яких містяться відомості, що складають державну таємницю.

Є. А. Чернобай наголошує, що сьогодні існують такі юристи, які завуальовують свою незгоду з існуванням суду присяжних, виступаючи за його квазіфункціонування. Усвідомлюючи якщо не неминучість, то більш ніж правдоподібність логічного завершення процесу становлення альтернативної форми судочинства, такі правники прагнуть урізати компетенцію такого суду, завідомо обмежуючи його діяльність. Пропонується віддати на розгляд присяжних засідателів тільки категорію справ, пов'язаних із можливістю застосування санкції у вигляді довічного позбавлення волі. Але, як ми розуміємо, таких процесів обмаль, і тому в такому випадку суд присяжних важливої ролі у судовій системі відігравати не буде, і як наслідок, завдання, що на нього покладають прогресивні юристи, не будуть вирішеними [271, с. 1161]. Це зауваження слід врахувати і розширити категорію кримінальних проваджень, які будуть розглядати суди присяжних, зокрема використовуючи досвід РФ та інших країн.

На наш погляд, перша і друга категорія заслуговують на увагу. Присяжні в Україні також повинні розглядати й інші справи про злочини, за які передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років. Щодо злочинів, учинених вищими органами державної влади, то їх також доцільно віднести до компетенції присяжних. Оскільки справи про такі злочини можуть розглядатися суддями під тиском вищих органів державної влади. Відтак, щоб унеможливити такий тиск чи хоча б зменшити його до розгляду таких справ доцільно залучати присяжних. Компетенцію суду

присяжних доцільно поширити на злочини, вчиненні службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до примітки до ст. 368 КК України є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор України, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники;

2) особи, посади яких згідно із статтею 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій;

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Водночас третя категорія справ, яку розглядають присяжні засідателі в РФ не потребує запозичення, оскільки, на наш погляд, розголошення відомостей що становлять державну таємницю для присяжних є недоцільним.

Різним в Україні та РФ є склад суду: два професійні судді і три присяжних в Україні та суддя федерального суду загальної юрисдикції і колегія з дванадцяти присяжних засідателів в РФ. Відповідно до вимог КПК РФ до суду викликаються 20 присяжних, з яких після відводів повинно залишитися не менш ніж 14 осіб. Шляхом жеребкування для участі в розгляді справи з них створюють колегію присяжних засідателів. Перші 12 вважаються комплектними і з їхнього складу обирають старшину, інші – запасні [254].

Відтак професійних суддів у нас в двічі більше, а власне присяжних в чотири рази менше. Щодо професійних суддів ми підтримуємо позицію законодавця щодо участі в такому судді хоча б двох професійних суддів, однак кількість присяжних є недостатньою і потребує збільшення.

Наявність трьох присяжних у кримінальному процесі ставлять під сумнів об'єктивність прийнятого ними рішення, на відміну від суду з 12-ти присяжних, де вірогідність прийняття хибного рішення зменшується пропорційно кількості суддів. Чим більше присяжних, тим менша вірогідність помилки. Це аксіома і не потребує додаткового обґрунтування.

Крім того, мала кількість присяжних у складі суду робить їх вразливими перед авторитетом професійних суддів, а також створює умови для тиску та корупційного впливу на їх рішення.

Серед присяжних засідателів у КПК РФ передбачено такого суб'єкта як старшина присяжних засідателів. Присяжні засідателі, які входять до складу колегії, у нарадчій кімнаті відкритим голосуванням обирають більшістю голосів старшину, який повідомляє про своє обрання головуючого. Старшина присяжних засідателів керує ходом наради присяжних засідателів, за їх дорученням звертається до головуючого з питаннями і проханнями, оголошує поставлені судом питання, записує відповіді на них, підбиває підсумки голосування, оформляє вердикт і за вказівкою головуючого проголошує його в судовому засіданні (ст. 331 КПК РФ).

Список присяжних в Україні затверджується один раз на два роки, а в РФ – кожні чотири роки. З метою економії людських та матеріальних ресурсів пропонуємо в Україні затверджувати список присяжних раз на чотири роки.

У законодавстві України та РФ різні вимоги щодо присяжних. Так, у ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 7 липня 2010 р. [198] зазначено, що присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду. Не підлягають включенню до списків присяжних громадяни: 1) визнані судом обмежено дієздатними або

недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя, присяжного; 3) які мають не зняту чи не погашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси; 5) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 6) особи, які не володіють державною мовою.

Водночас відповідно до ст. 3 Закону РФ від 20 вересня 2004 р. «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції в Російській Федерації» [158] присяжними засідателями можуть бути громадяни, включені в списки кандидатів у присяжні засідателі і покликані в установленому Кримінально-процесуальним кодексом Російської Федерації порядку до участі в розгляді судом кримінальної справи. Присяжними засідателями і кандидатами в присяжні засідателі не можуть бути особи: 1) які не досягли на момент складання списків кандидатів у присяжні засідателі віку 25 років; 2) мають непогашену чи незняту судимість; 3) визнані судом недієздатними чи обмежені судом у дієздатності; 4) перебувають на обліку в наркологічному або психоневрологічному диспансері у зв'язку з лікуванням від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, хронічних і затяжних психічних розладів.

До участі у розгляді судом конкретної кримінальної справи в порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом Російської Федерації, в якості присяжних засідателів не допускаються також особи: 1) підозрювані або обвинувачувані у вчиненні злочинів; 2) не володіють мовою, на якій ведеться судочинство; 3) мають фізичні або психічні недоліки, що перешкоджають повноцінному участі в розгляді судом кримінальної справи.

Відтак, більшість положень, що стосуються вимог до присяжного спільні, однак в законодавстві РФ є положення, які, на наш погляд, варто врахувати в українському законодавстві. Недостатньо аргументовано є позиція українського законодавства відповідно до якої присяжним може бути особа лише після досягнення тридцятирічного віку. На наш погляд в ролі присяжних варто

залучати осіб, які досягли 25 річного віку, як це передбачено в законодавстві РФ. Не слід включати до списків присяжних і підозрюваних та обвинувачених у вчиненні злочину, оскільки вони, з одного боку, ще не відносяться до осіб, що мають судимість, а, з другого, – мають проблеми з законом, що перешкоджає виконанню ними обов'язків присяжних. Не слід включати до присяжних осіб, які мають фізичні або психічні недоліки, що перешкоджають повноцінному участі в розгляді судом справи.

Решта положень, що стосуються присяжних у законодавстві України є більш виваженими порівняно з аналогічними положення в законодавстві РФ. Водночас усі положення правового статусу присяжних як і в РФ варто закріпити в окремому законі.

Підсумовуючи викладене, ми дійшли висновку, що українська модель судової системи у багатьох аспектах наслідує російський варіант судочинства за участю присяжних засідателів, що не дивно, враховуючи довгий спільний шлях розвитку судової, зокрема інституту народних засідателів за радянських часів. Однак, після проголошення Незалежності, Україна обрала свій шлях розвитку цього інституту.

Наявність трьох присяжних у кримінальному процесі ставлять під сумнів об'єктивність прийнятого ними рішення, на відміну від суду з 12-ти присяжних, де вірогідність прийняття хибного рішення зменшується пропорційно кількості суддів. Чим більше присяжних, тим менша вірогідність помилки. Це аксіома і не потребує додаткового обґрунтування.

Крім того, мала кількість присяжних у складі суду робить їх вразливими перед авторитетом професійних суддів, а також створює умови для тиску та корупційного впливу на їх рішення.

Таким чином, ми вважаємо за доцільне збільшити кількість присяжних у складі суду як мінімум до 12-ти і запровадити в Україні більш класичну, перевірену часом і міжнародним досвідом систему суду присяжних засідателів.

Також, на нашу думку, заслуговує на увагу суто з технічного боку використання росіянами електронної системи «Вибори» при складанні списків

присяжних засідателів. Це б значно спростило відбір кандидатів і складання списків присяжних в Україні і тому, вважаємо, варто перейняти такий досвід.

Висновки до розділу 3

Досліджено зарубіжний досвід функціонування цього інституту в Великій Британії, США, Грузії та деяких інших країнах (важливим аргументом доцільності функціонування суду присяжних в зазначених країнах є винесення ним у середньому від 15 до 20 % виправдувальних вироків). За результатами вивчення англо-американської системи суду присяжних запропоновано напрями удосконалення правових та організаційних засад його функціонування в Україні, зокрема щодо розроблення спеціальних інструкцій, пам'яток і методичних рекомендацій для присяжних, які допоможуть їм зорієнтуватися у юридичних питаннях, необхідних для прийняття об'єктивного судового рішення; урахування альтернативних джерел формування списків присяжних (зі списків виборців на певній території, платників податків, адресних баз даних чи даних перепису населення); збільшення кількості присяжних з обранням серед них більшістю голосів старшого (Австрія); закріплення обов'язку присяжних не залишати нарадчої кімнати, не прийнявши вердикту (Іспанія), а також права головуєчого скасувати обвинувальний вердикт суду присяжних засідателів з призначенням засідання з відбору нового складу присяжних, якщо їх рішення явно суперечить сукупності доказів, є безпідставним і скасування обвинувального вердикту є єдиним засобом відправлення справедливого правосуддя (Грузія).

Доведено також доцільність залучення до формування суду присяжних сторін обвинувачення та захисту з наданням їм права здійснювати відвід, зокрема немотивований (наприклад, у США сторонам дозволяється заявити шість, а захисникові – десять немотивованих відводів). З урахуванням досвіду Грузії, з-поміж справ, які можуть розглядатись судом присяжних, слід

врахувати категорії злочинів, учинених високопосадовцями, зокрема колишнім керівництвом країни.

Висвітлено особливості функціонування суду присяжних у Німеччині, Франції, Італії, Данії та Бельгії. Встановлено, що європейська (континентальна) модель суду присяжних більшою мірою характерна для України, оскільки всі питання судді вирішують спільно з присяжними. Під час створення суду присяжних у Франції частина громадян виступала за запровадження англійської моделі цього порядку судочинства. Нову модель суду присяжних у цій країні було створено шляхом запозичення основних рис англо-американського суду присяжних та узгодження їх з вимогами континентального права. Становлення інституту присяжних в Німеччині відбувалося в умовах дії традиційного порядку інквізиційного і таємного судочинства. Відтак, німецькі судді вбачали в присяжних перешкоду їх діяльності та, навіть, вияв недовіри до судової влади. У подальшому відбувся перехід від класичної форми суду присяжних до «суду шеффенів» – спільного вирішення судових справ колегією професійних суддів і представників народу. Заслугує на увагу те, що шеффени обов'язково беруть участь у справах про правопорушення, у яких обвинувачуються неповнолітні віком від 14 до 18 років. Для виконання відповідних представницьких функцій відбирають у спеціальному порядку осіб, які мають тривалий досвід роботи з молоддю (до складу шеффенів обов'язково залучається жінка).

Серед переваг функціонування суду присяжних в Данії і Бельгії належить розгляд за його участю справ про злочини проти основ національної безпеки, миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, більший, порівняно з Україною, кількісний склад суду, а також достатність для винесення вердикту двох третин голосів, а для призначення покарання – більшості голосів. До складу присяжних заборонено обирати священників, а також державних службовців.

Українська модель суду присяжних має схожі риси з російським варіантом судочинства за участю присяжних засідателів, що об'єктивно

спричинено спільним «радянським» минулим у розвитку судової системи, зокрема інституту народних засідателів. Суд присяжних запроваджувався в РФ поступово, з урахуванням етапів судової реформи. Починаючи з 2010 р., суд присяжних діє в усіх регіонах країни. Обвинувальний вердикт вважається прийнятим, якщо за позитивні відповіді на питання про доведеність події злочину, діяння підсудного та його винуватість проголосувала більшість присяжних засідателів (що не перешкоджає постановленню виправдувального вироку, якщо головуючий суддя визнає, що діяння підсудного не містить ознак злочину). Виправдувальний вердикт вважається прийнятим, якщо за негативну відповідь на будь-яке з зазначених питань проголосувало не менше шести присяжних (такий вердикт є обов'язковим для головуючого судді, який постановляє виправдувальний вирок).

У результаті дослідження функціонування суду присяжних в РФ виявлено його особливості, які варто врахувати під час удосконалення української моделі суду присяжних, зокрема щодо: віднесення до компетенції суду присяжних 35 складів злочинів, які передбачають максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років, а також учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище; розгляд справ судами першої інстанції за клопотанням обвинуваченого колегією з 12 присяжних засідателів, серед яких обирається голова (старшина); обов'язкового розгляду справи судом присяжних стосовно всіх підсудних, якщо хоча б один з них заявляє відповідне клопотання; затвердження списку присяжних раз на чотири роки; можливості головуючого винести постанову про розпуск колегії присяжних з направленням справи на новий розгляд іншим складом суду зі стадії попереднього слухання в разі, якщо є достатні підстави для постановлення виправдувального вироку; обмеження участі в статусі присяжного для осіб, які мають фізичні або психічні вади; використання при складанні списків присяжних засідателів електронної бази «Вибори»; закріплення правового статусу присяжних в окремому законі.

ВИСНОВКИ

У роботі сформульовано наукові положення та отримані результати, що в сукупності спрямовані на вирішення важливого наукового завдання визначення шляхів розв'язання правових і правозастосовних проблем кримінального провадження в суді присяжних на основі порівняльно-правового дослідження функціонування цього інституту в різних країнах з формулюванням на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування в Україні. Найсуттєвішими з них вважаються наступні:

1. Суд присяжних – це конституційно закріплена форма безпосередньої участі громадян у здійсненні правосуддя, незалежна від професійних суддів. Інститут суду присяжних в Україні вважається комплексним правовим інститутом народовладдя, що регламентує суспільні відносини, що виникають у зв'язку з особливим порядком провадження в суді першої інстанції за клопотанням обвинуваченого у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у вигляді довічного позбавлення волі, з метою найбільш повного забезпечення прав підсудного. До переваг запровадження суду присяжних, які визначають перспективи поступового розширення застосування цього інституту, належать такі: втілення ідей правової держави та громадянського суспільства у сфері правосуддя; багатовікова історія існування його на теренах України та в інших країнах; підвищення авторитету суду та довіри до нього населення; гарантування справедливості правосуддя; зменшення впливу можливих слідчих і судових помилок на прийняття рішення у справі, а також корупційних ризиків.

2. Інститут провадження в суді присяжних пройшов тривалий і складний шлях становлення і розвитку. Колегіальна форма судочинства за участю професійного судді та представників громади в різні історичні періоди закріплювалась у кримінальному процесуальному законодавстві багатьох країн,

починаючи з стародавніх культур (участь громадян у судових процесах держав-полісів Стародавньої Греції), часів раннього (залучення найавторитетніших представників місцевої громади до вирішення справ цивільного і кримінального характеру) та пізнього (формування інституту присяжних) середньовіччя. У сучасному розумінні інститут суду присяжних сформовано в країнах Європи та США упродовж XVIII–XIX ст. за англо-американською та європейською (континентальною) моделями. На території сучасної України суди присяжних запроваджено в юрисдикціях Російської імперії (1864 р.), Австро-Угорщини (1873 р.), Польщі (1921 р.) та Румунії (1936 р.). За радянських часів участь громадськості в судочинстві було обмежено інститутом народних засідателів.

3. Правовий статус присяжного є одним з питань, правове регулювання яких набуває особливого значення для ефективного застосування передбаченого КПК України порядку провадження в суді присяжних. Правовий статус присяжного може бути охарактеризований як сукупність прав та обов'язків, що окреслюють межі його процесуальної діяльності відповідно до КПК України, гарантій забезпечення прав та відповідальності за постановлення завідомо неправосудного рішення. Процесуальні права присяжного не поширюються на запасних присяжних. Обов'язки присяжного за своїм функціональним призначенням розподілено на такі, що виникають під час формування колегії присяжних, судового розгляду та ухвалення рішення. Потребує більш чіткого правового закріплення механізм реалізації гарантій незалежності і недоторканості суддів, які поширюються на присяжних під час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя, з усуненням існуючих колізій в нормах законів України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Доведено, що присяжний має нести відповідальність за окремою нормою Кримінального кодексу України, оскільки його статус відмінний від статусу судді.

4. Організація суду присяжних включає такі етапи: складання списку громадян для виконання функцій присяжних; перевірки відповідності цих осіб

вимогам, встановленим до них у законі; здійснення відбору присяжних для розгляду конкретного провадження з викликом їх до суду; відбору присяжних у суді. Ефективність відбору присяжних значною мірою впливає на ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого вироку. На основі порівняльного аналізу норм кримінального процесуального законодавства різних країн встановлено, що відводи як важливий інструмент процедури відбору присяжних можуть бути мотивованими (як за визначеними в законі підставами, так і прямо в ньому не зазначеними) та немотивованими. Запропоновано унормувати проведення на етапі відбору присяжних у суді комісійної співбесіди з кандидатами за участю фахівців у галузі психології, наркології, психіатрії та працівників суду, щоб уникнути потрапляння до лав присяжних осіб з хронічними психічними чи іншими захворюваннями, що можуть перешкоджати виконанню обов'язків присяжного. Обґрунтовано, що присяжними не можуть бути особи, судимі за вчинення кримінального правопорушення, священнослужителі та посадові особи органів місцевого самоврядування.

5. До особливостей кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України належать: обмежений кількісний склад присяжних, що впливає на активність під час дослідження доказів; відсутність самостійності при прийнятті рішень, що позбавляє їх відповідальності за результати розгляду справи; збереження елементів інституту народних засідателів радянського зразка. Внесено пропозиції щодо зміни кількості викликаних до суду присяжних з семи до вісімнадцяти осіб. Запропоновано врахувати апробовані в багатьох європейських країнах та США кримінальні процесуальні засади, що визначають процесуальний порядок вирішення кримінального провадження в суді присяжних.

6. Останніми роками стає помітнішою тенденція до наближення відомих у світі правових моделей суду присяжних. За результатами вивчення англо-американської системи суду присяжних встановлено доцільність запровадження у вітчизняне правове поле окремих положень, що сприятимуть

підвищенню ефективності функціонування цього інституту. Доведено доцільність залучення до формування суду присяжних сторін обвинувачення і захисту з наданням їм права здійснювати відвід, зокрема немотивований (досвід Великої Британії) або без зазначення причини (США). Запропоновано враховувати альтернативні джерела формування списків присяжних, зокрема з виборців певної території, платників податків, інформації з довідників про жителів міст (телефонних довідників) чи даних перепису населення. З огляду на існуючий в різних країнах порядок наради і голосування в суді присяжних, наголошується на доцільності збільшення кількості присяжних з обранням серед них більшістю голосів старшого (Австрія), закріплення обов'язку присяжних не залишати нарадчої кімнати, не прийнявши вердикту (Іспанія), а також права головуючого скасувати обвинувальний вердикт присяжних засідателів з призначенням засідання з відбору нового складу присяжних, якщо їх рішення явно суперечать сукупності доказів, є безпідставним і скасування обвинувального вердикту є єдиним засобом відправлення справедливого правосуддя (Грузія). Зважаючи на досвід США, вважається доцільним розроблення для присяжних спеціальних інструкцій (пам'яток чи методичних рекомендацій), які допоможуть їм зорієнтуватися у юридичних питаннях, необхідних для прийняття об'єктивного судового рішення.

7. Встановлено, що європейська (континентальна) модель суду присяжних більшою мірою характерна для України, оскільки всі питання професійні судді вирішують спільно з присяжними. На процес створення суду присяжних у Франції значною мірою вплинула англо-американська модель. Становлення інституту присяжних в Німеччині відбувалося в умовах дії давнього порядку інквізиційного і таємного судочинства з поступовим переходом від класичної форми суду присяжних до суду шеффенів – спільного вирішення судових справ колегією професійних суддів і представників народу. До особливостей функціонування суду присяжних в Данії і Бельгії належить розгляд за його участю справ про злочини проти основ національної безпеки,

миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, а також більший, порівняно з Україною, кількісний склад суду.

8. Українська модель суду присяжних у багатьох аспектах подібна до російського варіанту судочинства за участю присяжних засідателів. У рамках удосконалення порядку провадження в суді присяжних в Україні доцільно враховувати деякі особливості правового регулювання цього інституту, закріплені в КПК РФ, зокрема щодо віднесення до компетенції суду присяжних більшого спектру складів злочинів, що передбачають максимальне покарання, а також учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, можливості головуючого винести постанову про розпуск колегії присяжних у разі, якщо є достатні підстави для постановлення виправдувального вироку, обмежень для осіб, які мають фізичні або психічні вади, використання при складанні списків присяжних засідателів електронної бази «Вибори», закріплення правового статусу присяжних в окремому законі.

Відповідно до зазначеного та з урахуванням специфіки правового регулювання порядку провадження в суді присяжних, сформульовано низку пропозицій і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавчих норм, а також правозастосовної діяльності суду, зокрема: запропоновано проекти змін і доповнень до КПК України (щодо збільшення кількісного складу суду присяжних, зниження віку, з якого особа може стати присяжним, поширення певних гарантій присяжних на кандидатів у присяжні, розширення категорій справ, які повинні розглядатися судом присяжних (про злочини, за які передбачається максимальне покарання у вигляді позбавлення волі строком до 15 років, а також учинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище); розроблено авторський варіант проекту Закону України «Про статус присяжного»; опрацьовано варіанти пам'яток та методичних рекомендацій щодо підстав і порядку залучення громадськості до кримінального судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : [підруч. для юрид. вузів і фак.] / за ред. Ю. П. Битяка. – Х. : Право, 2000. – 520 с.
2. Акимечев А. А. Проблемы истины в суде присяжных в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. А. Акимечев. – М., 2000. – 188 с.
3. Алексеева Л. Б. Предупреждение судебных ошибок, обусловленных обвинительным уклоном в деятельности судов первой и кассационной инстанций : [пособ. для судей] / Л. Б. Алексеева, Н. В. Радутная. – М. : МЮ СССР, 1989. – 74 с.
4. Андрусенко С. В. Проблемні питання створення та функціонування суду присяжних в Україні / С. В. Андрусенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 289–296.
5. Антонюк Н. М. Суд присяжних Інститут Левітта (США) [Електронний ресурс] / Н. М. Антонюк // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – Вип. 7. – С. 97–101. – Режим доступу :
http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vaau_2006_7_16.pdf
6. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании. Англия, Уэльс, Шотландия / Т. В. Апарова. – М. : Триада, 1996. – 157 с.
7. Арчер П. Английская судебная система / П. Арчер. – М. : Изд-во иностр. лит., 1959. – 150 с.
8. Аубекеров С. Х. Сравнительно-правовой анализ конституционных норм о суде присяжных заседателей [Електронний ресурс] / С. Х. Аубекеров. – Режим доступу :
<http://www.lawmix.ru/comm/758>
9. Ахтирська Н. М. Становлення суду присяжних в Україні: від конституційного принципу до процесуальної регламентації [Електронний ресурс] / Н. М. Ахтирська // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 5. – С. 83–89. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bmju_2012_5_12.pdf

10. Бернем У. Суд присяжных заседателей / У. Бернем. – М. : Московский независимый институт международного права, 1995. – 128 с.
11. Бернхем В. Вступ до права та правової системи США : [підруч.] / В. Бернхем. – К. : Україна, 1999. – 554 с.
12. Берчук Д. В. Порівняльно-правовий аналіз суду присяжних у континентальній, англосаксонській правових системах та в Росії [Електронний ресурс] / Д. В. Берчук // Порівняльно-аналітичне право. – № 1. – 2014. – С. 287–291. – Режим доступу :
http://www.pap.in.ua/1_2014/Berchuk.pdf
13. Боботов С. В. Вступительная статья к Уголовно-процессуальному кодексу Франции / С. В. Боботов. – М. : Юрид. лит., 1967. – С. 3–15.
14. Боботов С. В. Суд присяжных. История и современность / С. В. Боботов, Н. Ф. Чистяков. – М. : Рос. правовая академия МЮ РФ, 1992. – 105 с.
15. Бобрищев-Пушкин А. М. Эмпирические законы деятельности русского суда присяжных / А. М. Бобрищев-Пушкин. – М. : Печатня А. И. Снегиревой, 1896. – 620 с.
16. Бойков А. Д. Третья власть в России. Книга вторая – продолжение реформ / А. Д. Бойков. – М. : Юрлитинформ, 2002. – 280 с.
17. Бойков А. Д. Идеология и реалии судебно-правовой реформы / А. Д. Бойков // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. – 1993. – № 144. – С. 23–41.
18. Большой энциклопедический словарь / [под ред. А. Я. Сухарёва, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских]. – М. : ИНФРА-М, 1997. – Вып. VI. – 790 с.
19. Булеулиев Б. Античные традиции суда с народным участием / Б. Булеулиев // Закон и Жизнь. Международный научно-практический правовой журнал. – 2009. – № 5 (210). – С. 45–51.
20. Бутов В. Н. Суд присяжных в Австрии / В. Н. Бутов. // Советская юстиция. – 1992. – № 2. – С. 8–12.

21. Бутов В. Н. Уголовный процесс Австрии / В. Н. Бутов. – Красноярск : Изд-во Красноярск. ун-та, 1988. – 202 с.
22. Васильев А. М. Правовые категории / А. М. Васильев. – М. : Юрид. лит., 1976. – 264 с.
23. Ведыщев Н. П. Особенности защиты при проведении предварительного слушания в суде с участием присяжных заседателей / Н. П. Ведыщев // Адвокат. – 2011. – № 3. – С. 8–9.
24. Венедиктов В. С. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців : [наук.-практ. посіб.] / В. С. Венедиктов, М. І. Іншин. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 188 с.
25. Викторский С. И. Русский уголовный процесс / С. И. Викторский. – 2-е изд., испр. и доп. М. : Право, 1912. – 402 с.
26. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР / Н. В. Витрук. – М. : Юрид. лит., 1985. – 175 с.
27. Владимиров Л. Е. Суд присяжных. Условия действия института присяжных и метод разработки доказательств / Владимиров Л. Е. – Х. : Университетская Типография, 1873. – 255 с.
28. Владимиров Л. Е. Уголовный законодатель как воспитатель народа / Владимиров Л. Е. – М. : Право, 1903. – 153 с.
29. Владыкина Т. А. Некоторые вопросы разъяснения обвиняемому права на рассмотрение его дела судом с участием присяжных заседателей / Т. А. Владыкина // Российская юстиция. – 2013. – № 3. – С. 63–64.
30. Войнарович А. Б. Участь народу в здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Альона Богданівна Войнарович. – Л., 2011. – 203 с.
31. Гаврилин Г. Г. Объективизация доказательств как фактор повышения эффективности суда присяжных : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика; теория оперативно-розыскной деятельности» / Г. Г. Гаврилин. – Екатеринбург, 2000. – 18 с.

32. Галкин А. Право на суд присяжных / А. Галкин, М. Немытина // Российская юстиция. – 1995. – № 12. – С. 10–11.
33. Гаррис Р. Школа адвокатуры. Руководство к ведению гражданских и уголовных дел / Р. Гаррис. – Спб. : 1911. – 315 с.
34. Геворгиз А. А. Приобретение статуса присяжного поверенного по Судебным Уставам 1864 г. и приобретение статуса адвоката в современной России: сравнительный анализ [Электронный ресурс] / А. А. Геворгиз // Адвокат. – 2009. – № 7. – С. 15–21. – Режим доступа :
http://nbuv.gov.ua/j-pdf/adv_2009_7_2.pdf
35. Гейнце Р. Очерк английского судоустройства в связи с судом присяжных / Р. Гейнце. – СПб. : Право, 1866. – 185 с.
36. Городовенко В. В. Перспективи впровадження суду присяжних в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Городовенко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 349–360.
37. Гринишин А. Б. Вітчизняний досвід участі присяжних засідателів у здійсненні правосуддя в кримінальних справах / А. Б. Гринишин // Держава і право (Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України) : Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – 2010. – Вип. 48. – С. 512–518.
38. Грошевой Ю. М. Проблемы формирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю. М. Грошевой. – Харьков : Вища школа, 1975. – 144 с.
39. Грубінко А. В. Проблеми і перспективи запровадження суду присяжних у системі судочинства України: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / А. В. Грубінко, Н. М. Ярчук // Юридичний науковий електронний журнал. – № 1. – 2014. – С. 11–15.
40. Грушевський М. Історія України-Русі : В одинадцяти томах, дванадцяти книгах / М. Грушевський. – К. : Наукова думка, 1994. – Том 5. – 704 с.

41. Гулиев В. Е. Социалистическая демократия и личные права / В. Е. Гулиев, Ф. М. Рудинский. – М. : Юрид. лит., 1984. – 190 с.
42. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, А. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – ИКД «Зерцало-М», 2001. – 480 с.
43. Гуценко К. Ф. Основы уголовного процесса США / К. Ф. Гуценко. – М. : БЭК, 1994. – 200 с.
44. Гуценко К. Ф. Требования, предъявляемые к присяжным заседателям / К. Ф. Гуценко, С. И. Добровольская // Советская юстиция. – 1993. – № 10. – С. 14–15.
45. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс США / К. Ф. Гуценко. – М. : Юрид. лит., 1979. – 223 с.
46. Дейтрих В. Ф. О суде присяжных: вопрос о его реорганизации / В. Ф. Дейтрих // Журнал Министерства юстиции. – 1894. – № 6 (Апрель). – 1895. – С. 12–36.
47. Демичев А. А. Суд присяжных в Российской империи по Судебным уставам 1864 г.: теория и практика [Электронный ресурс] / А. А. Демичев // Університетські наукові записки. – 2012. – № 1. – С. 106–129. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2012_1_15.pdf
48. Джаншиев Г. Суд над судом присяжных / Г. Джаншиев. – М. : Рассвет, 1986. – 197 с.
49. Джинджер Э. Ф. Верховный суд и права человека в США / Джинджер Э. Ф. – М. : Юрид. лит., 1981. – 325 с.
50. Дикарев И. Значение совести при оценке доказательств присяжными заседателями / И. Дикарев // Законность. – 2007. – № 11. – С. 20–22.
51. Добровольская С. И. Суд присяжных: актуальные проблемы организации и деятельности : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Светлана Игоревна Добровольская. – М., 1995. – 231 с.

52. Дорогин Р. В. Практика реализации обвиняемым ходатайства о рассмотрении дела судом РГ присяжных / Р. В. Дорогин. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://io.udsu.ru/st/uiio.portal>

53. Емеева Н. Р. Уголовная ответственность за преступления против правосудия, совершаемые судьями и должностными лицами правоохранительных органов : дисс... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право / Нелли Рашидовна Емеева. – Казань, 2005. – 221 с.

54. Єднак В. М. Чи можуть бути суб'єктом постановлення завідомо неправосудного вироку народні засідателі та присяжні: до постановки проблеми / В. М. Єднак // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 288–291.

55. Єрмолаєв В. Суд присяжних в Україні: історико-правові аспекти (до 150-річчя судової реформи 1864 р.) [Електронний ресурс] / В. Єрмолаєв // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2. – С. 27–41. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vapny_2014_2_5.pdf

56. Єрмолаєв В. М. Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження) : [моногр.] / В. М. Єрмолаєв. – Х. : Право, 2005. – 272 с.

57. Загурський О. Б. Участь адвоката у судових дебатах в суді присяжних [Електронний ресурс] / О. Б. Загурський // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – 2008. – Вип. 20. – С. 212–219. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apvchzu_2008_20_35.pdf

58. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс : [підруч.] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.

59. Закревский И. П. Суд присяжных и возможная реформа его / И. П. Закревский // Журнал Министерства Юстиции. – 1895. – № 12. – С. 62–64.

60. Захожий Л. А. Теоретические модели суда присяжных (на Западе и в России) / Л. А. Захожий, А. В. Пошивайлова. – Владивосток : Изд-во Дальневост. гос. ун-та. – 2000. – 78 с.

61. Іваницький С. О. Формування складу народних засідателів у судочинстві України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.10 / Сергій Олександрович Іваницький. – Луганськ, 2006. – 167 с.

62. Канцір В. С. Проблеми запровадження суду присяжних у національну систему правосуддя [Електронний ресурс] / В. С. Канцір // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 3–4. – С. 263–266. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2003_3-4_49.pdf

63. Карабут Л. В. Окремі проблеми правової регламентації кримінальної процесуальної діяльності суду присяжних у кримінальному процесуальному кодексі України 2012 року [Електронний ресурс] / Л. В. Карабут // Держава та регіони. Сер. : Право. – 2013. – № 4. – С. 126–129. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/drp_2013_4_26.pdf

64. Карнозова Л. М. Возрожденный суд присяжных. Замысел и проблемы становления / Карнозова Л. М. – М. : NOTABENE, – 2000. – 366 с.

65. Карнозова Л. М. К проекту исследовательской инфраструктуры судебных инноваций / Л. М. Карнозова // Состязательное правосудие. Труды научно-практических лабораторий. – Вып. 1 – Ч. I–II. / Отв. редакторы. С. А. Пашин, Л. М. Карнозова. – М. : НОРМА, 2007. – С. 7–21.

66. Карнозова Л. М. Гуманитарные начала в деятельности судьи в уголовном процессе : [учеб. пособ.] / Л. М. Карнозова. – М. : ТК Велби ; Изд-во Проспект, 2004. – 96 с.

67. Карнозова Л. М. О суде присяжных (психологические аспекты реформирования) / Л. М. Карнозова // Становление судебной власти в обновляющейся России. – М. : ИГП РАН, 2007. – С. 30–49.

68. Карнозова Л. М. Суд присяжных в России : инерция юридического сознания и проблемы реформирования / Л. М. Карнозова // Государство и право. – 2007. – № 10. – С. 50–58.

69. Карнозова Л. М. Суд с участием присяжных заседателей / Л. М. Карнозова // Судебная реформа: проблемы и перспективы. – М. : НОРМА, 2001. – С. 182–195.

70. Карпенко Д. О. Основы трудового права : [навч. посіб.] / Д. О. Карпенко. – К. : А.С.К., 2003. – 656 с.

71. Карпенко М. І. Суд присяжних в Україні [Електронний ресурс] / М. І. Карпенко, А. В. Бандурович // Юридична наука. – 2013. – № 6. – С. 53–59. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/jnn_2013_6_9.pdf

72. Карпов Н. С. Право обвинуваченого на розгляд справи судом за участю присяжних засідателів у Російській Федерації та його реалізація / Н. С. Карпов, В. М. Щерба // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 4. – С. 212–215.

73. Карпов Н. С. Щодо деяких правил провадження в суді присяжних / Н. С. Карпов, В. М. Щерба // Перші економіко-правові дискусії : матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. – Львів, 2014. – С. 126–130.

74. Карпов Н. С. Виклик присяжних засідателів / Н. С. Карпов, В. М. Щерба // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2014. – № 1. – С. 209–214.

75. Карпунцов В. Судова реформа в Україні : Стан, проблеми і перспективи очима фахівців і політиків (інтерв'ю) / В. Карпунцов, С. Ківалов // Журнал «Національна безпека і оборона», Український Центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова. – 2013. – № 2–3 (139–140). – С. 99–102.

76. Карташов А. Ю. Уголовная ответственность за вынесение заведомо неправосудных приговора, решения или иного судебного акта : дисс. ... канд.

юрид. наук спеціальність 12.00.08 / Александр Юрьевич Карташов. – Ставрополь, 2004. – 171 с.

77. Качур Р. П. Особливості розподілу функцій між судом присяжних і професійними суддями [Електронний ресурс] / Р. П. Качур // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 11. – С. 202–206. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzlubp_2013_11_53.pdf

78. Качур Р. П. Проблемні питання функціонування суду присяжних / Р. П. Качур // Митна справа. – 2013. – № 4 (88). – С. 27–32.

79. Качур Р. П. Ретроспективний огляд становлення суду присяжних в Україні [Електронний ресурс] / Р. П. Качур // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 10. – С. 178–181. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzlubp_2013_10_42.pdf

80. Кебеков Т. Рассмотрение уголовных дел с участием присяжных заседателей / Т. Кебеков // Законность. – 2005. – № 2. – С. 34–39.

81. Киреева Е. А. Суд присяжных как особый социальный институт : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве» / А. Е. Киреева. – Владимир, 2006. – 18 с.

82. Кириллова Н. П. Суд присяжных в России и мировой опыт. Серия «Современные стандарты в уголовном праве и уголовном процессе» / Н. П. Кириллова. – СПб. : С.-Петербург, юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ. – 1998. – 36 с.

83. Кобилецький М. Магдебурзьке право в Україні (XIV – перша половина XIX ст.): історико-правове дослідження / М. Кобилецький. – Львів : ПАІС, 2008. – 406 с.

84. Коваленко Є. Г. Кримінальний процес України : [навч. посіб.] / Є. Г. Коваленко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 576 с.

85. Кодекс суддівської етики затверджений на XI черговому з'їзді суддів України від 22 лют. 2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
[http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki\(1\).pdf](http://court.gov.ua/userfiles/Kodex%20sud%20etiki(1).pdf)
86. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. № 8073–Х. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
87. Козлов Д. Судді права і судді факту / Д. Козлов. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1621>.
88. Колісник О. В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О. В. Колісник. – Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.
89. Колодій А. М. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні : [підруч.] / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Правова єдність, 2008. – 350 с.
90. Коломенская С. А. Формирование коллегии присяжных заседателей в уголовном процессе России и США : [моногр.] / С. А. Коломенская. – М., «Юрлитинформ», 2011. – 189 с.
91. Комаров С. А. Общая теория государства и права : [курс лекций] / С. А. Комаров. – М. : РАГС, 1996. – 312 с.
92. Комберянов С. Суд присяжных на Украине / С. Комберянов // Юридическая практика. – 2003. – № 33. – С. 295.
93. Кондратчик А. Л. Английский суд присяжных : исторические корни и эволюция / А. Л. Кондратчик // Советское государство и право. – 1991. – № 6. – С. 130–138.
94. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе / А. Ф. Кони. – М. : Госюриздат, 1959. – Т. 1. – 628 с.
95. Кони А. Ф. Собрание сочинений в восьми томах / А. Ф. Кони. – М., 1967. – Т. 4. – 543 с.

96. Кони А.Ф. Судебная реформа и суд присяжных / А. Ф. Кони. – Собрание сочинений : в 8 т. – М. : Юрид. лит., 1967. – Т. 4. – 542 с.
97. Кони А. Ф. Избранные произведения / А. Ф. Кони // Том первый. Статьи и заметки. Судебные речи. – М. : Госюриздат, 1959. – 628 с.
98. Кони А. Ф. Присяжные заседатели / А. Ф. Кони // Советская юстиция. – 1993. – № 17. – С. 15–18.
99. Конституція України від 28 черв. 1996 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
100. Копейчиков В. В. Права человека: мифы и реальность / В. В. Копейчиков. – К. : Вища школа, 1987. – 87 с.
101. Копейчиков В. В. Правознавство : [підруч.] [Електронний ресурс] / В. В. Копейчиков. – Київ. Юрінком Інтер, 2006. – Режим доступу :
<http://ebk.net.ua/Book/BookPravothnavstvo/Glava15/Terminu.htm>
102. Костюков А. Н. Должностное лицо : административно-правовой статус / А. Н. Костюков // Правоведение. – 1987. – № 2. – С. 20–26.
103. Котляр В. Суд присяжных – правовой атавізм / В. Котляр // Юридичний вісник України. – 2001. – № 10. – С. 11.
104. Кошець Б. Проблеми реалізації інституту виправдання в сучасному кримінальному судочинстві України / Б. Кошець // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 10. – С. 121–124.
105. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : [навч. посіб.] / М. В. Кравчук. – 3-тє вид., змін, й доп. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 247 с.
106. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітн. 2012 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу :
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show>
107. Кримінальний процес : [підруч.] / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

108. Кримінальний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] : у 2 томах / Є. М. Блажівський, Ю. М. Грошевой, Ю. М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – Т. 2 – 664 с.

109. Кримінальний процесуальний кодекс України : [науково-практичний коментар] / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.

110. Кручинин Ю. С. Проблемы легальности сбора сведений о кандидатах в присяжные заседатели / Ю. С. Кручинин // Адвокат. – 2010. – № 7. – С. 17–21.

111. Кульчицький В. Суд присяжних і наукова думка про нього в Україні після судової реформи 1864 р. / В. Кульчицький, О. Сидорчук // Право України. – 2003. – № 6. – С. 125–128.

112. Куцин М. М. Суд присяжних: законодавче закріплення і проблеми впровадження у кримінальне судочинство України / М. М. Куцин // Адвокат. – 2006. – № 2. – С. 18–25.

113. Кучинська О. П. Особливості участі адвокатів у суді присяжних / О. П. Кучинська // Адвокат. – № 3. – С. 15–18.

114. Лекции Томаса Кербса «Суд присяжных в США» [Електронний ресурс] // Правничий часопис Донецького університету. – 2013. – № 2. – С. 246–247. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pchdu_2013_2_38.pdf

115. Леонтович Ф. И. Русская Правда и Литовский Статут, в видах настоятельной необходимости включить литовское законодательство в круг истории русского права / Ф. И. Леонтович // Университетские известия. – 1865. – № 3. – С. 1–31.

116. Лисенкова К. Є. Деякі проблемні аспекти функціонування суду присяжних в Україні [Електронний ресурс] / К. Є. Лисенкова // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – 2013. – № 27. – С. 330–333. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/app_2013_27_46.pdf

117. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : [підруч.] / Л. М. Лобойко. – К.: Істина, 2014. – 432 с.
118. Лукин В. П. Проблемы совершенствования деятельности суда присяжных в современной России : специальный доклад Уполномоченного по правам человека в Российской Федерации / В. П. Лукин. – М. : Юриспруденция, 2004. – 64 с.
119. Ляш А. О. Захисник як суб'єкт доказування в судових стадіях кримінального процесу / А. О. Ляш, В. С. Благодир // Адвокат. – 2012. – № 10. – С. 19–21.
120. Ляш А. О. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел за новим КПК України / А. О. Ляш // Адвокат. – 2013. – № 3. – С. 11–14.
121. Ляш А. О. Підтримання державного обвинувачення в суді: правова природа, суть і значення / А. О. Ляш // Часопис Академії адвокатури України. – 2014. – № 1. – С. 64–69.
122. Магновський І. Конституційно-правовий статус особи (її громадянські права і свободи) / І. Магновський // Право України. – 2002. – № 7. – С. 18–22.
123. Максимова Л. О. Відродження суду присяжних / Л. О. Максимова // Європейські перспективи. – 2013. – № 8. – С. 93–97.
124. Малько А. В. Теория государства и права : [учебн.] / А. В. Малько, Н. И. Матузов. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
125. Маляренко В. Позитиви и негативи суду присяжних / В. Маляренко // Право України, 2000.– № 3. – С. 3–12.
126. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів : [моногр.] / Маляренко В. Т. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
127. Маляренко В. Т. Про межі судового контролю за додержання прав і свобод людини в стадії попереднього розслідування кримінальної справи /

В. Т. Маляренко, П. П. Пилипчук // Вісник Верховного Суду України. – № 2 (24). – 2001. – С. 59–60.

128. Мамченко Н. Быть ли в Украине суду присяжных? / Н. Мамченко // Судебно-юридическая газета. – 2010. – № 46. – С. 5.

129. Манохин В. М. Служба и служащий в Российской Федерации: правовое регулирование / В. М. Манохин. – М. : Юристъ, 1997. – 295 с.

130. Марочкин И. Е. Судебная власть как социальная ценность / И. Е. Марочкин // Конституция України – основа модернізації держави та суспільства. Матеріали наукової конференції / Упорядники Ю. М. Грошевий, М. І. Панов. – Х. : Право, 2001. – С. 336–337.

131. Марочкин І. Є. Доступність правосуддя / І. Є. Марочкин // Проблеми законності. – 2003. – Вип. 58. – С. 125–131.

132. Марченко Р. Почему надо защищать суд присяжных: плюсы и минусы судебной реформы / Р. Марченко // Зеркало недели. – 2011. – С. 6.

133. Меланчук А. В. Становлення інституту адвокатури (присяжних повірених) у Російській імперії після Судової реформи 1864 року [Електронний ресурс] / А. В. Меланчук // Університетські наукові записки. – 2011. – № 2. – С. 350-356. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2011_2_58.pdf

134. Мельник В. В. Основы ораторского искусства в состязательном уголовном процессе с участием присяжных заседателей / В. В. Мельник // Адвокат. – 1999. – № 3. – С. 44–48.

135. Мельник В. В. Искусство доказывания в состязательном уголовном процессе / В. В. Мельник. – М. : Дело, 2000. – 496 с.

136. Мельник В. В. Искусство защиты в суде присяжных : [практ. пособ.] / В. В. Мельник. – М. : Дело, 2003. – 194 с.

137. Мельник В. В. Коллегия присяжных заседателей как субъект коллективного решения вопросов о виновности (социально-психологические аспекты) / В. В. Мельник // Государство и право. – 2000. – № 1. – С. 26–34.

138. Мельник В. В. Проблемы судопроизводства с участием присяжных заседателей в современном российском уголовном процессе : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.09 «Уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность»; 12.00.11 «Судебная власть; прокурорский надзор; организация правоохранительной деятельности; адвокатура» / В. В. Мельник. – М., 2001. – 56 с.

139. Мельник М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність : [навч. посіб.] / М. І. Мельник, М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2002. – 576 с.

140. Миттермайер К. Новый проект русского уголовного судопроизводства / К. Миттермайер // Журнал Министерства юстиции. – 1864. – Т. 22. – С. 16.

141. Миттермайер К. Ю. Законодательство и юридическая практика в новейшем их развитии, в отношении к уголовному судопроизводству / К. Ю. Миттермайер. – СПб. : Печатано в типографии Правительствующего Сената, 1864. – 584 с.

142. Миттермайер К. Ю. Уголовное судопроизводство в Англии, Шотландии и Северной Америке / К. Ю. Миттермайер. – М., 1864. – 446 с.

143. Михайлов П. Л. Суд присяжных во Франции: становление, развитие и трансформация / П. Л. Михайлов. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический Центр Пресс», 2004. – 428 с.

144. Михайлова Т. Рассмотрение уголовных дел с участием присяжных заседателей / Т. Михайлова // Законность. – 1994. – № 3. – С. 42–48.

145. Михеєнко М. М. Від суду шефенського до суду присяжних / М. М. Михеєнко // Радянське право. – 1990. – № 10. – С. 67–69.

146. Мокринский С. П. Суд присяжных / С. П. Мокринский. – Пг. : Право, 1914. – 256 с.

147. Москаленко С. Доцільність та перспективи створення в Україні суду присяжних [Електроний ресурс] / С. Москаленко // Юридичний журнал. – 2007. – № 7 [Електроний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2743>.

148. М'ястковецький В. Д. Німецький досвід організації судової влади : порівняльно-правовий аналіз / В. Д. М'ястковецький [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=343:091012-17&catid=52:6-1012&Itemid=64&lang=ru

149. Навіщо нам суд присяжних? / Персонал плюс : всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик. – № 24 (429) (15–21 червня 2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.personal-plus.net/429/8093.html>

150. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітн. 2012 р. / За ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

151. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2009. – 1236 с.

152. Нечитайло О. Соціально-правова природа інституту присяжних у наукових поглядах професора О. Ф. Кістяківського / О. Нечитайло // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2008. – № 79. – С. 13–15.

153. Нешик Т. С. Актуальні питання забезпечення присяжних гарантіями прав під час виконання обов'язку зі здійснення судочинства [Електронний ресурс] / Т. С. Нешик // Право і суспільство. – 2014. – № 6.2(3). – С. 235–240. – Режим доступу :

[http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2014_6.2\(3\)_43.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2014_6.2(3)_43.pdf)

154. Нешик Т. С. Періоди становлення суду присяжних в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть [Електронний ресурс] / Т. С. Нешик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Право. – 2014. – Вип. 26. – С. 249–253. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvuzhpr_2014_26_66.pdf

155. Нешик Т. С. Фактори, що впливають на постановлення присяжними вердикту [Електронний ресурс] / Т. С. Нешик // Право і суспільство. – 2014. – № 5.2. – С. 339–342. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2014_5.2_75.pdf

156. Новоселова В. В. Правова культура присяжних засідателів в Україні: поняття і зміст [Електронний ресурс] / В. В. Новоселова // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2013. – № 3. – С. 42–48. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vznu_Jur_2013_3_9.pdf

157. О государственной тайне : Закон Российской Федерации от 21 июля 1993 г. № 5485-1 [Электронный ресурс] – Режим доступу :

http://www.0zn.ru/pravo/zakon_rf_o_gosudarstvennoj_tajne.html

158. О присяжных заседателях федеральных судов общей юрисдикции в Российской Федерации : Федеральный Закон от 20 августа 2004 р. № 113–ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.legis.ru/misc/doc/3701>.

159. Обрусна С. Ю. Механізм запровадження суду присяжних в Україні : історичний досвід та сучасні перспективи [Електронний ресурс] / С. Ю. Обрусна // Форум права. – 2012. – № 2. – С. 496–502. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_2_80.pdf

160. Обрусна С. Ю. Суд присяжних у суспільно-політичній думці другої половини ХІХ ст. та у світлі судової реформи 1864 року [Електронний ресурс] / С. Ю. Обрусна // Університетські наукові записки. – 2009. – № 1. – С. 34–37. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2009_1_7.pdf

161. Общая теория государства и права : Академический курс в 2-х т. / под ред. М. Н. Марченко. – Т. 1 : Теория государства. – М. : Зерцало, 1998. – 416 с.

162. Омельченко Т. В. Теоретические аспекты судебной-следственной практики по Уголовному процессуальному кодексу Украины /

Т. В. Омельченко // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18–19 квітн. 2013 р.) ; Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського. – Сімферополь: ДІАЙПІ, 2013. – С. 121–123.

163. Оніщук М. Проект нового КПК України – рух у правильному напрямку / М. Оніщук // Дзеркало тижня. – 12 серпня. – № 28.

164. Оніщук М. Суд присяжних підвищить довіру до правосуддя в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.radiosvoboda.org/archive/news/20110920/630/630.html?id=24334366>.

165. Організація судових та правоохоронних органів : [підруч.] / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, П. М. Каркач та ін. ; за ред. І. Є. Марочкіна. – Х. : Право, 2013. – 448 с.

166. Осипова Е. Народные, арбитражные и присяжные заседатели как субъекты уголовной ответственности за неправоудие / Е. Осипова // Уголовное право. – 2003. – № 1. – С. 68–70.

167. Осипова Н. В. Организационно-правовые основы становления и развития института суда присяжных. Проблемы его деятельности в России : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09 / Надежда Владимировна Осипова. – Уфа, 2003. – 170 с.

168. Палаузов В. Н. Постановка вопросов присяжным заседателям по русскому праву / В. Н. Палаузов. – Одесса : Юрист. – 1885. – Ч. 1. – 112 с.

169. Пашин С. А. Суд присяжных: первый год работы / С. А. Пашин. – М. : Международный комитет содействия правовой реформе, 1995. – 48 с.

170. Пашин С. А. Судебная реформа и суд присяжных / С. А. Пашин. – М. : Российская правовая академия МЮ РФ. – 1995. – 74 с.

171. Пашков В. И. Особенности рассмотрения и разрешения правовых вопросов в суде присяжных / В. И. Пашков, Н. Г. Кепф // Российская юстиция. – 2006. – № 8. – С. 51–53.

172. Петришин А. В. Государственная служба. Историко-теоретические предпосылки, сравнительно-правовой и логико-понятийный анализ : [моногр.] / А. В. Петришин. – Х. : Факт, 1998. – 168 с.

173. Петрів Р. Австрійські, Австро-угорські і Галицькі конституції (кінець XVIII-XIX ст.ст.) / Р. Петрів. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2005. – 84 с.

174. Петровський Н. К. Вердикт присяжных заседателей и его социально-правовые последствия : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Николай Казимирович Петровський. – СПб., 1998. – 169 с.

175. Петрухин И. Л. Суд присяжных : проблемы и перспективы / И. Л. Петрухин // Государство и право. – № 3. – С. 7–11.

176. Плескач А. Е. Права и обязанности народных заседателей / А. Е. Плескач. – Киев : Политиздат Украины, 1982. – 86 с.

177. По делу о проверке конституционности пунктов 2 и 3 части 2 статьи 30 и части 2 статьи 325 Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации в связи с жалобами граждан Р. Р. Зайнагутдинова, Р. В. Куваева, Ф. Р. Файзулина, А. Д. Хасанова, А. И. Шаваева и запросом Свердловского областного суда : постановление Конституционного Суда РФ от 19 апр. 2010 г. № 8–П // Собрание Законов Российской Федерации. – 2010. – № 18. – С. 2276.

178. Полное собрание законов Российской империи. – Т. 39. Собрание второе. Отделение второе. – СПб. : 1867. – 573 с.

179. Порівняльне правознавство : [курс лекцій] / Л. В. Голяк, А. С. Мацко, О. В. Тюріна. – К. : МАУП, 2004. – 200 с.

180. Правовые системы современности / Отв. ред. А. Я. Сухарев. – М. : НОРМА. – 2001. – 840 с.

181. Прилуцький С. В. Наукові погляди М. М. Михеєнка щодо прямої участі народу при здійсненні правосуддя та їх реалізація у сучасному кримінальному процесі України / С. В. Прилуцький // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича

Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції (6–7 груд. 2012 р.), м. Київ-Х. : 2013. – С. 282–284.

182. Присяжні врятують від репресій? / Закон і Бізнес. – № 5 (1095) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zib.com.ua/ua/14153->

[u_gruzii_prisyazhnim_dozvolyat_rozglyadati_spravi_chinovniki.html](http://zib.com.ua/ua/14153-ua_gruzii_prisyazhnim_dozvolyat_rozglyadati_spravi_chinovniki.html)

183. Про визначення засад формування колегії суддів та особливостей розподілу справ відповідно до Положення про автоматизовану систему документообігу суду : рішення Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (затвердженого рішенням Ради суддів України від 26 листоп. 2010 р. № 30) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/vr010740-10>

184. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України (Зміни і доповнення до закону про «судоустрій і статус Суддів») : Закон України від 13 квітн. 2012 р. № 4652-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/go/4652-17>

185. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України : пояснювальна записка до проекту Закону України (щодо участі народних засідателів). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

www.rada.gov.ua

186. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України щодо участі народних засідателів : Закон України від 19 трав. 2011 р. // Голос України від 11 черв. 2011 р. – № 106.

187. Про громадянство України : Закон України від 18 січ. 2001 р. № 2235-ІН. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/go/2235-14>

188. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/go/3781-12>

189. Про Державний реєстр виборців : Закон України від 22 лют. 2007 р. № 698-V. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon.rada.gov.ua/go/698-16>

190. Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовт. 2012 р. №223-1446/0/4-12 // Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 95–112.

191. Про затвердження Порядку виплати винагороди та відшкодування витрат на проїзд і наймання житла, виплати добових народним засідателям і присяжним за час виконання ними обов'язків у суді : постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовт. 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 42. – Ст.1930.

192. Про концептуальні підходи Ради суддів України до подальшого здійснення судово-правової реформи в Україні : заява Ради суддів України від 26 трав. 2006 р. // Голос України. – 2006. – № 116 (3866). – С. 6.

193. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні : постанова Верховної Ради України від 28 квіт. 1992 р. № 2296-XII // Голос України. – 1992. – № 152 (402). – С. 4–5.

194. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 жовт. 2012 р. №223-1430/0/4-12 // Новий Кримінальний процесуальний кодекс України : коментарі, роз'яснення, документи. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 85–94.

195. Про Порядок проведення спеціальної перевірки відомостей щодо осіб, які претендують на зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій

держави або місцевого самоврядування : указ Президента України від 25 січ. 2012 р. № 33/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/33/2012>

196. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11 груд. 2003 р. № 1382-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1382-15>

197. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 7 черв. 2001 р. № 2493-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>

198. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 7 лип. 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>

199. Про уведення Народного суду : постанова Народного Секретаріату Української Республіки від 17 (4) січня 1918 р. – Центральний державний архів вищих органів України. – Ф. 3160. – Оп. 1. – Од. зб. 1. – Арк. 6.

200. Проблемы общей теории права и государства : [учебн. для вузов] / Под общ. ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсеянца. – М. : Норма. – 2004. – 832 с.

201. Пундор Ю. О. Про визначення змісту категорії «Правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльно-правовий аспект) / Ю. О. Пундор // Часопис Київського університету права . – 2013. – № 1 – С. 60–63.

202. Пшонка В. П. Із виступу на всеукраїнській нараді працівників прокуратури / В. П. Пшонка // Вісник прокуратури. – 2013. – № 5. – С. 8–15.

203. Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень) / П. М. Рабінович. – Харків : Право, 1997. – 64 с.

204. Робеспьер М. О введении суда присяжных / М. Робеспьер // Революционная законность и правосудие. – М., 1959. – 275 с.

205. Розин Н. Н. Уголовное судопроизводство : [пособ. к лекц.] / Н. Н. Розин. – 3-е изд., пересмотр. – Пг. : Право, 1916. – 451 с.
206. Романюк Т. Не зовсім присяжні / Т. Романюк // Віче. – 2013. – № 15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://www.viche.info/journal/3795/>
207. Романюк Т. Феміда з народом / Т. Романюк // Віче. – 2013. – № 9. [Електронний ресурс]. Режим доступу :
<http://www.viche.info/journal/3652/>
208. Российское законодательство X–XX веков. – М., 1985. – Т. 2. – 512 с.
209. Руденко В. Н. Участие граждан в отправлении правосудия в современном мире / В. Н. Руденко // [Електронний ресурс]. – Режим доступа :
http://ifp.uran.ru/netcat_files/multifile/789/Daniya.pdf
210. Русанова І. О. Проблеми організації суду присяжних в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Ірина Олександрівна Русанова. – Х., 2003. – 195 с.
211. Русанова І. О. Суд присяжних в Україні : проблеми становлення та розвитку : [моногр.] – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 184 с.
212. Русанова І. О. Суд присяжних як форма захисту громадян [Електронний ресурс] / І. О. Русанова // Університетські наукові записки. – 2007. – № 4. – С. 425–431. – Режим доступу :
http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2007_4_67.pdf
213. Савицький В. М. Перед судом присяжних: виновен или не виновен? / В. М. Савицький. – М., 1995. – 69 с.
214. Сергеевский Н. Д. Русское уголовное судопроизводство : [пособ. к лекц.] / Н. Д. Сергеевский. – СПб. : Военная типография, 1887. – 96 с.
215. Серета О. В. Державне регулювання підсудності суду присяжних у кримінальному процесі Російської імперії в другій половині XIX століття (на матеріалах українських губерній) [Електронний ресурс] / О. В. Серета // Форум права. – 2008. – № 3. – С. 464–468. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2008_3_69.pdf

216. Серета О. В. Присяжні засідателі та станові представники в судових органах українських губерній Російської імперії (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / Ольга Вадимівна Серета. – Х., 2012. – 22 с.

217. Серяков О. А. Формування прошарку помічників присяжних повірених в Російській імперії за реформою адвокатури 1864 р. : [історіограф.] [Електронний ресурс] / О. А. Серяков // Гілея : науковий вісник. – 2013. – № 78. – С. 145–148. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gileya_2013_78_46.pdf

218. Сидорчук О. Правова природа суду присяжних в Україні за Судовими статутами 1864 р. [Електронний ресурс] / О. Сидорчук // Вісник Львівського університету. Сер. : Юридична. – 2014. – Вип. 59. – С. 121–127. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vlnu_yu_2014_59_19.pdf

219. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : [підруч.] / О. Ф. Скакун. – Х. : Консул, 2005. – 656 с.

220. Смирнов А. В. Модели уголовного процесса / А. В. Смирнов. – СПб. : Наука. – 2000. – 224 с.

221. Солодков А. А. Особливості реалізації інституту відводу в суді присяжних [Електронний ресурс] / А. А. Солодков // Право і суспільство. – 2014. – № 6.2(2). – С. 231–237. – Режим доступу :

[http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2014_6.2\(2\)_42.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2014_6.2(2)_42.pdf)

222. Солодков А. А. Правовий статус присяжних за законодавством України [Електронний ресурс] / А. А. Солодков // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Право. – 2013. – № 2. – С. 19–27. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsup_2013_2_4.pdf

223. Социологический энциклопедический словарь. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА ИНФРА). 2000. – 488 с.

224. Спирин С. В. Теория и практика формирования состава коллегии присяжных заседателей по уголовному делу : [моногр.] – М. : Юрлитинформ, 2011. – 184 с.

225. Степалин В. Ходатайство обвиняемого как основание рассмотрения дела судом присяжных / В. Степалин // Российская юстиция. – 1995. – № 3. – С. 2–4.

226. Стівен К. Тези про роль народної участі в реформі кримінального процесу / К. Стівен. – 2001–2002. – St. Louis-Warsaw Transatlantic L. J. – P. 115–116.

227. Судариков В. А. Роль председательствующего судьи при осуществлении правосудия судом присяжных заседателей в российском уголовном процессе : дис. канд. юрид. Наук : 12.00.09 / Вячеслав Александрович Судариков. – М. : РГБ, 2003. – 170 с.

228. Судебные уставы 20 ноября 1864 года, с изложением рассуждений на коих они основаны. Учреждение судебных установлений. – Ч. 3. – СПб. : Изд. Гос. Канцелярии. – 1867. – 218 с.

229. Сурилов А. В. Теория государства и права : [учеб. пособ.] / А. В. Суриков. – К. : Наук. думка, 1989. – 524 с.

230. Суспільство недовіри. Соціологи фіксують загальне зниження довіри українців до влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://parlament.org.ua/upload/docs/Omnibus_2_2011.pdf.

231. Тащилин М. Т. Составление списков присяжных заседателей / М. Т. Тащилин, Т. В. Костылева // Российская юстиция. – 2010. – № 3. – С. 48–49.

232. Теліпко В. Е. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Науково-практичний коментар / За ред. В. В. Молдавана. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 528 с.

233. Теньков С. Час довгоочікуваних і принципових змін / С. Теньков // Юридичний вісник України. – 2013. – № 10. – С. 10.

234. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.

235. Теорія держави і права : Академічний курс / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 686 с.

236. Теремецький В. І. Особливості впровадження суду присяжних за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] / В. І. Теремецький // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 728–735. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_3_126.pdf

237. Тернавська В. М. Інститут суду присяжних в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Вікторія Миколаївна Тернавська. – К., 2007. – 220 с.

238. Тертишник В. М. Суд присяжних: ростки і суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України / В. М. Тертишник // Право України. – 2012. – № 7. – С. 274–279.

239. Тертишник В. М. Суд присяжних за новим КПК України / В. М. Тертишник // Кримінальне провадження: новації процесуальної теорії та криміналістичної практики : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (18–19 квітн. 2013 р.) ; Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського. – Сімферополь : ДІАІАІ, 2013. – С. 145–146.

240. Тертишник В. С. Суд присяжних: суть ідей, історичний досвід, перспекти встановлення та актуальні проблеми сьогодення / В. С. Тертишник // Юридична Україна. – 2003. – № 8. – С. 15–19.

241. Тертишник В. М. Концептуальні проблеми кримінального процесу сьогодні / В. М. Тертишник // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання досудового розслідування слідчими органів внутрішніх справ : проблеми теорії та практики» (Дніпропетровськ, 18–19 квітн. 2013 р.). – К. : Хай-Тек Прес, 2013. – С. 225–261.

242. Тертишник В. М. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при реформуванні кримінального судочинства України [Електронний ресурс] / В.

М. Тертишник, Н. С. Солнишкіна // Право і суспільство. – 2012. – № 3. – С. 221–224. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pis_2012_3_49.pdf

243. Теслов С. Особое мнение: решения судов присяжных не всегда справедливы / С. Теслов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступу :

<http://orelsreda.ru/osoboe-ranenie-resheniya-sudov-prisyazhny-h-ne-vsegda-spravedlivy/>

244. Тисен О. Н. Теоретические и практические проблемы формирования коллегии присяжных заседателей : [моногр.] / О. Н. Тисен. – М. : Изд-во Юрлитинформ, 2010. – 240 с.

245. Титов В. Докази, що не підлягають розумному сумніву в судах присяжних США / В. Титов // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 2. – С. 92–104

246. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия / Л. В. Тихомирова, М. О. Тихомиров. – М. : 1997. – 526 с.

247. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII ст. – 1918 р.) / Б. Й. Тищик. – Львів : Світ, 2013. – 752 с.

248. Тищик Б. Й. Німеччина: історія державності та права (IX ст. – початок XXI ст.) / Б. Й. Тищик. – Львів : Тріада плюс, 2011. – 392 с.

249. Тогобицкий И. А. Записки народного заседателя: Встать! Суд идет! / И. А. Тогобицкий. – К. : Варта, 2003. – 112 с.

250. Токвиль А. Демократия в Америке / А. Токвиль. – М. : Прогресе, 1992. – 554 с.

251. Тоні О. Про право. Короткий вступ / О. Тоні. – К., 1997. – 124 с.

252. Тришева А. А. Возвращение уголовного дела прокурору и разумный срок уголовного судопроизводства / А. А. Тришева // Законность. – 2011. – № 5. – С. 10–11.

253. Туманянц А. Р. Прокурор у суді присяжних: участь у судовому слідстві [Електронний ресурс] / А. Р. Туманянц // Університетські наукові записки . – 2005. – № 3. – С. 285–287. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Unzap_2005_3_54.pdf

254. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабр. 2001 г. № 174-ФЗ // Собрание законодательства РФ. – 2001. – № 52 (ч. I). – Ст. 4921.

255. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : [учебн.] – 3-е изд., перераб. и доп. / Л. Н. Башкатов [и др.] ; отв. ред. И. Л. Петрухин, И Б. Михайловская. – М. : Проспект, 2012. – 688 с.

256. Уголовно-процессуальный кодекс Грузии от 9 октяб. 2009 г. № 1772-Пс [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

http://pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/_-09_10_2009.pdf

257. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. – К. : Наук. думка, 1996. – Т. 1. – 696 с.

258. Уолкер Р. Английская судебная система / Р. Уолкер – М. : Юрид. лит., 1980. – 630 с.

259. Урсуляк О. В. Австрійський закон про введення суду присяжних 1869 р. : історико-правовий аналіз [Електронний ресурс] / О. В. Урсуляк // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2. – С. 62–65. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkup_2014_2_15.pdf

260. Урсуляк О. В. Питання судів присяжних на шпальтах журналу «Життя і право» 30-х рр. ХХ ст. [Електронний ресурс] / О. В. Урсуляк // Митна справа. – 2014. – № 2 (2.2). – С. 70–75. – Режим доступу :

[http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_2\(2.2\)__15.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_2(2.2)__15.pdf)

261. Урсуляк О. В. Утворення судів присяжних в австрійській імперії у 1849–1851 рр.: причини та результати [Електронний ресурс] / О. В. Урсуляк // Митна справа. – 2014. – № 5(2.1). – С. 58–63. – Режим доступу :

[http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_5\(2.1\)__12.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2014_5(2.1)__12.pdf)

262. Устав уголовного судопроизводства Франции / Пер. М. А. Неклюдова. – СПб. : Право, 1860. – 350 с.

263. Утин Б. Очерк исторического образования суда присяжных в Англии / Б. Утин – СПб. : Право, 1860. – 125 с.
264. Филимонов Б. А. Уголовный процесс США / Б. А. Филимонов. – М. : Юрид. лит., 1974. – 193 с.
265. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства / И. Я. Фойницкий. – В 2-х т. Т. 1. – СПб. : Альфа, – 1996. – Т. 1. – 552 с.
266. Футей Б. А. Роль суду присяжних у США та Україні. ЮВУ № 46 (907), 47 (908) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
http://yurincom.com/ua/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/rol_sudu_prysiazhnykh_u_sshi_ta_ukraini-publication/
267. Хрулёв С. Суд присяжных. Очерк деятельности судов и судебных порядков / С. Хрулёв // Журнал гражданского и уголовного права. – Кн. 9. – СПб., 1886. – 140 с.
268. Чайковская О. Г. Суд присяжных / О. Г. Чайковская // Социологический журнал. – № 4. – С. 134–148.
269. Чельцов-Бебутов М. А. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – М. : Юрид. лит., 1957. – 839 с.
270. Чернобай Є. А. Суд присяжних в Україні: pro et contra / Є. А. Чернобай // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). – Х. : ХНУВС, 2012. – С. 585–587.
271. Чернобай Є. А. Суд присяжних в Україні: pro et contra [Електронний ресурс] / Є. А. Чернобай // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1160–1162. – Режим доступу :
http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_190.pdf
272. Чубинский М. П. Современная борьба взглядов за и против суда присяжных и реформаторские попытки в этой области / М. П. Чубинский. – К. : Юрист, 1897. – 203 с.

273. Шамрай Б. М. Поняття гарантій конституційних прав і свобод людини та громадянина / Б. М. Шамрай. – Юридична наука. – № 7/2012. – С. 16–24.

274. Шишкін В. Формування суду присяжних (досвід Іспанії). – Право України. – 2002. – № 2. – С. 139–142.

275. Шишкін В. І. Судові системи країн світу : [навч. посіб.] / В. І. Шишкін. – У 3-х кн. – К. : ЮрінкомІнтер, 2001. – Кн. 1. – 320 с.

276. Шишленко В. Г. Щодо удосконалення організації та діяльності суду присяжних в Україні [Електронний ресурс] / В. Г. Шишленко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 1200–1204. – Режим доступу :

http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_1_198.pdf

277. Щерба В. М. Відбір присяжних у суді / В. М. Щерба // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2013 р.). – К., 2013. – С. 87–89.

278. Щерба В. М. Деякі питання кримінального провадження в суді присяжних / В. М. Щерба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Право. – 2013. – Вип. 23. – Ч. II. – Т. 3. – С. 130–132.

279. Щерба В. М. Деякі питання провадження в суді присяжних за новим КПК України / В. М. Щерба // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі : Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.). – Х., 2012. – С. 602–606.

280. Щерба В. М. Порядок наради і голосування в суді присяжних / В. М. Щерба // Розвиток юридичної науки на сучасному етапі : Матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (Тернопіль, 5 черв. 2013 р.). – Тернопіль, 2013. – С. 73–76.

281. Щерба В. Н. История развития суда присяжных в скандинавских странах / В. Н. Щерба // LEGEA SI VIATA : Междунар. науч.-практ. правовой журн. – Кишинев. – 2013. – № 10 (MD). – С. 50–52.

282. Щерба В. М. Деякі аспекти впровадження інституту присяжних у кримінальному судочинстві України / В. М. Щерба // Розвиток юридичної науки на сучасному етапі : Матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (Тернопіль, 5 черв. 2013 р.). – Тернопіль, 2013. – С. 69–73.

283. Щерба В. М. Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя / В. М. Щерба, Н. С. Карпов // Закон и жизнь. Международный научно-практический правовой журнал. – Кишинев. – 2011. – № 4. – С. 16–26.

284. Щерба В. М. До питання відповідальності присяжного / В. М. Щерба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Право. – 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 138–141.

285. Щерба В. М. До питання про обов'язки присяжних за кримінальним процесуальним кодексом України / В. М. Щерба // Митна справа. Національний університет «Одеська юридична академія». – № 1 (91), 2014. – Ч. 2, книга 1. – С. 170–175.

286. Щерба В. М. Окремі положення історичного розвитку та становлення суду присяжних в Україні / В. Н. Щерба // Шляхи реформування правової системи України : тематичний зб. тез наук.-практ. семінару з обговорення сучасних правових проблем та шляхів їх подолання, присвячений проф. святу – Дню юриста. – Вип. 4. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – С. 138–140.

287. Щерба В. М. Організаціо-правове забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя / В. М. Щерба // Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі : Матеріали круглого столу (Київ, 25 трав. 2011 р.). – К., 2011. – С. 275–278.

288. Щерба В. М. Поняття інституту кримінального провадження в суді присяжних / В. М. Щерба // Митна справа. Науково-аналітичний журнал. Національний університет «Одеська юридична академія». – № 6 (90), 2013, частина 2, книга 1 листопад-грудень. – С. 152–158. – Режим доступу :

[http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_6\(2.1\)__27.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ms_2013_6(2.1)__27.pdf)

289. Щерба В. М. Правовий статус присяжного / Н. С. Карпов, В. М. Щерба // Митна справа. Науково-аналітичний журнал. Національний університет «Одеська юридична академія». – 2013. – Спец. вип. – С. 64–69.

290. Щерба В. М. Проблеми відбору присяжних у суді України / В. М. Щерба // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 153–156.

291. Щерба В. М. Провадження в суді присяжних за новим КПК України / В. М. Щерба // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3 (58). – С. 150–156.

292. Щерба В. М. Розгляд та вирішення кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України / В. М. Щерба // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 162–165.

293. Щерба В. М. Суд присяжних в Україні: окремі питання становлення і розвитку / В. М. Щерба // // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 4. – С. 70–72. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://www.pap.in.ua/4_2013/19.pdf

294. Щерба В. М. Щодо прав та гарантій присяжного в кримінальному судочинстві України / В. М. Щерба // Вісник Запорізького національного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – № 4. – С. 195–201.

295. Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко та ін.]. – К. : «Укр. енциклопедія», 1998. – Т. 1 : А ; Г. – 672 с.

296. Яневич-Яневский К. А. О суде присяжных в Англии / К. А. Яневич-Яневский // Юридические записки. – 1860. – Т. 4. – С. 1–45.

297. Яновська О. Г. Суд присяжних в системі гарантій захисту прав людини / О. Г. Яновська // Вісник Академії адвокатури України. – 2005. – Вип. 2. – С. 93–98.

298. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства : [моногр.] / О. Г. Яновська. – К. : Прецедент, 2011. – 303 с.

299. Ясинюк М. М. Окреме провадження і народні засідателі: історико-правовий аспект / М. М. Ясинюк // Часопис Київського університету права. – № 2. – Київ, 2009. – С. 160–163.
300. Betreffend der Einführung von Schwurgerichten für die durch den Inhalt einer Druckschrift verübten Verbrechen und Vergehen: Gesetz vom 9. März 1869 № 32 / Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaisertum Österreich. – 1869. – XVII. Stück. – S. 121–131.
301. Blackstone. Commentaries on the laws of England. – V. 4. – 522 p.
302. Bloomstain M. J. Verdict. The jury system / M. J. Bloomstain. – N.Y.; P.I. – 1968. – 120 p.
303. Chernyey V. V. Proceedings at the jury trial / V. V. Chernyey // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 3–7.
304. Tomczyk R. Proces karny w monarchii Habsburskiej. Od drugiej połowy XVIII wieku do 1918 r. / R. Tomczyk // Edukacja humanistyczna. – Nr. 1 (28). – Szczecin, 2013. – S. 72.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Зведена таблиця
щодо результатів опитування
адвокатів, прокурорів, суддів та пересічних громадян
щодо проблемних питань інституту суду присяжних в Україні
(120 адвокатів, 100 прокурорів, 86 суддів, 487 громадян)**

Запитання	Відповіді							
	Адвокати		Прокурори		Судді		Громадяни	
	120	(%)	100	(%)	86	(%)	487	(%)
Яке Ваше ставлення до запровадження суду присяжних в Україні?								
1) позитивне	71	59,2	47	47	32	37,2	420	86,2
2) негативне	49	40,8	53	53	54	62,8	67	13,8
Які, на Ваш погляд, недоліки цього інституту?								
1) відсутність реальних гарантій захисту присяжних від незаконного впливу на них	56	46,7	44	44,0	35	40,7	368	75,6
2) винесення рішень в судовому розгляді на підставі емоцій	31	25,8	50	50,0	49	56,9	35	7,2
3) небажання громадян України брати участь у правосудді	36	30,0	43	43,0	60	69,8	34	7,0
4) залежність долі підсудного від красномовства захисника	56	46,7	46	46,0	40	46,5	59	12,1
5) неможливість однаковою мірою захистити права підсудного та потерпілого	30	25,0	26	26,0	36	41,7	51	10,5
6) ймовірність ускладнення організації правосуддя;	12	10,0	14	14,0	51	59,3	49	10,1
7) юридична некомпетентність присяжних	21	17,5	30	30,0	45	52,3	52	10,7
Правовий статус присяжних і суддів повинен:								
1) співпадати повністю	41	34,1	34	34,0	29	33,7	241	49,5
2) співпадати частково	54	45,0	51	51,0	31	36,0	96	19,7
3) бути різним	25	20,9	15	15,0	24	27,9	50	10,8
Чи потрібно особливості правового статусу присяжних розкрити в окремому Законі України «Про статус присяжного»?								

1) так	64	53,3	53	53,0	41	47,7	244	50,1
2) ні	56	46,7	47	47,0	45	52,3	243	49,9
Чи доцільно поширити компетенцію суду присяжних на злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 15 років?								
1) так	65	54,2	43	43,0	15	17,4	311	63,9
2) ні	55	45,8	57	57,0	71	82,6	176	36,1
Чи доцільно поширити компетенцію суду присяжних на злочини, вчиненні службовими особами, які займають особливо відповідальне становище (наприклад Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати та інші)?								
1) так	71	59,2	44	44,0	21	24,4	392	80,5
2) ні	49	40,8	64	64,0	65	75,6	95	19,5
Чи хотіли б Ви взяти участь в суді в якості присяжного?								
1) так							264	54,2
2) ні							132	27,1
3) не знаю							91	18,7
Чи скористалися б Ви своїм правом на суд присяжних у разі вчинення Вами злочину?								
1) так	91	75,8	76	76,0	60	69,8	398	81,7
2) ні	26	21,7	18	18,0	22	25,6	74	15,2
3) Ваш варіант	3	2,2	6	6,0	4	4,6	15	3,1
Якби Ви були присяжними, щоб ви враховували під час прийняття рішення?								
1) докази							411	84,4
2) позицію захисника							54	11
3) позицію прокурора							76	15,6
4) думку судді							104	21,4
5) власний життєвого досвіду							452	92,8
Чи повинні присяжні мати знання в галузі права?								
1) так	62	51,7	45	45,0	63	73,3	154	31,6
2) ні	58	48,3	55	55,0	23	26,7	333	68,4
Порядок відбору присяжних із списків виборців є:								
1) ефективний	54	45	43	43,0	65	75,6		
2) не ефективний	51	42,5	46	46,0	16	18,6		
3) важко відповісти	15	12,5	11	11,0	5	5,8		
Чи доцільно священнослужителів залучати в ролі присяжних?								
1) так	49	40,8	4,4	44,0	37	43,0	153	31,4

2) ні	67	55,8	49	49,0	46	53,5	253	52,0
3) не знаю	4	3,4	7	7,0	3	3,5	81	16,6
Чи доцільно в ролі присяжних залучати осіб, які мають зняту чи погашену судимість?								
1) так	12	10	9	9,0	7	8,1	43	8,8
2) ні	100	83,3	88	88,0	77	89,6	405	83,2
3) не знаю	8	6,7	3	3,0	2	2,3	39	8
Чи можуть присяжними бути службові особи місцевого самоврядування?								
1) так	54	45,0	34	34,0	45	52,3	134	27,5
2) ні	62	51,7	60	60,0	38	44,1	199	40,9
3) не знаю	4	3,3	6	6,0	3	3,6	154	31,6
Чи ефективним, на Ваш погляд, є суд присяжних у складі лише двох професійних суддів і трьох присяжних?								
1) так	28	23,3	19	19,0	45	52,3	176	36,1
2) ні	92	76,7	81	81,0	41	47,7	311	63,9

Аналітична довідка
щодо результатів опитування
адвокатів, прокурорів, суддів та пересічних громадян
щодо проблемних питань інституту суду присяжних в Україні
(120 адвокатів, 100 прокурорів, 86 суддів, 487 громадян)

1. До запровадження суду присяжних в Україні позитивно ставляться 86,2% громадян, 59,2% адвокатів, 47,0% прокурорів, 37,2% суддів.

2. *Недоліки інституту присяжних.*

75,6% громадян, 46,7% адвокатів, 44,0% прокурорів, 40,7% суддів вважають недоліком інституту суду присяжних відсутність реальних гарантій захисту присяжних від незаконного впливу на них.

56,9% суддів, 50,0% прокурорів, 25,8% адвокатів, 7,2% громадян вважають недоліком інституту суду присяжних винесення рішень в судовому розгляді на підставі емоцій.

69,8% суддів, 43,0% прокурорів, 30,0% адвокатів, 7,0% громадян вважають недоліком інституту суду присяжних небажання громадян України брати участь у правосудді

46,7% адвокатів, 46,5% суддів, 46,0% прокурорів, 12,1% громадян вважають недоліком інституту суду присяжних залежність долі підсудного від красномовства захисника.

41,7% суддів, 26,0% прокурорів, 25,0% адвокатів, 10,5% громадян вважають недоліком інституту суду присяжних неможливість однаковою мірою захистити права підсудного та потерпілого.

59,3% суддів, 14,0% прокурорів, 10,1% громадян, 10,0% адвокатів вважають недоліком інституту суду присяжних ймовірність ускладнення організації правосуддя.

52,3% суддів, 30,0% прокурорів, 17,5% адвокатів, 10,7% громадян вважають недоліком інституту суду присяжних юридичну некомпетентність інституту суду присяжних.

1. *Правовий статус присяжних.*

49,5% громадян, 34,1% адвокатів, 34,0% прокурорів, 33,7% суддів вважають, що правовий статус присяжних і суддів повинен співпадати повністю.

51,0% прокурорів, 45,0% адвокатів, 36,0% суддів, 19,7% громадян вважають, що правовий статус присяжних і суддів повинен співпадати частково.

30,8% громадян, 27,9% суддів, 20,9% адвокатів, 15,0% прокурорів вважають, що правовий статус присяжних і суддів повинен бути різним.

4. 53,3% адвокатів, 53,0% прокурорів, 50,1% громадян, 47,7% суддів вважають, що потрібно прийняття Закону України «Про статус присяжного».

5. Позитивно ставляться до поширення компетенції суду присяжних на злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 15 років 63,9% громадян, 54,2% адвокатів, 43,0% прокурорів, 17,4% суддів.

6. За доцільність поширення компетенції суду присяжних на злочини, вчиненні службовими особами, які займають особливо відповідальне становище (наприклад Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, народні депутати та інші) виступають 80,5% громадян, 59,2% адвокатів, 44,0% прокурорів, 24,4% суддів.

7. Із опитаних громадян 54,2% хотіли б взяти участь в суді в якості присяжного, 27,1% не хотіли б, 18,7% не визначились.

8. 81,7% громадян, 76,0% прокурорів, 75,8% адвокатів, 69,8% суддів скористалися б Ви своїм правом на суд присяжних у разі вчинення ними злочину. Категорично відмовились 25,6% суддів, 21,7% адвокатів, 18,0% прокурорів, 15,2% громадян.

9. На питання, що потрібно враховувати присяжному під час прийняття рішення, 92,8% громадян відповіли, що власний життєвий досвід, 84,4% громадян відповіли, що докази, 15,6% – позицію прокурора, 21,4% – думку судді, 11% – позицію прокурора.

10. 73,3% суддів, 51,7% адвокатів, 45,0% прокурорів, 31,6% громадян вважають, що присяжні повинні мати знання в галузі права.

11. 75,6% суддів, 45,0% адвокатів, 43,0% прокурорів висловлюють думку, що порядок відбору присяжних із списків виборців є ефективним.

13. 55,8% адвокатів, 53,5% суддів, 52,0% громадян, 49,0% прокурорів вважають недоцільним залучати в ролі присяжних священнослужителів.

14. 89,6% суддів, 88,0% прокурорів, 83,3% адвокатів, 83,2% громадян вважають недоцільним в ролі присяжних залучати осіб, які мають зняту чи погашену судимість.

15. 60,0% прокурорів, 51,7% адвокатів, 44,1% суддів, 40,9% громадян вважають, що службові особи місцевого самоврядування не можуть бути присяжними.

16. 81,0% прокурорів, 76,7% адвокатів, 63,9% громадян, 47,7% суддів вважають неефективним суд присяжних у складі двох професійних суддів і трьох присяжних.

Додаток Б

Порівняння положень інституту присяжних в Україні та РФ

Україна		РФ
<p>Присяжним є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.</p> <p>Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого здійснюється судом присяжних у складі двох професійних суддів та трьох присяжних.</p> <p>Присяжні під час розгляду і вирішення справ користуються повноваженнями судді.</p>		<p>Громадяни Російської Федерації (далі – громадяни) мають право брати участь у здійсненні правосуддя в якості присяжних засідателів під час розгляду судами першої інстанції підсудних їм кримінальних справ з участю присяжних засідателів.</p>
<p>Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.</p>		<p>Кримінальна справа, в якій бере участь декілька підсудних, розглядається судом з участю присяжних засідателів стосовно всіх підсудних, якщо хоча б один з них заявляє клопотання про розгляд кримінальної справи судом у даному складі.</p>
Склад суду		
два професійні судді і три присяжних		суддя федерального суду загальної юрисдикції і колегія з дванадцяти присяжних засідателів
Види справ, що розглядають		
Щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі	<p>1) кримінальні справи про злочини, передбачені статтями 105 частиною другою, 131 частиною п'ятою, 132 частиною п'ятою, 134 частиною шостою, 205 частиною третьою, 206 частиною четвертою, 210 частиною четвертою, 228.1 частиною п'ятою, 229.1 частиною четвертою, 277, 281 частиною третьою, 295, 317, 357 Кримінального кодексу Російської Федерації, за винятком кримінальних справ, по яких відповідно до положень Кримінального кодексу Російської Федерації в якості найбільш суворого виду покарання не можуть бути призначено довічне позбавлення волі чи смертна кара, а також кримінальні справи про злочини, передбачені статтями 126 частиною третьою, 131 частиною четвертою, 132 частиною четвертою, 205 частинами першої та другої, 205.3, 205.4, 205.5, 206 частинами другої і третьої, 209, 211, 212 частиною першою, 227, 275, 276, 278, 279, 281 частинами першої та другої, 353 – 356, 358, 359 частинами першої та другої, 360 Кримінального кодексу Російської Федерації;</p> <p>2) кримінальні справи щодо члена Ради Федерації, депутата Державної Думи, судді Конституційного Суду Російської Федерації, судді федерального суду загальної юрисдикції або федерального арбітражного суду, світового судді, судді конституційного</p>	

	(статутного) суду суб'єкта Російської Федерації за їх клопотанням, заявленому до початку судового розгляду; 3) кримінальні справи, в матеріалах яких містяться відомості, що складають державну таємницю.
Старшина присяжних засідателів	
	<p>1. Присяжні засідателі, які входять до складу колегії, у нарадчій кімнаті відкритим голосуванням обирають більшістю голосів старшину, який повідомляє про своє обрання головуючого.</p> <p>2. Старшина присяжних засідателів керує ходом наради присяжних засідателів, за їх дорученням звертається до головуючого з питаннями і проханнями, оголошує поставлені судом питання, записує відповіді на них, підбиває підсумки голосування, оформляє вердикт і за вказівкою головуючого проголошує його в судовому засіданні.</p>
Список присяжних	
<p>1. Для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує і затверджує у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, відповідають вимогам статті 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і дали згоду бути присяжними.</p> <p>2. У разі неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради.</p> <p>3. Список присяжних затверджується один раз на два роки і переглядається в разі необхідності за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України.</p>	<p>1. Вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта Російської Федерації кожні чотири роки складає загальний і запасний списки кандидатів у присяжні засідателі, включаючи в них необхідне для роботи відповідного суду число громадян, які постійно проживають на території суб'єкта Російської Федерації.</p> <p>2. Число громадян, що підлягають включенню до загального списку кандидатів у присяжні засідателі суб'єкта Російської Федерації від кожного муніципального утворення, має приблизно відповідати співвідношенню числа постійно проживаючих в муніципальному утворенні громадян з числом громадян, які постійно проживають в суб'єкті Російської Федерації.</p> <p>3. Число громадян, що підлягають включенню в запасний список кандидатів у присяжні засідателі, визначається вищим виконавчим органом державної влади суб'єкта Російської Федерації і становить не більше однієї четвертої числа кандидатів у присяжні засідателі, що підлягають включенню до загального списку кандидатів у присяжні засідателі.</p> <p>4. Загальний і запасний списки кандидатів у присяжні засідателі для окружних (флотських) військових судів складаються вищими виконавчими органами державної влади суб'єктів Російської Федерації за територіальною ознакою на підставі подання голови відповідного окружного (флотського) військового суду в порядку, встановленому статтями 5–8 Федерального закону РФ «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації».</p> <p>Порядок і терміни складання списків кандидатів у присяжні засідателі</p> <p>1. Голова суду не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку повноважень кандидатів у присяжні засідателі, раніше включених у загальний і</p>

	<p>запасний списки кандидатів у присяжні засідателі, вносить керівнику вищого виконавчого органу державної влади відповідного суб'єкта Російської Федерації подання про необхідну для роботи суду кількість кандидатів у присяжні засідателі.</p> <p>2. Вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта Російської Федерації у відповідності зі статтею 4 Федерального закону РФ «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації» встановлює порядок і строки складання списків кандидатів у присяжні засідателі і повідомляє виконавчо-розпорядчим органам муніципальних утворень число громадян, яких необхідно включити в списки кандидатів у присяжні засідателі від відповідних муніципальних утворень. При складанні списків кандидатів у присяжні засідателі число зазначених громадян може бути перевищено не більше ніж на 10 відсотків.</p> <p>3. Списки кандидатів у присяжні засідателі складаються виконавчо-розпорядчими органами муніципальних утворень окремо по кожному муніципальному утворенню суб'єкта Російської Федерації на основі персональних даних про виборців, які входять в інформаційні ресурси Державної автоматизованої системи Російської Федерації «Вибори», шляхом випадкової вибірки встановленого числа громадян. При цьому з числа відібраних громадян виключаються особи, які не можуть бути присяжними засідателями у відповідності з частиною 2 статті 3 Федерального закону РФ «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації».</p> <p>4. Про складання списків кандидатів у присяжні засідателі виконавчо-розпорядчий орган муніципального утворення сповіщає громадян відповідного муніципального утворення, а також інформує громадян, включених у списки кандидатів у присяжні засідателі, і протягом двох тижнів надає їм можливість ознайомитися з зазначеними списками та розглядає письмові заяви, що надходять від них, про виключення громадян зі списків кандидатів у присяжні засідателі і виправлення в них неточних відомостей про кандидатів у присяжні засідателі.</p> <p>5. Уточнені списки кандидатів у присяжні засідателі, підписані главами муніципальних утворень (якщо статутом муніципального утворення така посада не передбачена, – особою, уповноваженою на те представницьким органом місцевого самоврядування), представляються у вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта Російської Федерації.</p> <p>6. Вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта</p>
--	---

Російської Федерації на підставі списків кандидатів у присяжні засідателі, що надійшли від виконавчо-розпорядчих органів муніципальних утворень, складає загальний список кандидатів у присяжні засідателі суб'єкта Російської Федерації, який підписується керівником вищого виконавчого органу державної влади суб'єкта Російської Федерації і скріплюється печаткою.

7. Одночасно з складанням загального списку кандидатів у присяжні засідателі вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта Російської Федерації складає запасний список кандидатів у присяжні засідателі. В нього включаються лише громадяни, які постійно проживають у населеному пункті за місцем постійного знаходження відповідного суду.

8. Запасний список кандидатів у присяжні засідателі підписується керівником вищого виконавчого органу державної влади суб'єкта Російської Федерації і скріплюється печаткою.

9. Загальний і запасний списки кандидатів у присяжні засідателі публікуються в засобах масової інформації відповідного муніципального утворення і містять тільки прізвища, імена та по-батькові кандидатів у присяжні засідателі.

10. Громадяни мають право звертатися у вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта Російської Федерації з письмовими заявами про необґрунтоване включення в списки кандидатів у присяжні засідателі, про виключення їх із зазначених списків чи виправлення неточних відомостей про кандидатів у присяжні засідателі, що містяться в цих списках.

11. Вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта Російської Федерації в п'ятиденний строк розглядає письмові заяви, що надійшли та приймає рішення, які можуть бути оскаржені до суду в порядку, встановленому цивільним процесуальним законодавством.

12. Зміни і доповнення, внесені в загальний і запасний списки кандидатів у присяжні засідателі, публікуються у засобах масової інформації відповідного муніципального утворення.

Обов'язки посадових осіб та керівників організацій щодо надання інформації для складання списків кандидатів у присяжні засідателі

1. Посадові особи і керівники організацій незалежно від їх організаційно-правової форми зобов'язані за запитом виконавчо-розпорядчого органу муніципального утворення і вищого виконавчого органу державної влади суб'єкта Російської Федерації представити інформацію, необхідну для складання

	<p>списків кандидатів у присяжні засідателі.</p> <p>2. За неподання інформації, необхідної для складання списків кандидатів у присяжні засідателі, а також за подання завідомо недостовірної інформації особи, зазначені в частині 1 статті 6 Федерального закону РФ «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації», несуть відповідальність, встановлену Кодексом Російської Федерації про адміністративні правопорушення.</p> <p>Виключення громадян із загального та запасного списків кандидатів у присяжні засідателі</p> <p>Громадяни, включені в загальний або запасний список кандидатів у присяжні засідателі, виключаються із зазначених списків вищим виконавчим органом державної влади суб'єкта Російської Федерації в випадках:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) виявлення обставин, зазначених у частині 2 статті 3 Федерального закону РФ «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації». 2) подання громадянином письмової заяви про наявність обставин, що перешкоджають виконанню ним обов'язків присяжного засідателя, якщо він є: <ol style="list-style-type: none"> а) особою, що не володіє мовою, на якій ведеться судочинство; б) особою, не здатним виконувати обов'язки присяжного засідателя за станом здоров'я, підтвердженим медичними документами; в) особою, яка досягла віку 65 років; г) особою, що заміщає державні посади або виборні посади в органах місцевого самоврядування; д) військовослужбовцем; е) суддею, прокурором, слідчим, дізнавачем, адвокатом, нотаріусом або має спеціальне звання співробітника органів внутрішніх справ, органів по контролю за обігом наркотичних засобів і психотропних речовин, служби судових приставів, митних органів, органів і установ кримінально-виконавчої системи, а також особою, що здійснює приватну детективну діяльність на основі спеціального дозволу (ліцензії); ж) священнослужителем. <p>Направлення в суд загального і запасного списків кандидатів у присяжні засідателі</p> <p>1. Складені вищим виконавчим органом державної влади суб'єкта Російської Федерації загальний і запасний списки кандидатів у присяжні засідателі надсилаються у відповідний суд не пізніше ніж за місяць до закінчення терміну повноважень кандидатів у присяжні засідателі, що включені до раніше представлених загального і запасного списків кандидатів у присяжні засідателі.</p>
--	---

2. Зміни, внесені в загальний і запасний списки кандидатів у присяжні засідателі згідно із частиною 13 статті 5 Федерального закону РФ «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації», направляються до відповідного суду у тижневий термін.

3. При виявленні у загальному і запасному списках кандидатів у присяжні засідателі, що надійшли до суду осіб, зазначених у частині 2 статті 3 Федерального закону РФ «Про присяжних засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації», або осіб, які подали письмову заяву про виключення зі списків кандидатів у присяжні засідателі згідно з пунктом 2 статті 7 названого закону, а також у разі необхідності доповнення цих списків голова суду вносить у вищий виконавчий орган державної влади суб'єкта Російської Федерації подання про необхідність зміни і доповнення загального і запасного списків кандидатів у присяжні засідателі.

Складання попереднього списку присяжних засідателів

1. Після призначення судового засідання, за розпорядженням головуєчого, секретар судового засідання або помічник судді проводить відбір кандидатів у присяжні засідателі, які знаходяться в суді із загального та запасного списків, шляхом випадкової вибірки.

2. Секретар судового засідання або помічник судді проводить перевірку наявності передбачених законом обставин, що перешкоджають участі особи в якості присяжного засідателя в розгляді кримінальної справи.

3. Одна і та ж особа не може брати участь протягом року в судових засіданнях в якості присяжного засідателя більше одного разу.

4. По завершенні відбору кандидатів у присяжні засідателі для участі в розгляді кримінальної справи складається попередній список із зазначенням їх прізвищ, імен, по батькові та домашніх адрес, який підписується секретарем судового засідання або помічником судді, що склав цей список. У попередній список кандидатів у присяжні засідателі не включаються особи, які в силу встановлених федеральним законом обставин не можуть брати участі в розгляді кримінальної справи в якості присяжних засідателів.

5. Прізвища кандидатів у присяжні засідателі вносяться до списку в тому порядку, в якому проходила випадкова вибірка.

6. Включеним до попереднього списку кандидатам у присяжні засідателі, не пізніше ніж за 7 діб до

	початку судового розгляду, вручаються повідомлення з зазначенням дати і часу прибуття до суду.
Вимоги до присяжного	
<p>Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.</p> <p>Не підлягають включенню до списків присяжних громадяни:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя, присяжного; 3) які мають не зняту чи не погашену судимість; 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси; 5) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років; 6) особи, які не володіють державною мовою. <p>3. Особа, включена до списку народних засідателів або списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Присяжними засідателями можуть бути громадяни, включені в списки кандидатів у присяжні засідателі і викликані в установленому Кримінально-процесуальним кодексом Російської Федерації порядку до участі в розгляді судом кримінальної справи. 2. Присяжними засідателями і кандидатами в присяжні засідателі не можуть бути особи: <ol style="list-style-type: none"> 1) які не досягли на момент складання списків кандидатів у присяжні засідателі віку 25 років; 2) мають непогашену чи не зняту судимість; 3) визнані судом недієздатними чи обмежені судом у дієздатності; 4) перебувають на обліку в наркологічному або психоневрологічному диспансері у зв'язку з лікуванням від алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, хронічних і затяжних психічних розладів. 3. До участі у розгляді судом конкретної кримінальної справи в порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом Російської Федерації, в якості присяжних засідателів не допускаються також особи: <ol style="list-style-type: none"> 1) підозрювані або обвинувачувані у вчиненні злочинів; 2) не володіють мовою, на якій ведеться судочинство; 3) мають фізичні або психічні недоліки, що перешкоджають повноцінній участі в розгляді судом кримінальної справи.
Звільнення від виконання обов'язків присяжного	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Особа, яка відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» не може бути включена до списку присяжних, але включена до нього, звільняється від виконання обов'язків присяжного головою відповідного суду. 2. Від виконання обов'язків присяжного головою відповідного суду звільняються: <ol style="list-style-type: none"> 1) особи, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, а також які мають дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримують дітей-інвалідів, інших хворих або членів сім'ї похилого віку; 2) керівники та заступники керівників органів місцевого самоврядування; 3) особи, які через свої релігійні переконання вважають для 	<p>Від виконання обов'язків присяжних засідателів за їх усною чи письмовою заявою головуючим суддею можуть бути звільнені:</p> <p>особи старше 60 років; жінки, які мають дитину у віці до трьох років; особи, які через релігійні переконання вважають для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя; особи, відволікання</p>

<p>себе неможливою участь у здійсненні правосуддя;</p> <p>4) інші особи, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вони посилаються.</p> <p>3. Особи, зазначені в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», звільняються від виконання обов'язків присяжного за їхньою заявою, поданою до початку виконання цих обов'язків.</p> <p>4. Звільнення від виконання обов'язків присяжного у конкретній справі, у тому числі внаслідок відводу (самовідводу), здійснюється у порядку, встановленому процесуальним законом.</p>	<p>яких від виконання службових обов'язків може завдати істотної шкоди суспільним або державним інтересам; інші особи, які мають поважні причини для неучасті в судовому засіданні.</p>
Залучення до виконання обов'язків	
<p>1. Суд залучає народних засідателів до здійснення правосуддя у порядку черговості на строк не більше одного місяця на рік, крім випадків, коли продовження цього строку зумовлено необхідністю закінчити розгляд справи, розпочатий за їхньої участі.</p> <p>2. Письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя надсилається судом народному засідателю не пізніше ніж за сім днів до початку судового засідання. У запрошенні зазначаються права та обов'язки народного засідателя, перелік вимог до народних засідателів, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків. Одночасно із запрошенням надсилається письмове повідомлення для роботодавця про залучення особи як народного засідателя.</p> <p>3. Залучення присяжних до виконання обов'язків у суді та їх виклик здійснюються в порядку, визначеному процесуальним законом.</p> <p>4. Роботодавець зобов'язаний звільнити народного засідателя, присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова у звільненні від роботи вважається неповагою до суду.</p> <p>5. Народний засідатель, присяжний зобов'язаний вчасно з'явитися на запрошення суду для участі в судовому засіданні. Неявка без поважних причин у судовому засіданні вважається неповагою до суду.</p> <p>Виклик присяжних</p> <p>1. Після призначення судового розгляду судом присяжних головуєчий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.</p> <p>2. Громадяни, які внесені до списку присяжних і можуть бути викликані до суду як присяжні, визначаються згідно із Законом України «Про судоустрій і статус суддів»</p> <p>3. Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. У виклику зазначаються день, час і місце проведення судового засідання, права та обов'язки присяжного, перелік вимог до присяжних, а також підстави для увільнення їх від виконання обов'язків, припис про явку, а також обов'язок присяжного (чи іншої особи, яка одержала виклик для передачі його</p>	<p>1. Громадяни залучаються до виконання в суді обов'язків присяжних засідателів у порядку, встановленому КПК Російської Федерації, один раз в рік на десять робочих днів, а якщо розгляд кримінальної справи, розпочатий з участю присяжних засідателів, не закінчився до моменту закінчення зазначеного терміну, – на весь час розгляду справи.</p> <p>2. Кандидати у присяжні засідателі, викликані в суд, але не відібрані до складу колегії присяжних засідателів і не звільнені від виконання обов'язків кандидатів у присяжні засідателі з підстав, передбачених статтями 3 і 7 Федерального закону РФ «Про присяжних</p>

<p>присяжному) невідкладно повідомити суд про причини неможливості явки.</p> <p>4. На підставі письмового виклику роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя.</p>	<p>засідателів федеральних судів загальної юрисдикції у Російській Федерації», можуть бути залучені для участі в якості присяжних засідателів в іншому судовому засіданні.</p>
<p>Роз'яснення права на суд присяжних</p>	
<p>1. Прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.</p> <p>Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.</p> <p>2. Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.</p>	
<p>Права і обов'язки</p>	
<p>1. Присяжний має право (ст. 386 КПК України):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні; 2) робити нотатки під час судового засідання; 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються; 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа. <p>2. Присяжний зобов'язаний:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених КПК України або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе; 	<p>1. Присяжні засідателі, у тому числі і запасні, мають право:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) брати участь у дослідженні всіх обставин кримінальної справи, ставити через головуючого питання допитуваним особам, брати участь в огляді речових доказів, документів і провадженні інших слідчих дій; 2) просити головуючого роз'яснити норми закону, що відносяться до кримінальної справи, зміст оголошених у суді документів та інші неясні для них питання та поняття; 3) вести власні записи і користуватися ними при підготовці, в нарадчій кімнаті, відповідей на поставлені перед присяжними засідателями питання. <p>2. Присяжні засідателі не вправі:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) відлучатися із залу судового засідання під час слухання кримінальної справи; 2) висловлювати свою думку по даній кримінальній справі до обговорення питань при винесенні

<p>2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;</p> <p>3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;</p> <p>4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;</p> <p>5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;</p> <p>6) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.</p>	<p>вердикту;</p> <p>3) спілкуватися з особами, що не входять до складу суду, з приводу обставин розглянутої кримінальної справи;</p> <p>4) збирати відомості по кримінальній справі поза судовим засіданням;</p> <p>5) порушувати таємницю наради і голосування присяжних засідателів по поставлених перед ними питаннями.</p> <p>3. За неявку до суду без поважної причини присяжний засідатель може бути підданий грошовому стягненню в порядку, встановленому статтею 118 КПК РФ.</p> <p>4. Головуючий попереджає присяжних засідателів про те, що в разі порушення вимог, передбачених частиною другою статті 333 КПК РФ, присяжний може бути усунутий від подальшої участі в розгляді кримінальної справи за ініціативою судді або за клопотанням сторін. У цьому випадку відсторонений присяжний засідатель замінюється запасним.</p> <p>Повноваження судді і присяжних засідателів</p> <p>1. В ході судового розгляду кримінальної справи присяжні вирішують тільки ті питання, які передбачені пунктами 1, 2 та 4 частини першої статті 299 КПК РФ та сформульовані в питальному листі. У разі визнання підсудного винним присяжні засідателі також вказують у відповідності зі статтею 339 КПК РФ, чи заслуговує підсудний поблагливістю.</p> <p>2. Питання, не зазначені в частині першій статті 334 КПК РФ, вирішуються без участі присяжних засідателів головуючим одноособово.</p>
Відбір присяжних у суді	
<p>1. Відбір присяжних здійснюється після відкриття судового засідання (ст. 387 КПК України).</p> <p>2. Головуючий повідомляє присяжним,</p>	<p>Підготовча частина судового засідання</p> <p>1. Підготовча частина судового засідання з участю присяжних засідателів проводиться у порядку, встановленому главою 36 КПК РФ, з урахуванням вимог статті 327 КПК РФ.</p> <p>2. Після доповіді про явку сторін та інших учасників кримінального судочинства секретар судового засідання</p>

<p>яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід.</p> <p>3. Головуючий з'ясовує, чи немає передбачених КПК України або законом підстав, які перешкоджають залученню громадянина в якості присяжного або є підставою для звільнення окремих присяжних від виконання їх обов'язків, а так само для звільнення присяжних від виконання їх обов'язків за їх усними чи письмовими заявами. Для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання.</p> <p>4. Кожному з присяжних, який з'явився, учасники судового провадження можуть заявити відвід з підстав, передбачених <u>статтями 75 і 76 КПК України</u>.</p> <p>5. Усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального</p>	<p>або помічник судді доповідає про явку кандидатів у присяжні засідателі.</p> <p>3. Якщо в судове засідання з'явилося менше двадцяти кандидатів у присяжні засідателі, то головуючий дає розпорядження про додатковий виклик до суду кандидатів у присяжні засідателі.</p> <p>4. Списки кандидатів у присяжні засідателі, що з'явилися в судове засідання, без вказівки їх домашньої адреси вручаються сторонам.</p> <p>5. Роз'яснюючи права сторін, головуючий крім прав, передбачених відповідними статтями частини першої КПК РФ, повинен роз'яснити їм:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) право заявити мотивований відвід присяжному засідателю; 2) право підсудного або його захисника, державного обвинувача на немотивований відвід присяжного засідателя, який може бути заявлений кожним з учасників двічі; 3) інші права, передбачені главою 42 КПК РФ, а також юридичні наслідки невикористання таких прав. <p>Формування колегії присяжних засідателів</p> <p>1. Після виконання головуючим вимог статті 327 КПК РФ кандидати в присяжні засідателі, що з'явилися, запрошуються до зали судового засідання.</p> <p>2. Головуючий проголошує перед кандидатами в присяжні засідателі коротке вступне слово, в якому він:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) представляється їм; 2) представляє сторони; 3) повідомляє, яка кримінальна справа підлягає розгляду; 4) повідомляє, яка передбачувана тривалість судового розгляду; 5) роз'яснює завдання, що стоять перед присяжними засідателями, та умови їх участі в розгляді даної кримінальної справи, передбачені КПК РФ. <p>3. Головуючий роз'яснює кандидатам у присяжні засідателі їх обов'язок правдиво відповідати на поставлені їм запитання, а також подати необхідну інформацію про себе і про стосунки з іншими учасниками кримінального судочинства. Після цього головуючий опитує кандидатів у присяжні засідателі про наявність обставин, що перешкоджають їх участі в якості присяжних засідателів у розгляді кримінальної справи.</p> <p>4. Кожен з кандидатів у присяжні засідателі, що з'явився у судове засідання, має право вказати на причини, що перешкоджають виконанню ним обов'язків присяжного засідателя, а також заявити самовідвід.</p> <p>5. За клопотаннями кандидатів у присяжні засідателі про неможливість участі в судовому розгляді заслуховується думка сторін, після чого суддя приймає рішення.</p> <p>6. Кандидати у присяжні засідателі, клопотання яких про звільнення від участі в розгляді кримінальної справи задоволені, виключаються з попереднього списку і</p>
--	---

<p>провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох професійних суддів, що постановляється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. У разі якщо судді не прийшли до одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі в розгляді кримінального провадження або відведеним.</p> <p>6. Якщо після виконання вимог, передбачених <u>частинами першою – п'ятою статті 387 КПК України</u>, присяжних залишилося більше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження.</p> <p>7. Якщо в результаті виконання дій, зазначених у <u>частині п'ятій цієї статті 387 КПК України</u>,</p>	<p>видаляються із зали судового засідання.</p> <p>7. Після задоволення самовідводів кандидатів у присяжні засідателі головуєчий пропонує сторонам скористатися своїм правом на мотивований відвід.</p> <p>8. Головуючий надає сторонам можливість задати кожному з решти кандидатів у присяжні засідателі питання, які, на їх думку, пов'язані із з'ясуванням обставин, що перешкоджають участі особи в якості присяжного засідателя в розгляді даної кримінальної справи. Першою проводить опитування кандидатів у присяжні засідателі сторона захисту. Якщо сторону представляють декілька учасників, то черговість їх участі в опитуванні, встановлюється за домовленістю між ними.</p> <p>9. Після завершення опитування кандидатів у присяжні засідателі відбувається обговорення кожного кандидата у послідовності, визначеній списком кандидатів. Головуючий опитує сторони, чи є в них відводи у зв'язку з обставинами, що перешкоджають участі особи в якості присяжного засідателя в розгляді кримінальної справи.</p> <p>10. Сторони передають головуєчому мотивовані письмові клопотання про відводи, не оголошуючи їх. Ці клопотання вирішуються суддею без видалення до нарадчої кімнати. Відведені кандидати у присяжні засідателі виключаються з попереднього списку.</p> <p>11. Головуючий доводить своє рішення по мотивованим відводам до відома сторін. Він також може довести своє рішення до відома кандидатів у присяжні засідателі.</p> <p>12. Якщо в результаті задоволення заявлених самовідводів і мотивованих відводів залишилося менше вісімнадцяти кандидатів у присяжні засідателі, то головуєчий вживає заходи, передбачені частиною третьою статті 327 КПК РФ. Якщо кількість кандидатів у присяжні засідателі становить вісімнадцять або більше, то головуєчий пропонує сторонам заявити немотивовані відводи.</p> <p>13. Немотивовані відводи присяжних засідателів заявляються особами, зазначеними у пункті 2 частини п'ятої статті 327 КПК РФ, шляхом викреслення ними з отриманого попереднього списку прізвищ кандидатів у присяжні засідателі, що відводяться, після чого ці списки передаються головуєчому без оголошення прізвищ присяжних засідателів, що відводяться. Ці списки, а також мотивовані клопотання про відвід присяжних засідателів долучаються до матеріалів кримінальної справи.</p> <p>14. Немотивований відвід першим заявляє державний обвинувач, який узгоджує свою позицію по відводах з іншими учасниками кримінального судочинства із сторони обвинувачення.</p> <p>15. Якщо в кримінальній справі беруть участь декілька підсудних, то немотивований відвід здійснюється за їх взаємною згодою, а в разі недосягнення згоди – шляхом поділу між ними кількості присяжних засідателів, що відводяться порівну, якщо це можливо. Якщо такий поділ</p>
---	--

<p>присяжних залишилося менше необхідної для участі в судовому розгляді кількості, секретар судового засідання за вказівкою головуючого викликає присяжних додатково.</p> <p>8. Після відбору основних присяжних відбирається двоє запасних присяжних з додержанням зазначених у цій статті правил.</p> <p>9. Прізвища відібраних основних і запасних присяжних заносяться до журналу судового засідання в тому порядку, в якому їх було відібрано.</p> <p>10. Запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді. Про заміну вибулих основних присяжних запасними суд присяжних постановляє ухвалу.</p>	<p>неможливий, то підсудні реалізують своє право на немотивований відвід за більшістю голосів або жеребкуванням.</p> <p>16. Якщо дозволяє кількість невідведених присяжних засідателів, то головуючий може надати сторонам право на рівне число додаткових немотивованих відводів.</p> <p>17. Після вирішення всіх питань про самовідводи та про відводи кандидатів у присяжні засідателі секретар судового засідання або помічник судді за вказівкою головуючого складає список кандидатів у присяжні засідателі в тій послідовності, в якій вони були включені в початковий список.</p> <p>18. Якщо кількість невідведених кандидатів у присяжні засідателі перевищує чотирнадцять, то в протокол судового засідання за вказівкою головуючого включаються чотирнадцять перших за списком кандидатів. З урахуванням характеру і складності кримінальної справи за рішенням головуючого може бути обрано більшу кількість запасних присяжних засідателів, які також включаються до протоколу судового засідання.</p> <p>19. Після цього головуючий оголошує результати відбору, не вказуючи підстав виключення зі списку тих чи інших кандидатів у присяжні засідателі, дякує іншим кандидатам у присяжні засідателі.</p> <p>20. Якщо кандидатів у присяжні засідателі, що залишилися виявиться менше чотирнадцяти, то необхідна кількість осіб викликається до суду додатково відповідно до запасного списку. Щодо знову викликаних до суду кандидатів у присяжні засідателі, то питання про їх звільнення від участі в розгляді кримінальної справи і відводах вирішуються в порядку, встановленому статтею 328 КПК РФ.</p> <p>21. Головуючий оголошує прізвища, ім'я та по-батькові присяжних засідателів, що занесені в протокол судового засідання. При цьому перші дванадцять утворюють колегію присяжних засідателів по кримінальній справі, а два останніх беруть участь у розгляді кримінальної справи в якості запасних присяжних засідателів.</p> <p>22. По завершенні формування колегії присяжних засідателів головуючий пропонує дванадцятьом присяжним засідателям зайняти відведене їм місце на лаві присяжних засідателів, яка повинна бути відділена від присутніх у залі судового засідання і розташована, як правило, навпроти лави підсудних. Запасні присяжні засідателі займають на лаві присяжних засідателів спеціально відведені для них головуючим місця.</p> <p>23. Формування колегії присяжних засідателів проводиться в закритому судовому засіданні.</p> <p>24. Якщо в матеріалах кримінальної справи містяться відомості, що складають державну або іншу охоронювану федеральним законом таємницю, то у присяжних відбирається підписка про її нерозголошення. Присяжний засідатель, який відмовився дати таку підписку, підлягає</p>
---	--

	відводу головуючим і замінюється запасним присяжним засідателем.
Приведення до присяги	
<p>1. Після закінчення відбору основних і запасних присяжних вони займають місця, відведені їм головуючим.</p> <p>2. За пропозицією головуючого присяжні складають присягу такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по-батькові), присягаю виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині».</p> <p>Текст присяги зачитує кожен присяжний, після чого підтверджує, що його права, обов'язки та компетенція йому зрозумілі.</p>	<p>1. Після обрання старшини присяжних засідателів головуючий звертається до присяжних засідателів з пропозицією прийняти присягу і зачитує наступний текст: «Приставаючи до виконання відповідальних обов'язків присяжного засідателя, урочисто присягаю виконувати їх чесно і неупереджено, брати до уваги всі розглянуті в суді докази, які викривають підсудного, так і виправдовують його, вирішувати кримінальну справу за своїм внутрішнім переконанням і совістю, не виправдовуючи винного і не засуджуючи невинного, як личить вільному громадянину і справедливій людині».</p> <p>2. Оголосивши текст присяги, головуючий називає послідовно за списком прізвища присяжних засідателів, кожен з яких на звернення до нього головуючого відповідає: «Я клянусь».</p> <p>3. Присягу приймають також запасні присяжні засідателі.</p> <p>4. Про прийняття присяги робиться відмітка в протоколі судового засідання.</p> <p>5. Всі присутні в залі суду заслуховують текст присяги та її прийняття стоячи.</p> <p>6. Після прийняття присяги головуючий роз'яснює присяжним засідателям їх права і обов'язки.</p>
Усунення, заміна	
<p>1. Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження у таких випадках:</p> <p>1) у разі невиконання присяжним обов'язків, передбачених ч. 2 ст. 386 КПК;</p> <p>2) за наявності обґрунтованих підстав вважати, що присяжний у результаті незаконного впливу втратив неупередженість, необхідну для вирішення питань кримінального провадження відповідно до закону.</p> <p>2. Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних, яке</p>	<p>1. Якщо в ході судового розгляду, але до видалення присяжних засідателів у нарадчу кімнату для винесення вердикту з'ясується, що хто-небудь з присяжних засідателів не може продовжувати участь у судовому засіданні або відсторонюється суддею від участі в судовому засіданні, то він замінюється запасним присяжним засідателем у послідовності, зазначеній у списку при формуванні колегії присяжних засідателів по кримінальній справі.</p> <p>2. Якщо в ході судового розгляду вибуває старшина присяжних засідателів, то його заміна здійснюється шляхом повторних виборів у порядку, встановленому статтею 331 КПК РФ.</p> <p>3. Якщо кількість присяжних засідателів, які вибули перевищує кількість запасних, то судовий розгляд, що відбувся визнається недійсним. У цьому разі відповідно до статті 328 КПК РФ головуючий приступає до відбору присяжних засідателів, в якому можуть брати участь і присяжні засідателі, які звільнилися у зв'язку з розпуском колегії.</p> <p>4. Якщо неможливість участі в судовому засіданні кого-небудь з присяжних засідателів виявиться під час винесення вердикту, то присяжні засідателі повинні вийти в зал судового засідання, провести</p>

<p>приймається в нарадчій кімнаті та оформлюється вмотивованою ухвалою.</p> <p>3. У разі усунення присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або, у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного в порядку, передбаченому цим параграфом, після чого судове провадження розпочинається з початку.</p>	<p>доукомплектування колегії з числа запасних присяжних засідателів і віддалитися для подальшого обговорення вердикту.</p> <p>Розпуск колегії присяжних засідателів зважаючи на тенденційність її складу</p> <p>1. До приведення присяжних засідателів до присяги сторони вправі заявити, що внаслідок особливостей розглядуваної кримінальної справи утворена колегія присяжних у цілому може виявитися нездатною винести об'єктивний вердикт.</p> <p>2. Вислухавши думку сторін, головуючий розглядає дану заяву в нарадчій кімнаті і виносить постанову.</p> <p>3. Якщо заяву буде визнано обґрунтованою, то головуючий розпускає колегію присяжних засідателів і відновлює підготовку до розгляду кримінальної справи судом з участю присяжних засідателів у відповідності зі статтею 324 КПК РФ.</p>
<p>Порядок наради і голосування</p>	
<p>1. Нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання, передбачені ст. 368 КПК, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів.</p> <p>2. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім.</p> <p>3. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування.</p> <p>4. Кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово окрему</p>	<p>1. Після напутнього слова головуючого, колегія присяжних засідателів видаляється в нарадчу кімнату для винесення вердикту.</p> <p>2. Присутність у нарадчій кімнаті інших осіб, за винятком колегії присяжних засідателів, не допускається.</p> <p>3. З настанням нічного часу, а з дозволу головуючого також після закінчення робочого часу присяжні засідателі вправі перервати нараду для відпочинку.</p> <p>4. Присяжні засідателі не можуть розголошувати судження, що мали місце під час наради.</p> <p>5. Записи присяжних засідателів, які вони вели в судовому засіданні, можуть бути використані в нарадчій кімнаті для підготовки відповідей на поставлені перед присяжними засідателями питання.</p> <p>6. Нарадою присяжних засідателів керує старшина, який ставить на обговорення питання в послідовності, що встановлена питальним листом, проводить голосування по відповідям на них і веде підрахунок голосів.</p> <p>7. Голосування проводиться відкрито.</p> <p>8. Ніхто з присяжних засідателів не вправі утриматися під час голосування. Присяжні засідателі голосують за списком.</p> <p>9. Старшина голосує останнім.</p> <p>Винесення вердикту</p> <p>1. Присяжні засідателі під час обговорення поставлених перед ними питань повинні прагнути до прийняття одностайних рішень. Якщо присяжним засідателям під час обговорення протягом 3 годин не вдалося досягти одностайності, то рішення приймається голосуванням.</p> <p>2. Обвинувальний вердикт вважається прийнятим, якщо за ствердні відповіді на кожне з трьох питань,</p>

думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

5. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуєчий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

зазначених у частині першій статті 339 КПК РФ, проголосувало більшість присяжних засідателів.

3. Виправдувальний вердикт вважається прийнятим, якщо за негативну відповідь на кожне з поставлених у питальному аркуші основних питань проголосувало не менше шести присяжних засідателів.

4. Відповіді на інші питання визначаються простою більшістю голосів присяжних засідателів.

5. Якщо голоси розділилися порівну, то приймається найбільш сприятлива для підсудного відповідь.

6. При винесенні вердикту «винен» присяжні засідателі вправі змінити обвинувачення в сторону, сприятливу для підсудного.

7. Відповіді на поставлені перед присяжними засідателями питання повинні являти собою твердження або заперечення з обов'язковим пояснювальним словом або словосполученням, що розкриває або уточнює зміст відповіді («Так, винен», «Ні, не винен» тощо).

8. Відповіді на питання вносяться старшиною присяжних засідателів у питальний лист безпосередньо після кожного з відповідних питань. У разі, якщо відповідь на попереднє питання виключає необхідність відповідати на наступне питання, старшина, за згодою більшості присяжних засідателів, вписує після нього слова «без відповіді».

9. У разі, якщо відповідь на питання приймається голосуванням, старшина вказує після відповіді результат підрахунку голосів.

10. Питальний лист із внесеними в нього відповідями на поставлені питання підписується старшиною.

Додаткові роз'яснення головуєчого. Уточнення поставлених питань. Відновлення судового слідства

1. Якщо в ході наради присяжні засідателі прийдуть до висновку про необхідність отримати від головуєчого додаткові роз'яснення з поставлених питань, то вони повертаються в зал судового засідання і старшина звертається до головуєчого з відповідним проханням.

2. Головуючий у присутності сторін дає необхідні роз'яснення, або, вислухавши думку сторін, при необхідності вносить відповідні уточнення в поставлені питання або доповнює питальний лист новими питаннями.

3. З приводу внесених в питальний лист змін головуєчий вимовляє коротке напутнє слово, яке відображається у протоколі.

4. Після цього присяжні засідателі повертаються в нарадчу кімнату для винесення вердикту.

5. Якщо у присяжних засідателів під час наради виникнуть сумніви з приводу яких-небудь фактичних

обставин кримінальної справи, які мають суттєве значення для відповідей на поставлені питання та вимагають додаткового дослідження, то вони повертаються в зал судового засідання і старшина звертається з відповідним проханням до головуючого. 6. Головуючий, вислухавши думку сторін, вирішує питання про поновлення судового слідства. Після закінчення судового слідства з урахуванням думки сторін можуть бути внесені уточнення в поставлені перед присяжними засідателями питання або сформульовані нові питання. Вислухавши слова і репліки сторін за знову дослідженим обставинам, останнє слово підсудного і напутнє слово головуючого, присяжні засідателі повертаються в нарадчу кімнату для винесення вердикту.

Проголошення вердикту

1. Після підписання питального листа із внесеними в нього відповідями на поставлені питання присяжні засідателі повертаються в зал судового засідання.
2. Старшина присяжних передає головуючому питальний лист із внесеними в нього відповідями. При відсутності зауважень головуючий повертає питальний лист старшині присяжних засідателів для проголошення. Знайшовши вердикт неясним або суперечливим, головуючий вказує на його неясність або суперечливість колегії присяжних засідателів і пропонує їм повернутися в нарадчу кімнату для внесення уточнень в питальний лист. Головуючий має право також після вислуховування думок сторін внести в питальний лист додаткові питання. Вислухавши коротке напутнє слово головуючого з приводу змін у питальному листі, колегія присяжних повертається в нарадчу кімнату для винесення вердикту.
3. Старшина присяжних проголошує вердикт, зачитуючи відповідно до питального листа поставлені судом питання і відповіді присяжних засідателів на них.
4. Всі хто знаходяться в залі суду вислуховують вердикт стоячи.
5. Проголошений вердикт передається головуючому для долучення до матеріалів кримінальної справи.

Дії головуючого після проголошення вердикту

1. При винесенні колегією присяжних вердикту про невинність підсудного головуючий оголошує його виправданим. При цьому підсудний, який знаходиться під вартою, негайно звільняється з-під неї в залі судового засідання.
2. Після проголошення вердикту головуючий дякує присяжним засідателям і оголошує про закінчення їхньої участі в судовому розгляді.
3. Наслідки вердикту обговорюються без участі

присяжних засідателів. Присяжні засідателі вправі залишитися до закінчення розгляду кримінальної справи в залі судового засідання на відведених для публіки місцях.

Обговорення наслідків вердикту

1. Після проголошення вердикту присяжних засідателів судовий розгляд продовжується за участю сторін.

2. При винесенні присяжними засідателями виправдувального вердикту досліджуються і обговорюються лише питання, пов'язані з вирішенням цивільного позову, розподілу судових витрат, речовими доказами.

3. У разі винесення обвинувального вердикту проводиться дослідження обставин, пов'язаних з кваліфікацією вчиненого підсудним, призначенням йому покарання, вирішенням цивільного позову та іншими питаннями, що вирішуються судом при постановленні обвинувального вироку. По закінченні дослідження зазначених обставин проводяться дебати сторін, під час яких останніми виступають захисник і підсудний.

4. Сторони можуть торкатися у своїх виступах будь-яких питань права, що підлягають вирішенню при постановленні обвинувального вироку судом. При цьому сторонам забороняється ставити під сумнів правильність вердикту, винесеного присяжними засідателями.

5. Після закінчення дебатів сторін у разі винесення обвинувального вердикту підсудному надається останнє слово, після чого суддя видаляється для винесення рішення по кримінальній справі.

Обов'язковість вердикту

1. Виправдувальний вердикт колегії присяжних засідателів обов'язковий для головуючого і тягне за собою постанову ним виправдувального вироку.

2. Обвинувальний вердикт є обов'язковим для головуючого у кримінальній справі, за винятком випадків, передбачених частинами четвертою та п'ятою статті 348 КПК РФ.

3. Головуючий кваліфікує вчинене підсудним у відповідності з обвинувальним вердиктом, а також встановленими судом обставинами, що не підлягають встановленню присяжними засідателями та що вимагають власне юридичної оцінки.

4. Обвинувальний вердикт колегії присяжних не перешкоджає постанови виправдувального вироку, якщо головуючий визнає, що діяння підсудного не містить ознак злочину.

5. Якщо головуючий визнає, що обвинувальний вердикт винесений відносно невинної особи і є достатні підстави для постановлення

виправдувального вироку через те, що не встановлено подію злочину або не доведено участь підсудного у вчиненні злочину, то він виносить постанову про розпуск колегії присяжних засідателів і направлення кримінальної справи на новий розгляд іншим складом суду зі стадії попереднього слухання. Ця постанова не підлягає оскарженню в касаційному порядку.

Правові наслідки визнання підсудного таким, що заслуговує поблажливості

1. Вказівка у вердикті колегії присяжних на те, що підсудний, який визнаний винним, заслуговує поблажливості, є обов'язковим для головуючого при призначенні покарання.

2. Якщо підсудний визнаний тим, який заслуговує поблажливості, то головуючий призначає йому покарання із застосуванням положень статті 64 та частини першої статті 65 Кримінального кодексу Російської Федерації. Якщо колегією присяжних засідателів підсудний не був визнаний тим, який заслуговує поблажливості, то головуючий з урахуванням обставин, що пом'якшують і обтяжують покарання, та особи винного має право призначити підсудному покарання не тільки в межах, встановлених відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу Російської Федерації, але і з застосуванням положень статті 64 Кримінального кодексу Російської Федерації.

Види рішень, що приймаються головуючим

Розгляд кримінальної справи у суді з участю присяжних засідателів закінчується прийняттям головуючим одного з таких рішень:

- 1) постанови про закриття кримінальної справи – у випадках, передбачених статтею 254 КПК РФ;
- 2) виправдувального вироку – у випадках, коли присяжні засідателі дали негативну відповідь хоча б на один з трьох основних питань, зазначених у частині першій статті 339 КПК РФ, або головуючий визнав відсутність у діянні ознак злочину;
- 3) обвинувального вироку з призначенням покарання, без призначення покарання, чи з призначенням покарання і звільненням від нього – у відповідності зі статтями 302, 307 і 308 КПК РФ;
- 4) постанови про розпуск колегії присяжних засідателів і направлення кримінальної справи на новий розгляд іншим складом суду – у випадку, передбаченому частиною п'ятою статті 348 КПК РФ.

Постанова вироку

Вирок постановляється головуючим у порядку, встановленому главою 39 КПК РФ, з такими винятками:

- 1) у вступній частині вироку не зазначаються прізвища присяжних засідателів;

	<p>2) в описово-мотивувальній частині виправдувального вироку викладається суть обвинувачення, з приводу якого колегією присяжних засідателів винесено виправдувальний вердикт, і містяться посилання на вердикт колегії присяжних засідателів або відмова державного обвинувача від обвинувачення. Наведення доказів потрібно лише в частині, яка не впливає з вердикту, винесеного колегією присяжних засідателів;</p> <p>3) в описово-мотивувальній частині обвинувального вироку повинні міститися опис злочинного діяння, у вчиненні якого підсудний визнаний винним, кваліфікація вчиненого, мотиви призначення покарання та обґрунтування рішення суду щодо цивільного позову;</p> <p>4) у резолютивній частині вироку повинні міститися роз'яснення про касаційний порядок його оскарження.</p> <p>Припинення розгляду кримінальної справи у зв'язку з встановленою неосудністю підсудного</p> <p>1. Якщо в ході розгляду кримінальної справи судом з участю присяжних засідателів будуть встановлені обставини, що свідчать про неосудність підсудного в момент вчинення діяння, в якому він обвинувачується, або свідчать про те, що після вчинення злочину у підсудного настав психічний розлад, що робить неможливим призначення або виконання покарання, що підтверджується результатами судово-психіатричної експертизи, то головуючий виносить постанову про припинення розгляду кримінальної справи з участю присяжних засідателів і направлення її для розгляду судом у порядку, встановленому главою 51 КПК РФ.</p> <p>2. Постанови, винесені у відповідності з вимогами статті 352 КПК РФ, оскарженню не підлягають.</p> <p>Особливості ведення протоколу судового засідання</p> <p>1. Протокол судового засідання ведеться у відповідності з вимогами статті 259 КПК РФ з винятками, передбаченими статтею 353 КПК РФ.</p> <p>2. У протоколі обов'язково зазначаються склад кандидатів у присяжні засідателі, які викликані в судові засідання, і хід формування колегії присяжних засідателів.</p> <p>3. Напутнє слово головуючого записується в протокол судового засідання, або його текст долучається до матеріалів кримінальної справи, про що зазначається в протоколі.</p> <p>4. Протокол судового засідання повинен фіксувати весь хід судового процесу так, щоб можна було впевнитися в правильності його проведення.</p>
--	--

Питання, що вирішуються при ухваленні	
<p>1. Ухвалюючи вирок, суд повинен вирішити такі питання:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) чи мало місце діяння, у вчиненні якого обвинувачується особа; 2) чи містить це діяння склад кримінального правопорушення, і якою статтею закону України про кримінальну відповідальність він передбачений; 3) чи винен обвинувачений у вчиненні цього кримінального правопорушення; 4) чи підлягає обвинувачений покаранню за вчинене ним кримінальне правопорушення; 5) чи є обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання обвинуваченого, і які саме; 6) яка міра покарання має бути призначена обвинуваченому і чи повинен він її відбувати; 7) чи підлягає задоволенню пред'явлений цивільний позов і, якщо так, на чію користь, в якому розмірі та в якому порядку; 8) чи вчинив обвинувачений кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності; 9) чи є підстави для застосування до обвинуваченого, який вчинив кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, примусового заходу медичного характеру, передбаченого частиною другою статті 94 КК України; 10) чи слід у випадках, передбачених статтею 96 КК України, застосувати до обвинуваченого примусове лікування; 11) чи необхідно призначити неповнолітньому громадського вихователя; 12) що належить вчинити з майном, на яке накладено арешт, речовими доказами і документами; 13) на кого мають бути покладені процесуальні витрати і в якому розмірі; 14) як вчинити із заходами забезпечення кримінального провадження. 	<p>Постановка питань, які підлягають вирішенню присяжними засідателями</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Суддя з урахуванням результатів судового слідства, дебатів сторін формулює у письмовому вигляді питання, які підлягають вирішенню присяжними засідателями, зачитує їх і передає сторонам. 2. Сторони вправі висловити свої зауваження щодо змісту і формулювання питань та внести пропозиції щодо постановки нових питань. При цьому суддя не вправі відмовити підсудному або його захиснику в постановці питань щодо наявності у кримінальній справі фактичних обставин, що виключають відповідальність підсудного за вчинене або тягнуть за собою його відповідальність за менш тяжкий злочин. 3. На час обговорення і формулювання питань присяжні засідателі видаляються із зали судового засідання. 4. З урахуванням зауважень і пропозицій сторін суддя в нарадчій кімнаті остаточно формулює питання, що підлягають вирішенню присяжними засідателями, і вносить їх в питальний лист, який підписується ним. 5. Питальний лист оголошується в присутності присяжних засідателів і передається старшині присяжних. Перед видаленням в нарадчу кімнату присяжні засідателі вправі отримати від головуючого роз'яснення що неясностей, що виникли у них у зв'язку з поставленими питаннями, не торкаючись при цьому суті можливих відповідей на ці питання. <p>Зміст питань присяжним засідателям</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. По кожному з діянь, у вчиненні яких обвинувачується підсудний, ставляться три основних питання: <ol style="list-style-type: none"> 1) чи доведено, що діяння мало місце; 2) чи доведено, що це діяння вчинив підсудний; 3) чи винен підсудний у вчиненні цього діяння. 2. У питальному листі можлива також постановка одного основного питання про винність підсудного, що є з'єднанням питань, зазначених у частині першій статті 339 КПК РФ. 3. Після основного питання про винність підсудного можуть ставитися окремі питання

<p>2. Якщо особа обвинувачується у вчиненні декількох злочинів або декількох кримінальних проступків, суд вирішує питання, зазначені у пунктах 1–8 частини першої цієї статті, окремо за кожним кримінальним правопорушенням.</p> <p>3. Якщо обвинувачуються декілька осіб, суд вирішує питання, зазначені в цій статті, окремо щодо кожного з обвинувачених.</p> <p>4. Примусовий захід медичного характеру, передбачений пунктом 9 частини першої цієї статті, може бути застосовано до особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані обмеженої осудності, лише за наявності акта психіатричної експертизи та висновку лікувальної установи.</p> <p>5. Примусове лікування, передбачене пунктом 10 частини першої цієї статті, може бути застосоване лише за наявності відповідного висновку лікувальної установи.</p> <p>6. Обираючи при ухваленні вироку норму закону України про кримінальну відповідальність, яка підлягатиме застосуванню до суспільно небезпечних діянь, суд зобов'язаний враховувати висновки Верховного Суду України, викладені в його ухвалях, у випадках, передбачених ч. 2 статті 455 і частиною другою статті 456 КПК.</p>	<p>щодо таких обставин, які впливають на ступінь винуватості або змінюють її характер, тягнуть за собою звільнення підсудного від відповідальності. У необхідних випадках окремо ставляться також питання про ступінь здійснення злочинного наміру, причини, в силу яких діяння не було доведено до кінця, ступінь і характер співучасті кожного з підсудних у вчиненні злочину. Допустимі питання, що дозволяють встановити винність підсудного у вчиненні менш тяжкого злочину, якщо цим не погіршується становище підсудного і не порушується його право на захист.</p> <p>4. У разі визнання підсудного винним ставиться питання про те, чи заслуговує він полегкості (снисхожденья).</p> <p>5. Не можуть ставитися окремо або в складі інших питань, що вимагають від присяжних засідателів юридичної кваліфікації статусу підсудного (про його осудність), а також інші питання, які потребують власне юридичної оцінки при винесенні присяжними засідателями свого вердикту.</p> <p>6. Формулювання питань не повинні допускати при будь-якій відповіді на них визнання підсудного винним у вчиненні діяння, по якому державний обвинувач не пред'являв йому обвинувачення або не підтримує обвинувачення до моменту постановки питань.</p> <p>7. Питання, що підлягають вирішенню присяжними засідателями, ставляться щодо кожного підсудного окремо.</p> <p>8. Питання ставляться в зрозумілих присяжним засідателям формулюваннях.</p>
--	--

Особливості судового слідства у суді

	<ol style="list-style-type: none"> 1. Судове слідство у суді з участю присяжних засідателів починається з вступних заяв державного обвинувача і захисника. 2. У вступній заяві державний обвинувач викладає суть пред'явленого обвинувачення і пропонує порядок дослідження представлених ним доказів. 3. Захисник висловлює узгоджену з підсудним позицію щодо пред'явленого обвинувачення і думку про порядок дослідження представлених ним доказів. 4. Присяжні засідателі через головуючого вправі після допиту сторонами підсудного, потерпілого, свідків, експерта поставити їм питання. Запитання викладаються присяжними засідателями в письмовому вигляді і подаються головуючому через старшину. Ці питання формулюються головуючим і можуть бути відведені ним, оскільки вони не відносяться до пред'явленого обвинувачення.
--	---

	<p>5. Суддя з власної ініціативи, а також за клопотанням сторін виключає з кримінальної справи докази, недопустимість яких виявилася в ході судового розгляду.</p> <p>6. Якщо в ході судового розгляду виникає питання про недопустимість доказів, то воно розглядається у відсутності присяжних засідателів. Вислухавши думку сторін, суддя приймає рішення про виключення доказів, що визнані недопустимими.</p> <p>7. В ході судового слідства в присутності присяжних засідателів підлягають дослідженню тільки ті фактичні обставини кримінальної справи, доведеність яких встановлюється присяжними засідателями в відповідності з їх повноваженнями, передбаченими статтею 334 КПК РФ.</p> <p>8. Дані про особистість підсудного досліджуються з участю присяжних засідателів лише в тій мірі, в якій вони необхідні для встановлення окремих ознак складу злочину, у вчиненні якого він обвинувачується. Забороняється досліджувати факти колишньої судимості, визнання підсудного хронічним алкоголіком або наркоманом, а також інші дані, здатні викликати упередження присяжних щодо підсудного.</p>
Дебати сторін	
	<p>1. Після закінчення судового слідства суд переходить до вислуховування дебатів сторін, які проводяться у відповідності зі статтею 292 КПК РФ.</p> <p>2. Дебати сторін проводяться лише в межах питань, що підлягають вирішенню присяжними засідателями. Сторони не мають права торкатися обставин, які розглядаються після винесення вердикту без участі присяжних засідателів. Якщо учасник дебатів сторін згадує про такі обставини, то головуючий зупиняє його і роз'яснює присяжним засідателям, що зазначені обставини не повинні бути прийняті ними до уваги при винесенні вердикту.</p> <p>3. Сторони не вправі посилатися в обґрунтування своєї позиції на докази, які в установленому порядку визнані недопустимими або не досліджувалися в судовому засіданні. Суддя перериває такі виступи і роз'яснює присяжним засідателям, що вони не повинні враховувати дані обставини при винесенні вердикту.</p>
Репліки сторін і останнє слово підсудного	
	<p>1. Після закінчення дебатів сторін всі їхні учасники мають право на репліку. Право останньої репліки належить захиснику і підсудному.</p> <p>2. Підсудному надається останнє слово у відповідності зі статтею 293 КПК РФ.</p>
Напутнє слово головуючого	
	<p>1. Перед видаленням колегії присяжних засідателів у нарадчу кімнату для винесення вердикту головуючий звертається до присяжних засідателів з напутнім словом.</p> <p>2. При проголошенні напутнього слова головуючому забороняється в будь-якій формі висловлювати свою думку з питань, поставлених перед колегією присяжних засідателів.</p> <p>3. В напутньому слові головуючий:</p> <p>1) наводить зміст обвинувачення;</p>

	<p>2) повідомляє зміст кримінального закону, що передбачає відповідальність за вчинення діяння, у якому обвинувачується підсудний;</p> <p>3) нагадує про досліджені у суді докази, що як викривають підсудного, так і виправдовують його, не виявляючи при цьому свого ставлення до цих доказів і не роблячи висновків з них;</p> <p>4) викладає позиції державного обвинувача і захисту;</p> <p>5) роз'яснює присяжним основні правила оцінки доказів у їх сукупності; сутність принципу презумпції невинуватості; положення про те, що їх вердикт може бути заснований лише на тих доказах, які безпосередньо досліджені в судовому засіданні, ніякі докази для них не мають заздалегідь встановленої сили, їхні висновки не можуть ґрунтуватися на припущеннях, а також на доказах, визнаних судом недопустимими;</p> <p>6) звертає увагу колеґії присяжних на те, що відмова підсудного від дачі показань або його мовчання в суді не мають юридичного значення і не можуть бути розтлумачені як свідчення винуватості підсудного;</p> <p>7) роз'яснює порядок наради присяжних засідателів, підготовки відповідей на поставлені питання, голосування по відповідям і винесення вердикту.</p> <p>4. Головуючий завершує своє напутнє слово нагадуванням присяжним змісту даної ними присяги і звертає їхню увагу на те, що в разі винесення обвинувального вердикту вони можуть визнати підсудного тим, що заслуговує поблажливості.</p> <p>5. Присяжні засідателі, вислухавши напутнє слово головуючого та ознайомившись з поставленими перед ними питаннями, вправі одержати від нього додаткові роз'яснення.</p> <p>6. Сторони вправі заявити в судовому засіданні заперечення у зв'язку зі змістом напутнього слова головуючого з мотивів порушення ним принципу об'єктивності та неупередженості.</p>
Гарантії прав	
<p>1. Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України.</p> <p>2. За присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, передбачені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час</p>	<p>1. За час виконання присяжним засідателем обов'язків щодо здійснення правосуддя відповідний суд виплачує йому за рахунок коштів федерального бюджету компенсаційну винагороду в розмірі однієї другої частини посадового окладу судді цього суду пропорційно кількості днів участі присяжного засідателя у здійсненні правосуддя, але не менше середнього заробітку присяжного засідателя за місцем його основної роботи за такий період.</p> <p>2. Присяжному засідателю відшкодовуються судом відрядні витрати, а також транспортні витрати на проїзд до місця знаходження суду і назад в порядку і розмірі, встановлених законодавством для суддів даного суду.</p> <p>3. За присяжним засідателем на час виконання ним обов'язків із здійснення правосуддя за основним місцем роботи</p>

<p>виконання ним обов'язків у суді не допускається.</p> <p>3. На присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. За обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків.</p> <p>Недопустимість незаконного впливу на присяжного</p> <p>1. Прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку, передбаченому КПК.</p>	<p>зберігаються гарантії і компенсації, передбачені трудовим законодавством. Звільнення присяжного засідателя або його переведення на іншу роботу з ініціативи роботодавця в цей період не допускаються.</p> <p>4. Час виконання присяжним засідателем обов'язків щодо здійснення правосуддя враховується при обчисленні всіх видів трудового стажу.</p> <p>5. На присяжного засідателя в період здійснення ним правосуддя, поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів.</p> <p>6. Особи, які перешкоджають присяжному засідателю виконувати обов'язки по здійсненню правосуддя, несуть відповідальність згідно з законодавством Російської Федерації.</p>
--	---

Додаток В

Кількість присяжних в Україні та інших державах

<i>Держава</i>	<i>Кількість присяжних</i>
Англія	12
США	12
Великобританія	9
Шотландія	15
Росія	12
Бельгія	12
Швейцарія	12
Греція	5
Норвегія	10
Грузія	12 + 2 запасних
Франція	9
Іспанія	9
Австрія	8
Австралія	12
Італія	6
ФРН	2
Україна	3

Додаток Д

Закон України «Про статус присяжного» (Проект)

Цей закон визначає правові засади організації кримінального провадження в суді присяжних України, визначає її принципи, а також статус присяжного.

Розділ І.

Засади організації суду присяжних в Україні

Стаття 1. Законодавство України щодо суду присяжних

1. Законодавство України щодо суду присяжних складається із Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, цього Закону, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права.

Стаття 2. Визначення термінів

1. У цьому Законі основні терміни вживаються в такому значенні:

присяжний – громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею (суддями), забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.

головуючий – професійний суддя, який головує при колегіальному судовому розгляді або здійснює його одноособово;

суддя – голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя

суд присяжних – суд у складі у складі трьох професійних суддів та одинадцяти присяжних, які здійснюють правосуддя в суді першої інстанції за клопотанням обвинуваченого щодо злочинів, за вчинення яких передбачено

довічне позбавлення волі. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.

правовий статус присяжного – це система прав та обов'язків, що надаються присяжному як громадянину України, який пройшов відбір у суді, у зв'язку з залученням його за клопотанням обвинуваченого до розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за яке передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі, та якому надано кримінально-процесуальні та матеріально-правові гарантії безперешкодного виконання своїх обов'язків та покладено кримінальну відповідальність за постановлення завідомо неправосудного рішення.

Стаття 3. Завдання суду присяжних в Україні

1. Суд присяжних, здійснюючи правосуддя в суді першої інстанції щодо окремої категорії злочинів за клопотанням обвинуваченого на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України за безпосередньої участі народу.

Стаття 4. Склад суду присяжних

1. Суд присяжних діє у складі трьох професійних суддів та дев'яти присяжних.

Стаття 5. Принципи суду присяжних

1. Незалежність присяжних

Присяжний у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежним від будь-якого незаконного впливу, тиску або втручання. Присяжний здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання в діяльність присяжного щодо здійснення правосуддя забороняється і тягне за собою відповідальність, установлену законом.

Присяжний не зобов'язаний давати жодних пояснень щодо суті справ, які перебувають у його провадженні, крім випадків, установлених законом.

Присяжний під час здійснення правосуддя має право звернутися з повідомленням про загрозу його незалежності до Ради суддів України, яка зобов'язана невідкладно перевірити і розглянути таке звернення за участю судді та вжити необхідних заходів для усунення загрози.

2. Недоторканність присяжних

Присяжний є недоторканим.

3. Принципи незалежності та недоторканості присяжних діють під час розгляду і вирішення справи присяжним.

Стаття 6. Етика присяжного

1. Питання етики присяжного визначаються Кодексом суддівської етики, що затверджується з'їздом суддів України.

Стаття 7. Присяга присяжного

1. За пропозицією головуючого присяжні складають присягу такого змісту: «Я, (прізвище, ім'я, по батькові), присягаю виконувати свої обов'язки чесно і неупереджено, брати до уваги лише досліджені в суді докази, при вирішенні питань керуватися законом, своїм внутрішнім переконанням і совістю, як личить вільному громадянину і справедливій людині».

Стаття 8. Посвідчення присяжного

1. Присяжні мають посвідчення, зразки яких затверджуються Радою суддів України.

2. Посвідчення присяжних підписує голова суду, в якому народний засідатель, присяжний здійснює правосуддя.

3. Вручення посвідчення здійснює особа, яка його підписала, або за її дорученням інша особа.

Розділ II.

Загальні положення статусу присяжного

Стаття 9. Статус присяжного

1. Присяжним є громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддями, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.

Стаття 10. Права присяжного

1. Права присяжного, пов'язані зі здійсненням правосуддя, визначаються Конституцією України, процесуальним та іншими законами.

2. Присяжний під час розгляду справи має право:

1) брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні;

- 2) робити нотатки під час судового засідання;
- 3) з дозволу головуючого ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам, експертам, іншим особам, які допитуються;
- 4) просити головуючого роз'яснити норми закону, що підлягають застосуванню під час вирішення питань, юридичні терміни і поняття, зміст оголошених у судовому засіданні документів, ознаки злочину, у вчиненні якого обвинувачується особа.

5) за власною заявою має прав увільнитися від виконання обов'язків присяжного:

особи, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, а також які мають дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримують дітей-інвалідів, інших хворих або членів сім'ї похилого віку;

керівники та заступники керівників органів місцевого самоврядування;

особи, які через свої релігійні переконання вважають для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя;

інші особи, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вони посилаються.

Дане рішення виноситься головою відповідного суду, якщо заява подана до початку виконання цих обов'язків.

Стаття 10. Обов'язки присяжного

1. Присяжний зобов'язаний:

1) правдиво відповісти на запитання головуючого і учасників судового провадження щодо можливих перешкод, передбачених КПК України або законом, для його участі в судовому розгляді, його стосунків з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні, що підлягає розгляду, та поінформованості про його обставини, а також на вимогу головуючого подати необхідну інформацію про себе;

2) додержуватися порядку в судовому засіданні і виконувати розпорядження головуючого;

3) не відлучатися із залу судового засідання під час судового розгляду;

4) не спілкуватися без дозволу головуючого з особами, що не входять до складу суду, стосовно суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього;

5) не збирати відомості, що стосуються кримінального провадження, поза судовим засіданням;

б) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків.

7) не розголошувати відомості, які становлять таємницю, що охороняється законом, в тому числі і таємницю нарадчої кімнати і закритого судового засідання;

8) своєчасно, справедливо та безсторонньо розглядати і вирішувати судові справи відповідно до закону з дотриманням засад і правил судочинства;

9) дотримуватися правил суддівської етики;

10) виявляти повагу до учасників процесу;

11) додержуватися присяги присяжного.

У разі невиконання присяжним вказаних обов'язків він може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження у порядку, передбаченому ст. 390 КПК.

Таке усунення відбувається за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних, яке приймається в нарадчій кімнаті та оформлюється вмотивованою ухвалою.

У разі усунення присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного в порядку, передбаченому параграфом 2 глави 30 КПК, після чого судове провадження розпочинається з початку.

2. Неявка без поважних причин у судове засідання народного засідателя і присяжного вважається неповагою до суду. За порушення цих обов'язків на присяжного постановою головуючого може бути накладене грошове стягнення в розмірі до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Постанова про накладення грошового стягнення виноситься в судовому засіданні і оскарженню не підлягає.

Стаття 11. Гарантії присяжного

1. Незалежність присяжних забезпечується:

1) особливим порядком його призначення, обрання, притягнення до відповідальності та усунення;

2) недоторканністю та імунітетом присяжного;

3) незмінюваністю присяжного;

4) порядком здійснення судочинства, визначеним процесуальним законом, таємницею ухвалення судового рішення;

5) заборонаю втручання у здійснення правосуддя;

6) відповідальністю за неповагу до присяжного;

7) окремим порядком фінансування та організаційного забезпечення діяльності присяжних, установленим законом;

8) визначеними законом засобами забезпечення особистої безпеки присяжного, членів його сім'ї, майна, а також іншими засобами їх правового захисту;

9) правом присяжного на самовідвід.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові та службові особи, а також фізичні і юридичні особи та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність присяжного і не посягати на неї.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу визначених Конституцією України гарантій незалежності присяжних.

2. Гарантії недоторканості забезпечуються:

Присяжний не може бути без згоди Верховної Ради України затриманий чи заарештований до винесення судом обвинувального вироку.

Присяжний, затриманий за підозрою у вчиненні діяння, за яке встановлена кримінальна чи адміністративна відповідальність, повинен бути негайно звільнений після з'ясування його особи. Присяжний не може бути підданий приводу чи примусово доставлений до будь-якого органу чи установи, крім суду.

Присяжному може бути повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення лише Генеральним прокурором України або його заступником.

Відсторонення присяжного від діяльності присяжного у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності здійснюється Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора України.

Проникнення в житло або інше володіння присяжного чи його службове приміщення, особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку чи виїмки, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук присяжного, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитися лише за судовим рішенням.

Кримінальне провадження щодо обвинувачення присяжного у вчиненні кримінального правопорушення не може здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений виконував або виконує обов'язки присяжного. У разі, якщо згідно із загальними правилами підсудності кримінальне провадження стосовно присяжного має здійснюватися тим судом, в якому обвинувачений виконував або виконує обов'язки присяжного, кримінальне провадження здійснюється судом, найбільш територіально наближеним до суду, в якому обвинувачений виконував або виконує обов'язки присяжного, іншої адміністративно-територіальної одиниці (Автономної Республіки Крим, області, міст Києва чи Севастополя).

За шкоду, завдану присяжним, відповідає держава на підставах та в порядку, встановлених законом

3. Для захисту прав і законних інтересів присяжних можуть застосовуватися такі заходи:

- 1) їх особиста охорона, охорона їх житла і майна;
- 2) видача їм зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- 3) встановлення телефону за місцем їх проживання;

- 4) використання технічних засобів контролю і прослуховування їх телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- 5) їх тимчасове розміщення у місцях, що забезпечують безпеку;
- 6) забезпечення конфіденційності даних про об'єкти захисту;
- 7) переведення їх на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів тощо.

4. На присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя. За обґрунтованим клопотанням присяжного заходи безпеки щодо нього можуть уживатися і після закінчення виконання цих обов'язків.

Стаття 12. Відповідальність за неповагу до присяжного

1. Прояв неповаги до присяжного з боку осіб, які є учасниками процесу або присутні в судовому засіданні, тягне за собою відповідальність, установлену законом.

За прояв неповаги до присяжного, а також за перешкоджання посадовою особою під будь-яким приводом явці до суду присяжного настає адміністративна відповідальність (ст.185–3, 185–5 КУпАП).

Кримінальна відповідальність настає за втручання в будь-якій формі у діяльність присяжного з метою перешкодити виконанню ним обов'язків або добитися винесення неправосудного рішення, а також за погрозу вбивством, насильством або знищенням майна присяжного, умисне знищення або пошкодження його майна, вбивство або замах на вбивство присяжного у зв'язку з діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя (ст.ст. 376–379 Кримінального кодексу України).

Стаття 13. Матеріальні гарантії прав присяжних

1. Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, виплачується винагорода. Їм відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України.

2. За присяжними на час виконання ними обов'язків у суді за місцем основної роботи зберігаються всі гарантії та пільги, передбачені законом. Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

Стаття 14. Відповідальність присяжного.

Присяжний може нести кримінальну та цивільно-правову відповідальність.

Якщо судом присяжних постановлено завідомо неправосудний вирок, присяжний підлягає притягненню до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України.

Цивільно-правова відповідальність може настати у випадку регресного позову суду, як відповідача за його неправомірні дії, до присяжного.

Розділ III. Формування списків присяжних

Стаття 15. Список присяжних

1. Для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, що формує і затверджує у кількості, зазначеній у поданні, список громадян, які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду, відповідають вимогам цього Закону і дали згоду бути присяжними.

2. У разі неприйняття місцевою радою протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням щодо затвердження списку присяжних до відповідної обласної ради.

3. Список присяжних затверджується один раз на два роки і переглядається в разі необхідності за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України.

Стаття 16. Вимоги до присяжного

1. Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного суду.

2. Не підлягають включенню до списків присяжних громадяни:

1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків народного засідателя, присяжного;

3) які є чи були судимими;

4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, адвокати, нотаріуси ;

- 5) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- 6) особи, які не володіють державною мовою.
- 7) *посадові особи місцевого самоврядування;*
- 8) *священнослужителі.*

3. Особа, включена до списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності.

Стаття 17. Підстави і порядок увільнення від виконання присяжного

1. Особа, яка відповідно до цього Закону не може бути включена до списку присяжних, але включена до нього, увільняється від виконання обов'язків присяжного головою відповідного суду.

2. Від виконання обов'язків присяжного головою відповідного суду увільняються:

1) особи, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, у відпустці по догляду за дитиною, а також які мають дітей дошкільного чи молодшого шкільного віку або утримують дітей-інвалідів, інших хворих або членів сім'ї похилого віку;

2) керівники та заступники керівників органів місцевого самоврядування;

3) особи, які через свої релігійні переконання вважають для себе неможливою участь у здійсненні правосуддя;

4) інші особи, якщо голова суду визнає поважними причини, на які вони посилаються.

3. Особи, зазначені в частині другій цієї статті, увільняються від виконання обов'язків присяжного за їхньою заявою, поданою до початку виконання цих обов'язків.

4. Увільнення від виконання обов'язків присяжного у конкретній справі, у тому числі внаслідок відводу (самовідводу), здійснюється у порядку, встановленому процесуальним законом.

Стаття 18. Залучення присяжних до виконання обов'язків у суді

3. Залучення присяжних до виконання обов'язків у суді та їх виклик здійснюються в порядку, визначеному процесуальним законом.

4. Роботодавець зобов'язаний звільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова у звільненні від роботи вважається неповагою до суду.

5. Присяжний зобов'язаний вчасно з'явитися на запрошення суду для участі в судовому засіданні. Неявка без поважних причин у судове засідання вважається неповагою до суду.

ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з.....

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

2.1 У Кримінальному процесуальному кодексі України:

1) п. 21 ч. 1 ст. 3 КПК України викласти в такій редакції:

«суддя – голова, заступник голови, суддя Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим, апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, районних, районних у містах, міських та міськрайонних судів, які відповідно до Конституції України на професійній основі уповноважені здійснювати правосуддя», виключивши слова «а також присяжний».

2) Додати в ч. 1 ст. 3 КПК України п. 21–1 у такій редакції

«присяжний – громадянин України, який у випадках, визначених процесуальним законом, вирішує справи у складі суду спільно із суддею, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя».

3) Ч. 3 ст. 31 «Склад суду» викласти в такій редакції :

«Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох професійних суддів, а за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі трьох професійних суддів та дев'яти присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд.»

4) п. 1 ч. 9 ст. 31 «Склад суду» викласти в такій редакції :

9. Кримінальне провадження стосовно Президента України, повноваження якого припинено, Прем'єр-міністра України, членів Кабінету Міністрів України, перших заступників та заступників міністрів, народних депутатів України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Директора Національного антикорупційного бюро України, членів Національного агентства з питань запобігання корупції, Генерального прокурора України, його першого заступника чи заступника, Голови Конституційного Суду України, його заступника чи судді Конституційного Суду України, Голови Верховного Суду України, його першого заступника, заступника чи судді Верховного Суду України, голів вищих спеціалізованих судів, їх заступників чи суддів вищих спеціалізованих судів, Голови Національного банку України, його першого заступника чи заступника, осіб, посади яких віднесено до першої категорії посад державних службовців, а також щодо обвинувачення у вчиненні кримінальних правопорушень,

віднесених до підслідності Національного антикорупційного бюро України, здійснюється:

1) в суді першої інстанції – колегіально судом у складі трьох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, а у разі здійснення кримінального провадження щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого – судом присяжних у складі трьох професійних суддів, які мають стаж роботи на посаді судді не менше п'яти років, та дев'яти присяжних.

5) Також ч. 1 ст. 385 «Виклик присяжних» викласти в такій редакції :

1. Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості вісімнадцяти осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

6) Також ч. 2 та ч. 8 ст. 387 «Відбір присяжних у суді» викласти в такій редакції :

2. Головуючий повідомляє присяжним, яке провадження підлягає розгляду, роз'яснює їм права та обов'язки, про що складається протокол ознайомлення з правовим статусом присяжного, який підписує присяжний та головуючий, а також умови їх участі в судовому розгляді. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід.

8. Після відбору основних присяжних відбирається п'ять запасних присяжних з додержанням зазначених у цій статті правил.

7) Ст. 391 «Порядок наради і голосування в суді присяжних» викласти в такій редакції :

1. Народою суду присяжних керує головуючий, який спочатку послідовно ставить на обговорення присяжним питання, передбачені пунктами 1–3 частини 1 статті 368 цього Кодексу, проводить відкрите голосування між присяжними і веде підрахунок голосів.

Потім головуючий послідовно ставить на обговорення суддям питання, передбачені п. 4–14 частини 1 статті 368 цього Кодексу, проводить відкрите голосування між суддями і веде підрахунок голосів.

2. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім.

3. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування.

4. Кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення.

5. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні професійні судді, головуєчий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

2.2 В Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст.131):

Додати в КК України ст. 375–1.

Стаття 375–1. Постановлення присяжним завідомо неправосудного рішення

1. Постановлення присяжним завідомо неправосудного рішення – карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, що спричинили тяжкі наслідки або вчинені з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2.3. Внести відповідні зміни до Закону України «Про судоустрій і статус суддів»

ст. 59 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», пункт 3 замінити: «особи, які є або були судимими».

Додати пункт 8: «священнослужителі» та пункт 9 «посадові особи місцевого самоврядування».

Додаток Ж

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

РАДА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ УКРАЇНИ
МЕЖВІДОМЧИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР
З ПРОБЛЕМ БОРТЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

03035, м. Київ-ГСП, пл. Соколівська, 1 <http://mndc.robat.kiev.ua>

Тел./ Факс: (044) 245-24-70, e-mail: mndc@robat.kiev.ua

“ 6 ” лютого 2012 року

№ _____

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни: «Участь громадськості у кримінальному процесі України» у діяльність Міжвідомчого НДЦ

м. Київ

6 лютого 2012 року

Комісія у складі: Першого заступника Керівника Центру, доктора юридичних наук, професора Копана О.В. (голова комісії), начальника відділу, кандидата юридичних наук старшого наукового співробітника Геги П.Т. та начальника відділу, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Гавловського В.Д. склала даний акт з приводу того, що матеріали дисертації Щерби Вікторії Миколаївни на тему: «Участь громадськості у кримінальному процесі України», були використані при підготовці аналітичних матеріалів для Ради національної безпеки і оборони України

Результати дисертаційного дослідження використані у частині пропозицій з удосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів внутрішніх справ щодо участі громадськості у кримінальному судочинстві України.

Висновок. Представлені пропозиції, обґрунтовані у підрозділі 3.1. «Підвищення активності участі громадськості у кримінальному судочинстві – нагальне завдання» та підрозділі 3.3. «Оптимізація законодавства, що регулює участь громадськості у кримінальному судочинстві» дисертації, виявили їх практичну значимість та використані при підготовці аналітичних матеріалів до РНБО України з питань «Реформи кримінального процесу».

Голова Комісії:

О. В. Копан

Члени комісії:

П. Т. Гега

В. Д. Гавловський

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Директор Державного
науково-дослідного
інституту митної справи
д.е.н., доцент
Бережнюк І.Г.

(підпис)

06
(дата)

2013р.

Акт

про впровадження наукових результатів

Комісія у складі Голови - заступника директора з наукової роботи к.ю.н. Пунди Олександра Олеговича, членів - завідувача відділу наукових досліджень з правових питань митної справи Царенка Володимира Івановича та заступника завідувача відділу наукових досліджень з правових питань митної справи Хоми Валерія Олександровича склали цей акт про те, що наукові результати Щерби Вікторії Миколаївни викладені у наукових статтях:

1. Щерба В.М. Участь громадськості в розгляді та вирішенні кримінальних справ. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 6(73) 2010 р. – С. 231-238.
2. Щерба В.М., Карпов Н.С. Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя. // Закон и жизнь. Міжнародний науково-практичний правовий журнал. – Кишинів, - 2011.- № 4.- С. 16-26.
3. Щерба В.М. Надання правової допомоги свідку у кримінальному

процесі. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал, Київ, 3(76) 2011 р. – С. 119-131.

4. Щерба В.М. Проведення в суді присяжних за новим КПК України. // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. Збірник наукових праць. Харків, № 3 (58) 2012 р. – С. 150-156., впроваджено у першому розділі звіту з НДР «Розроблення проекту нової автоматизованої системи підготовки та прийняття рішень за напрямом боротьби з контрабандою та порушенням митних правил» № держреєстрації 0111U006931, що виконувалась у Державному науково-дослідному інституті митної справи.

ГОЛОВА:

Заступник директора
з наукової роботи к.ю.н.

О.О. Пунда

ЧЛЕНИ:

Завідувач відділу наукових
досліджень з правових питань
митної справи, к.ю.н., доцент

В. І. Царенко

Заступник завідувача відділу
наукових досліджень з правових
питань митної справи, к.ю.н., доцент

В.О. Хома

**МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035
тел. 248-8952, post@naiaa.kiev.ua

11.02.2015 № 47/3 Вр

На № _____ від _____ 20__

Про направлення проекту Закону України
«Про статус присяжного» та пропозицій
до КПК України

Голові Комітету
Верховної Ради України
з питань законодавчого
забезпечення правоохоронної
діяльності
Кожем'якіну А.А.

Шановний Андрію Анатолійовичу!

Направляємо Вам проект Закону України «Про статус присяжного», підготовлений здобувачем кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щербою Вікторією Миколаївною за результатами дослідження проблем провадження у суді присяжних, для використання у законотворчій діяльності.

Додаток: на 12 арк. в 1 прим. та електронною поштою.

**З повагою
проректор**

С.С. Чернявський

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Начальник УМВС України
 в Херсонській області
 генерал-майор міліції

АКТ

про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ **Щерби Вікторії Миколаївни**

м. Херсон

11.02.2012

Комісія у складі:
 голови:

першого заступника начальника УМВС
 України в Херсонській області
 полковника міліції Єфіменка О.А.;

членів комісії:

начальника СУ УМВС України
 в Херсонській області
 полковника міліції Тимофєєва Є.М.;

начальника УКР УМВС України
 в Херсонській області
 підполковника міліції Дьорова С.Л.

склала цей акт, з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни за темою: «Участь громадськості у кримінальному судочинстві України».

Результати дисертації знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах з кримінального процесу та криміналістики для студентів, при підготовці яких використано та рекомендовано в якості джерел такі публікації:

1. Щерба В.М. Загальна характеристика видів, форм та методів участі громадськості у кримінальному судочинстві. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(72) 2010 р. – С. 230-237.
2. Щерба В.М. Участь громадськості в розгляді та вирішенні кримінальних справ. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(73) 2010 р. – С. 231-238.
3. Щерба В.М., Карпов Н.С. Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя. // Закон и жизнь. Міжнародний науково-практичний правовий журнал. – Кишинів. - 2011.- № 4.- С. 16-26.
4. Щерба В.М. Надання правової допомоги свідку у кримінальному процесі. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал, Київ, 3(76) 2011 р. – С. 119-131.
5. Щерба В.Н. Современные возможности взаимодействия правоохранительных органов с общественностью в борьбе с преступностью. // Тези доповідей. / Щерба В.М. Матеріали міжнародної практичної конференції. Прага. 27 листопада – 5 грудня 2010 р. – С. 48-51.
6. Щерба В.М. Правові основи участі громадськості у кримінальному судочинстві України. / Щерба В.М. // Тези доповідей. Проблеми діяльності слідчих органів внутрішніх справ України. Київський національний університет внутрішніх справ. Навчальний центр післядипломної освіти. Київ, 2 квітня 2010 року. - С. 77-79.
7. Щерба В.М. Участь представників громадськості у кримінальному судочинстві. / Щерба В.М. // Дізнання та досудове слідство в ОВС: сучасний стан та шляхи удосконалення. Матеріали науково-практичної конференції 22 жовтня 2010 року, м. Харків. – С. 230-232;
8. Щерба В.Н. К вопросу о суде присяжных в странах мира: проблемы и перспективы развития. // Щерба В.М. Матеріали науково-практичної конференції Чимкентського юридичного коледжу ім. Б. Момішули МВС Республіки Казахстан. – С. 292-296.

9. Щерба В.М., Карпов Н.С. Проблемы совершенствования системы правосудия. // Материалы национальной теоретической конференции 27-28 декабря 2010 г. Бельцы. – Молдова, 2010. – С. 51-58.
10. Щерба В.М. Організаційно-правове забезпечення участі присяжних у здійсненні правосуддя. // Матеріали круглого столу «Проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства України на сучасному етапі», Київ, 25 травня 2011 р. – С. 275-278.
11. Щерба В.М. Поняті у кримінальному процесі. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Теорія та практика кримінального судочинства», Харків, 20-21 травня 2011 р. – С. 242-245.
12. Щерба В.М. Деякі аспекти участі громадськості у кримінальному процесі. // Матеріали круглого столу «Становлення системи негласного розслідування у кримінально-процесуальному законодавстві України», Київ, 7 жовтня 2011 р. – С. 132-136.

Комісія вважає, що зазначені у дисертаційному дослідженні пропозиції та висновки заслуговують практичного використання в роботі слідчих та експертно-криміналістичних підрозділах органів внутрішніх справ.

Підписи членів комісії:

Голова комісії

Члени комісії:

О.А. Єфіменко

Є.М. Тимофєєв

С.Л. Дьоров

МВС УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ
МВС УКРАЇНИ
В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
 Слідче управління

вул. Дегтярівська, 15-А, м. Київ, 04050

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
 Начальник СУ ГУМВС України
 в Київській області
 полковник міліції
 В.М.Сакал

№ _____ від 15. 04 2012 року

На № _____ від _____

Акт

впровадження в практичну діяльність наукового дослідження

Комісія у складі начальника відділу СУ підполковника міліції Савчука С.М., заступника начальника організаційно-методичного відділу СУ майора міліції Маловатського І.С., старшого слідчого організаційно-методичного відділу СУ підполковника міліції Богдан О.Ю. склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження на тему: «Участь громадськості у кримінальному судочинстві України» ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни. У результаті їх вивчення комісією зроблено висновок щодо доцільності використання вищеназваних матеріалів у практичній діяльності Слідчого управління МВС України в Київській області.

Начальник відділу СУ
 підполковник міліції

С.М.Савчук

Заступник начальника
 організаційно-методичного відділу СУ
 майор міліції

І.С.Маловатський

Старший слідчий
 організаційно-методичного відділу СУ
 підполковник міліції

О.Ю.Богдан

АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

01032, м. Київ-32, бульвар Тараса Шевченка, 27
 тел./факс: 246-57-88, 234-42-42
 e-mail: m-office@uaia.edu.ua

№ 448/1
 від 18.04 2011 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Ректор АКАДЕМІЯ
 АДВОКАТУРИ
Варфоломєва
 «18» 04 2011 року

АКТ

впровадження результатів дисертації ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни у навчальний процес Академії адвокатури України

Комісія у складі д.ю.н., професора В.Г. Гончаренка, к.ю.н., професора О.П. Кучинської, к.ю.н., доцента В.І. Боярова склала даний акт про те, що результати кандидатської дисертації Щерби В.М. на тему «Участь громадськості у кримінальному судочинстві України» використовуються у навчальному процесі Академії адвокатури України під час проведення лекційних, семінарських та практичних занять зі студентами при вивченні дисципліни «Кримінальний процес» з наступних тем: «Суб'єкти кримінально-процесуальних правовідносин», «Слідчі дії», «Судовий розгляд кримінальних справ». Результати дисертації знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах з криміналістики для студентів, при підготовці яких використано та рекомендовано в якості джерел такі публікації:

1. Щерба В.М. Загальна характеристика видів, форм та методів участі громадськості у кримінальному судочинстві. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(72) 2010 р. – С. 230-237.
2. Щерба В.М. Участь громадськості в розгляді та вирішенні кримінальних справ. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(73) 2010 р. – С. 231-238.
3. Щерба В.М., Карпов Н.С. Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя. // Закон и жизнь. Міжнародний науково-практичний правовий журнал. – Кишинів. - 2011.- № 4.- С. 16-26.
4. Щерба В.Н. Современные возможности взаимодействия правоохранительных органов с общественностью в борьбе с преступностью.

// Тези доповідей. / Щерба В.М. Матеріали міжнародної практичної конференції. Прага, 27 листопада – 5 грудня 2010 р. – С. 48-51.

5. Щерба В.М. Правові основи участі громадськості у кримінальному судочинстві України. / Щерба В.М. // Тези доповідей. Проблеми діяльності слідчих органів внутрішніх справ України. Київський національний університет внутрішніх справ. Навчальний центр післядипломної освіти. Київ, 2 квітня 2010 року. - С. 77-79.

6. Щерба В.М. Участь представників громадськості у кримінальному судочинстві. / Щерба В.М. // Дізнання та досудове слідство в ОВС: сучасний стан та шляхи удосконалення. Матеріали науково-практичної конференції 22 жовтня 2010 року, м. Харків. – С. 230-232;

7. Щерба В.Н. К вопросу о суде присяжных в странах мира: проблемы и перспективы развития. // Щерба В.М. Матеріали науково-практичної конференції Чимкентського юридичного коледжу ім. Б. Момішули МВС Республіки Казахстан. – С. 292-296.

доктор юридичних наук,
професор, завідувач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
Академії адвокатури України

В.Г. Гончаренко

кандидат юридичних наук,
професор, проректор з навчальної
роботи Академії адвокатури України

О.П. Кучинська

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального
процесу та криміналістики Академії
адвокатури України

В.І. Бояров

Зібрали: В.Г. Гончаренко

О.П. Кучинська

В.І. Бояров

засвідчує:

Голова комісії

В.І. Бояров К.Б.

ВИЩА КВАЛІФІКАЦІЙНА КОМІСІЯ СУДДІВ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА ШКОЛА СУДДІВ УКРАЇНИ

Юридична адреса: вул. Липська, 16 Г, м. Київ, 01601

Адреса для поштової кореспонденції: а/с № 30, м. Київ, 03110

E-mail: info@nsj.gov.ua; www.nsj.gov.ua; тел/факс: +38 044 284 15 92

06 ЛЮТ 2012 № 03-196/12

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Національної школи суддів України

В.Т.Маляренко

08 лютого 2012 р.

АКТ

впровадження наукових розробок дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни у навчальний процес Національної школи суддів України

Комісія у складі:

проректора з підготовки кадрів для судових органів Національної школи суддів України - Кучинської О.П.;

проректора з науково-дослідної роботи Національної школи суддів України – Шукліної Н.Г.;

начальника відділу підготовки суддів та працівників апаратів судів Національної школи суддів України – Лавренюка М.Ю.

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни на тему «Участь громадськості у кримінальному судочинстві України» будуть використовуватися в навчальному процесі при проведенні Підготовки зі слухачами Національної школи суддів України.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах для слухачів, де в якості джерел будуть рекомендовані такі публікації:

1. Щерба В.М. Загальна характеристика видів, форм та методів участі громадськості у кримінальному судочинстві. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(72) 2010 р. – С. 230-237.

2. Щерба В.М. Участь громадськості в розгляді та вирішенні кримінальних справ. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(73) 2010 р. – С. 231-238.

3. Щерба В.М., Карпов Н.С. Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя. // Закон и жизнь. Міжнародний науково-практичний правовий журнал. – Кишинів, - 2011.- № 4.- С. 16-26.

4. Щерба В.М. Надання правової допомоги свідку у кримінальному процесі. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал, Київ, 3(76) 2011 р. – С. 119-131.

Члени комісії:

проректор з підготовки кадрів
для судових органів
Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук, професор

Кучинська О.П.

проректор з науково-дослідної роботи
Національної школи суддів України,
кандидат юридичних наук, професор

Шукліна Н.Г.

начальник відділу підготовки суддів
та працівників апаратів судів
Національної школи суддів України,
суддя Верховного Суду України у відставці,
заслужений юрист України

Лавренко М.Ю.

Сігнатуре Кучинської О.П., Шукліної Н.Г.,
Лавренюка М.Ю. завідаючо

В.М. ЩЕРБА

ЗАТВЕРДЖУЮ
Проректор
з навчальної та
наукової роботи

Зорька О.В.

2011 року

АКТ

впровадження результатів дисертації ад'юнкта кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни у навчальний процес Київської державної Академії водного транспорту імені Гетьмана Петра Кошевича-Сагайдачного

Комісія у складі: декана юридичного факультету Михайлова О.О. к.ю.н., доцента, завідуючого кафедрою правосуддя КДАВТ Михайлова О.С. к.ю.н., доцента та професора кафедри правосуддя КДАВТ Карпова Н.С. д.ю.н., доцента складала даний акт про те, що результати кандидатської дисертації Щерби В.М. на тему «Участь громадськості у кримінальному судочинстві України» використовуються у навчальному процесі Київської державної Академії водного транспорту імені Гетьмана Петра Кошевича-Сагайдачного під час проведення лекційних, семінарських та практичних занять зі студентами при вивченні дисципліни «Криміналістика», «Кримінальний процес» з наступних тем: «Криміналістика слідознавства», «Рослідження торгівлі людьми», «Доказування і докази у кримінальному процесі». Результати дисертації знайшли своє відображення в навчально-методичних матеріалах з криміналістики для студентів, при підготовці яких використано та рекомендовано в якості джерел такі публікації:

1. Щерба В.М. Загальна характеристика видів, форм та методів участі громадськості у кримінальному судочинстві. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(72) 2010 р. – С. 230-237.

2. Щерба В.М. Участь громадськості в розгляді та вирішенні кримінальних справ. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(73) 2010 р. – С. 231-238.

3. Щерба В.М., Карпов Н.С. Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя. // Закон и жизнь. Міжнародний науково-практичний правовий журнал. – Кишинів. - 2011.- № 4.- С. 16-26.

4. Щерба В.Н. Современные возможности взаимодействия правоохранительных органов с общественностью в борьбе с преступностью. // Тези доповідей. / Щерба В.М. Матеріали міжнародної практичної конференції. Прага. 27 листопада – 5 грудня 2010 р. – С. 48-51.

5. Щерба В.М. Правові основи участі громадськості у

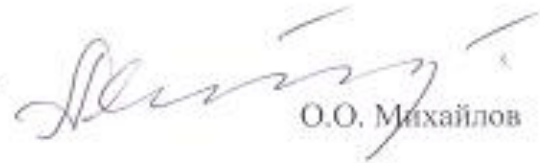
кримінальному судочинстві України. / Щерба В.М. // Тези доповідей. Проблеми діяльності слідчих органів внутрішніх справ України. Київський національний університет внутрішніх справ. Навчальний центр післядипломної освіти. Київ, 2 квітня 2010 року. - С. 77-79.

6. Щерба В.М. Участь представників громадськості у кримінальному судочинстві. / Щерба В.М. // Дізнання та досудове слідство в ОВС: сучасний стан та шляхи удосконалення. Матеріали науково-практичної конференції 22 жовтня 2010 року, м. Харків. – С. 230-232;

7. Щерба В.Н. К вопросу о суде присяжных в странах мира: проблемы и перспективы развития. // Щерба В.М. Матеріали науково-практичної конференції Чимкентського юридичного коледжу ім. Б. Момішули МВС Республіки Казахстан. – С. 292-296.

Декан юридичного факультету
Київської державної Академії
водного транспорту імені
Гетьмана Петра Кошевича-Сагайдачного
кандидат юридичних наук, доцент

О.О. Михайлов

Завідуючий кафедрою правосуддя
Київської державної Академії
водного транспорту імені
Гетьмана Петра Кошевича-Сагайдачного
кандидат юридичних наук, доцент

О.С. Михайлов

Професор кафедри правосуддя
Київської державної Академії
водного транспорту імені
Гетьмана Петра Кошевича-Сагайдачного
доктор юридичних наук, доцент

Н.С. Карпов

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Поліцейської фінансово-
правової академії
доктор юридичних наук, професор

І.Г. Богатирьов

2011 року

«14» 04 2011 р.

АКТ

м. Бровари

впровадження матеріалів дисертаційного дослідження «Участь громадськості у кримінальному судочинстві України» у навчальний процес Поліцейської фінансово-правової академії, підготовлених ад'юнктом кафедри кримінального процесу НАВС Щербою Вікторією Миколаївною

Підстава:

Наказ ректора академії «Про організацію наукової діяльності від 15.09.2009 р. № 154

Комісія у складі:
голови:

першого проректора
з навчальної та методичної роботи
кандидата педагогічних наук, доцента
Глоби О.П.

членів комісії:

завідувача кафедри
кримінально-правових дисциплін,
кандидата юридичних наук
Богатирьової О.І.
доцента кафедри
кримінально-правових дисциплін
кандидата юридичних наук, доцента
Бризгалова І.В.

розглянувши результати дисертаційного дослідження ад'юнкта кафедри кримінального процесу НАВС Щерби Вікторії Миколаївни з теми «Участь громадськості у кримінальному судочинстві України», підтверджує, що вони використовуються у навчальному процесі Поліцейської фінансово-правової академії під час проведення семінарських та практичних занять зі студентами та слухачами при вивченні дисциплін «Кримінально-процесуальне право» та «Теорія доказів». Результати дослідження знайшли своє відображення в наступних публікаціях, які включені до переліку літератури, що рекомендована для вивчення названих курсів.

1. Щерба В.М. Загальна характеристика видів, форм та методів участі громадськості у кримінальному судочинстві. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(72) 2010 р. – С. 230-237.
2. Щерба В.М. Участь громадськості в розгляді та вирішенні кримінальних справ. // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. Науково-теоретичний журнал. Київ, 5(73) 2010 р. – С. 231-238.
3. Щерба В.М., Карпов Н.С. Деякі аспекти забезпечення участі народу у здійсненні правосуддя. // Закон и жизнь. Міжнародний науково-практичний правовий журнал. – Кишинів. - 2011.- № 4.- С. 16-26.
4. Щерба В.Н. Современные возможности взаимодействия правоохранительных органов с общественностью в борьбе с преступностью. // Тези доповідей. / Щерба В.М. Матеріали міжнародної практичної конференції. Прага, 27 листопада – 5 грудня 2010 р. – С. 48-51.
5. Щерба В.М. Правові основи участі громадськості у кримінальному судочинстві України. / Щерба В.М. // Тези доповідей. Проблеми діяльності слідчих органів внутрішніх справ України. Київський національний університет внутрішніх справ. Навчальний центр післядипломної освіти. Київ, 2 квітня 2010 року. - С. 77-79.
6. Щерба В.М. Участь представників громадськості у кримінальному судочинстві. / Щерба В.М. // Дізнання та досудове слідство в ОВС: сучасний стан та шляхи удосконалення. Матеріали науково-практичної конференції 22 жовтня 2010 року, м. Харків. – С. 230-232;
7. Щерба В.Н. К вопросу о суде присяжных в странах мира: проблемы и перспективы развития. // Щерба В.М. Матеріали науково-практичної конференції Чимкентського юридичного коледжу ім. Б. Момішули МВС Республіки Казахстан. – С. 292-296.

Голова комісії

Члени комісії

О.П. Глоба

О.І. Богатирьова

І.В. Бризгалов

ЗАТВЕРДЖУЮ
 Перший проректор
 Національної академії
 внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор,
 полковник міліції

С.Д. Гусарєв

А К Т

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 здобувача кафедри кримінального процесу Національної академії
 внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни у навчальний процес
 та науково-дослідну роботу Національної академії внутрішніх справ**

Комісія у складі: начальника кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Лариси Давидівни (голова комісії), начальника кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, професора Весельського Віктора Казимировича, начальника докторантури та ад'юнктури, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Сербина Руслана Андрійовича склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ Щерби Вікторії Миколаївни «Кримінальне провадження в суді присяжних: порівняльно-правове дослідження» впроваджені у навчальний процес та науково-дослідну роботу академії.

1. Матеріали дисертаційного дослідження Щерби Вікторії Миколаївни застосовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекцій, семінарських і практичних занять зі слухачами з навчальних дисциплін «Кримінальний процес».

2. Результати дисертаційного дослідження Щерби Вікторії Миколаївни відображені у науково-практичних і навчально-методичних матеріалах для слухачів магістратури та ад'юнктів, де в якості джерел рекомендовано такі публікації:

Щерба В. М. Участь громадськості в розгляді та вирішенні кримінальних справ // В. М. Щерба. – Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2010. – № 6. – С. 231–237.

Щерба В. М. Участь громадськості у кримінальному судочинстві: характеристика, види, форми та методи // В. М. Щерба. – Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2010. – № 5. – С. 119–130.

Щерба В. М. Надання правової допомоги свідку у кримінальному процесі // В. М. Щерба. – Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2011. – № 3. – С. 119–130.

Щерба В. М. Провадження в суді присяжних за новим КПК України / В. М. Щерба // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 3 (58). – С. 150–156.

Щерба В. М. Розгляд та вирішення кримінального провадження в суді присяжних за законодавством України / Щерба В. М. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – Вип. 4. – Т. 2. – С. 162–165.

Щерба В. М. Щодо прав та гарантій присяжного в кримінальному судочинстві України / В. М. Щерба // Вісник Запорізького національного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – № 4. – С. 195–201.

Щерба В. М. Проблеми відбору присяжних у суді України / В. М. Щерба // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія : Юрид. науки. – 2013. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 153–156.

Карпов Н. С. Правовий статус присяжного / Н.С. Карпов, В.М. Щерба // Митна справа. – 2013. – Спец. вип. – С. 64–69.

Щерба В. М. Деякі питання кримінального провадження в суді присяжних / В. М. Щерба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Право. – 2013. – Вип. 23. – Ч. II. – Т. 3. – С. 130–132.

Щерба В. М. До питання про обов'язки присяжних за кримінальним процесуальним кодексом України / В. М. Щерба // Митна справа. 2014. – № 1 (91) – Ч. 2, книга 1. – С. 170–175.

Щерба В. М. Виклик присяжних засідателів / Н. С. Карпов, В. М. Щерба // Вісник Запорізького національного університету. – 2014. – № 1. – С. 209–214.

Щерба В. М. До питання відповідальності присяжного / В. М. Щерба // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія : Право. – 2014. – Вип. 24. – Т. 4. – С. 138–141.

3. Зазначені праці підтвердили високий теоретичний і навчально-методичний рівень, практичну доступність і доцільність за результатами використання під час підготовки та проведення усіх видів занять.

Голова комісії:

Л.Д. Удалова

Члени комісії:

В.К. Весельський

Р.А. Сербин